

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ
LAW JOURNAL OF DONBASS

Випуск № 3(92) 2025

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Вітвіцький С. С. – ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Заступник головного редактора:

Клемпарський М. М. – професор кафедри цивільно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Відповідальний секретар:

Буга Г. С. – начальник відділу організації наукової діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Відповідальний редактор:

Стецюк Р. І. – завідувач редакційного відділення відділу організації наукової діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

Члени редакційної колегії:

Наджафгулієв Рафіг Іслам огли – начальник кафедри адміністративної діяльності органів внутрішніх справ Академії Поліції МВС Азербайджанської Республіки, доктор філософії з права, доцент (Азербайджанська Республіка); **Одажіу Ю. М.** – проректор Академії «Stefan cel Mare» МВС Республіки Молдова, доктор права (Республіка Молдова); **Бобкова А. Г.** – головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН, керівник Донецького регіонального наукового центру НАПрН України, заслужений юрист України; **Буга В. В.** – професор кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор; **Ваняярчук В. В.** – професор кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор; **Єпринцев П. С.** – директор інституту післядипломної освіти та заочного навчання ДонДУВС, доктор юридичних наук, доцент; **Захарченко А. М.** – головний спеціаліст відділу забезпечення якості освіти управління освітньої діяльності Департаменту освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України, доктор юридичних наук, професор; **Зозуля Є. В.** – професор кафедри державно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор; **Кононенко Т. В.** – професор кафедри психології, соціології та педагогіки ДонДУВС, доктор філософських наук, професор; **Лоскутов Т. О.** – головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка, доктор юридичних наук, професор; **Мердова О. М.** – заступник директора навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка ДонДУВС, кандидат юридичних наук, професор; **Мухіна Г. В.** – доцент кафедри психології, соціології та педагогіки ДонДУВС, кандидат педагогічних наук, доцент; **Назимко Є. С.** – заступник директора Департаменту – начальник управління науки, інновацій та спорту Департаменту освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України, доктор юридичних наук, професор; **Одерій О. В.** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування НПУ ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор; **Петров Є. В.** – суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор; **Пилипенко Д. О.** – доцент кафедри права навчально-наукового юридичного інституту Державного університету економіки і технологій, доктор юридичних наук, доцент; **Халимон С. І.** – заступник начальника кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, доктор юридичних наук, професор.

Збірник наукових праць «Правовий часопис Донбасу»

включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)

з галузі знань D «Бізнес, адміністрування та право»

(спеціальність: D8 – Право) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409

(додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ (Протокол № 4 від 11 листопада 2025 р.)

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1415 від 16.11.2023 р. (Ідентифікатор медіа R30-01960).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Донецький державний університет внутрішніх справ (вул. Велика Перспективна, 1, м. Кропивницький, 25015, info@dnuvs.ukr.education, тел. (097) 9070107).

Періодичність: 4 рази на рік.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Електронна адреса видання: lj.d.dnuvs.ukr.education

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 340.96

DOI 10.32782/2523-4269-2025-92-3-7

Янчук Наталія Дмитрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових дисциплін
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0491-0995>

ПРАВО В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Наукову публікацію присвячено дослідженню трансформації права під впливом цифрових технологій. Автор розглядає право як «провідник» інформаційних технологій, що зумовлює глибокі зміни в самому праві, правових інститутах, юридичній практиці та правовідносинах. У статті наголошується, що інформаційні технології створюють нові умови та фактори для виникнення, зміни та припинення правовідносин, що відображаються в нових явищах правової дійсності.

Розкриваються питання сутності цифрового права. Проаналізовані доктринальні підходи до інтерпретації правової природи цифрового права (ІТ-права). Автор доходить висновку, що використання цифрових технологій сприяє формуванню нового цифрового середовища правового регулювання й одночасно актуалізує проблему адаптації права до можливостей сучасних інформаційних технологій.

Ключові слова: цифровізація, інформаційні технології, право, цифрове право, ІТ-право, цифрова трансформація.

Постановка проблеми. Цифрові технології формують нове технологічне середовище, у якому діє такий феномен, як право. Цифровізація вносить свої корективи в право, змінюючи зміст правового регулювання, відкриваючи нові напрями його дії, а суб'єктивні права та юридичні обов'язки набувають нових форм втілення й реалізації. Традиційні механізми правового регулювання стають малоефективними, потребуючи реформування й адаптації до цифрової реальності. Межі запровадження та використання цифрових технологій у праві поки що чітко не визначені, проте не помічати динаміку змін та невідворотність цифрової реальності було б недалекоглядно.

У контексті права важливо чітко окреслити коло можливого втручання процесів цифровізації у правову реальність, визначити, які процеси в праві можуть бути трансформовані. На перший погляд, право у своїй іманентній сутності зберігає свої традиційні властивості, активно регулює суспільні відносини, що постійно трансформуються під впливом різноманітних факторів, а його функціональне призначення наповнюється новим змістом. Проте за своєю суттю складається нове буття права, що потребує нового доктринального аналізу й осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив цифровізації на право є досить значним і багатоаспектним, тому потребує комплексного міждисциплінарного дослідження. Вітчизняні та зарубіжні вчені

здійснюють наукові розвідки, присвячені аналізу різних аспектів цифровізації у правовій сфері. Важливі проблемні питання, пов'язані з визначенням правової природи ІТ-права, порушуються в працях В. Єрмоленко, С. Костенко, Н. Поварчук, О. Сімсон, Є. Харитоновна, О. Харитонової, О. Яворської. Цифрові права стали предметом наукових досліджень таких вчених, як Д. Белов, О. Братасюк, Н. Верлос та інші. Питання цифровізації правових відносин досліджувались у працях Р. Еннана, Є. Литвинова, Є. Мічуріна, О. Уртаєва. Проблеми цифровізації державних послуг стали предметом дослідження таких учених, як В. Горлова, І. Кравчук та інші. Науковий внесок вищезгаданих учених є беззаперечним, проте залишається недослідженим питання цифрової трансформації права, що і обумовлює необхідність подальших наукових розвідок.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні впливу процесів цифровізації на право, постановці фундаментальних і прикладних завдань для юридичної науки в частині доктринального освоєння закономірностей розвитку права в умовах нової цифрової реальності та визначення підходів до їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. У загальній теорії права існує припущення про те, що розуміння права в новому столітті буде зовсім іншим, заснованим на інтерпретації суспільного та природного знання, на істотному переосмисленні звичних для людства уявлень про зв'язок суспільства, природи, космосу, біологічного

та соціального, матеріального та духовного, раціонального та ірраціонального [цит. за 1, с. 90].

Починаючи з кінця минулого століття до нашого лексикону міцно увійшов термін «цифровізація». Вчені розглядають цей термін як у вузькому сенсі – «перетворення інформації в цифрову форму», так і в широкому – «як тренд ефективного світового розвитку за умови, якщо цифрова трансформація відповідає декільком вимогам: 1) вона охоплює виробництво, бізнес, науку, соціальну сферу та звичайне життя громадян; 2) супроводжується тільки ефективним використанням її результатів; 3) її результати доступні користувачам перетвореної інформації; 4) її результатами користуються не тільки фахівці, але й пересічні громадяни, а користувачі цифрової інформації мають навички роботи з нею» [2, с. 9]. У контексті права зарубіжна правова доктрина використовує термін «цифровізація в праві», тоді як вітчизняні науковці оперують поняттям «цифровізація права» [3; 4]. Не зупиняючись на науковому трактуванні терміна «цифровізація права», оскільки це може стати предметом самостійного наукового дослідження, пропонуємо розглядати цифровізацію права як процес взаємодії права й інформаційних технологій, унаслідок якого відбувається інтеграція інформаційних технологій у юридичну площину, а з іншого – переведення юридичних норм у цифрову оболонку.

Теза про цифровізацію права певною мірою є доволі провокаційною. На перший погляд, право зберігає притаманні йому ознаки та не піддалося суттєвим трансформаціям під впливом оцифрування суспільного життя, продовжує виконувати покладені на нього функції. Проте цифрові технології здатні змінити образ права, впливати на його регулятивний потенціал та ефективність, відкрити шлях до нових соціальних вимірів. Вектори та межі таких змін до кінця не визначені, втім заперечувати важливість їхнього настання і не брати їх до уваги буде помилкою.

«Цифрова революція» потребує нового юридичного світосприйняття. Право завжди було вираженням соціальних цінностей, що існують в тому чи іншому суспільстві в різні історичні періоди. Право не зводиться лише до сукупності законів, чинного законодавства. Це положення аргументовано самою історією. Добре відомо, що на певних етапах розвитку суспільства на зміну певним суспільним відносинам приходять інші, які ще не врегульовані законодавчо, але вже мають правовий характер. Лише згодом вони набувають законодавчого оформлення. Як зазначає Д. Керімов, «... сенс зв'язку права та закону полягає в тому, що закон як вираження державної волі покликаний бути точним, у науковому плані досконалим формулюванням, що виражає об'єктивно існуюче та право, що розвивається» [цит. за 1, с. 59].

В умовах нової цифрової реальності перед юридичною наукою постає надважливе завдання – «прилаштувати» юридичні механізми до нової цифрової реальності. Інформаційні технології вже присутні в кожній галузі права, вони стають спільним знаменником та здатні визначити єдину логіку права, що неминує впливає на теорію права. У юридичній літературі висловлюється думка про необхідність нового розуміння права, котре не зводиться до догматизму чи навпаки. Розмірковуючи про цифрову трансформацію права, Р. Еннан відмічає, що нова парадигма розвитку права полягає у «цифровізації» права, тобто використанні цифрових технологій для оптимізації правового

регулювання, а також формуванні цивільного цифрового обігу [4, с. 591]. Схожої позиції притримується і Н. Поварчук, котра зауважує, що «в умовах цифровізації сфера права трансформується під впливом можливостей інформаційних технологій, що знаходить відображення в багатьох нових правових явищах, пов'язаних із суб'єктами та об'єктами правового регулювання, специфічністю правовідносин в умовах цифрової реальності, осмислення змісту цифрових прав тощо. Завдання права як основного соціального регулятора суспільних відносин полягає у реагуванні на процеси цифровізації» [5, с. 18]. При цьому питання цифрової трансформації права викликає не лише чисто теоретичний інтерес, але й, що є найбільшою цінністю, практичний, оскільки актуалізується необхідність практичних способів, які дають змогу перелаштувати право на вирішення суспільних потреб.

Цифровізація значною мірою впливає на сферу правового регулювання, виступаючи важливим фактором, який обумовлює її динаміку. До неї залучаються нові суспільні відносини, котрі раніше не існували, або ж не потребували правового регулювання чи об'єктивно не могли бути врегульовані нормами права (цифровий контент, інформаційні бази даних, робототехніка тощо). Аналіз динаміки правового регулювання засвідчує, що чітко прослідковується тенденція до розширення його меж і залучення до цієї сфери все більшої кількості суспільних відносин. Свого роду «цифрове прищеплення» буде зроблене цивільному, трудовому, адміністративному, кримінальному й іншим галузям права, а також нормативним комплексам, що регулюють відносини у сферах освіти, інформації, медицини, антикорупційної діяльності тощо. Очевидно, що правові норми матимуть наскрізну для галузей права дію.

Останнім часом в академічному співтоваристві все частіше звучать заклики щодо необхідності перегляду сталих теоретичних положень, котрі відображають систему права, у зв'язку з тим, що вони не задовольняють потреб ані науки, ані практики. Виникнення «цифрових прав» порушило питання про існування цифрового права (ІТ-права) як частини системи права. У юридичній літературі питання сутності цифрового права представлено вкрай суперечливо. На сьогодні склалося декілька поглядів щодо правової природи цифрового права, котрі коливаються навколо двох протилежних позицій: 1) позиція, що визнає цифрове право як комплексну галузь права, 2) позиція, що зводить цифрове право до ролі концепту [6, с. 24]. Стисло зупинимось на кожній із них.

Визнання цифрового права (ІТ-права) як комплексної галузі права викликає жваві дискусії в наукових колах. Як слушно відмічає О. Сімсон, «до недавнього часу наукове співтовариство скептично реагувало на перспективи ІТ-права як галузі, відстоюючи позиції, що ІТ-відносини не утворюють самостійного предмета правового регулювання, а поява ІТ-права прирівнювалась до появи абсурдних “трамвайно-тролейбусного” та “бакалійно-кондитерського” права» [7, с. 183].

Прихильники визнання цифрового права (ІТ-права) як комплексної галузі права оперують здебільшого тим, що в основі предмета правового регулювання лежать відносини, що «не мають вираженої галузеві приналежності, сформовані на стику різних галузей та не охоплюються існуючими науковими спеціальностями» [8, с. 10]. Згідно з іншою думкою, «...зароджується нове право – «право другого модерну», що регулює економічні, політичні та соціальні відносини в контексті світу

цифр, великих даних, роботів, штучного інтелекту». Досить цікавою є думка німецьких вчених, котрі вважають, що «право цифровізації поступово оформлюється як окрема, хоча ще «формуєча» галузь права, якій притаманна міждисциплінарність» [9, с. 658].

Усередині другої позиції думки розділилися. Досить широке поширення отримав підхід, відповідно до якого цифрове право (ІТ-право) розглядається як підгалузь інформаційного права (Б. Кормич, Н. Бааджи). Така позиція базується на тому, що інформаційне право охоплює всі суспільні відносини, що визначають параметри й характеристики інформаційних процесів.

Відповідно до іншої позиції цифрове право (ІТ-право) ні що інше, як нормативно-правовий масив, що являє собою «систему міжнародних, регіональних та національних правових норм, котрі закріплюють основні принципи, форми та порядок здійснення правової дійсності суб'єктів права в сфері інформаційних технологій та їх застосування, що має транснаціональний та міжгалузевий характер та поєднує в собі норми твердого та м'якого права» [5, с. 78].

Деякі вчені доволі вузько підходять до трактування правової природи цифрового права (ІТ-права), вважаючи його інститутом інформаційного права (О. Селезньова, Т. Михайліна). Позиція таких науковців ґрунтується на тому, що інформаційне право має притаманні для цієї структурної одиниці ознаки: предмет правового регулювання – частина суспільних відносин пов'язаних з інтернетом; інтернет-відносини є однорідними і формують певний масив (тобто не є поодинокими); завдяки схожій сутності даних відносин з іншими видами інформаційних відносин інтернет-право входить до складу підгалузі інформаційного права – зв'язкового права [10, с. 238].

У юридичній доктрині існують і інші мотиви заперечення галузевого статусу цифрового права (ІТ-права). Зокрема, американський учений Дж. Сомер зауважує, що інтернет і цифрові технології, безперечно, трансформують суспільство, однак не створюють умов для формування нової галузі права. Учений робить порівняння з «автомобільним правом», котре, на його думку, є абсурдним. Виникнення аварії за участю машини не потребує спеціального права, а є хрестоматійним прикладом деліктного зобов'язання, котре змінюється з урахуванням засобів спричинення шкоди. Так і всі технології виступають як новий інструмент суспільства, але аж ніяк не самостійний предмет правового регулювання.

Аналіз найпоширеніших поглядів щодо сутності цифрового права (ІТ-права) свідчить про відсутність усталеного підходу із цього питання у юридичній

доктрині. Відмінності в підходах пояснюються радше науковими вподобаннями або сферою інтересів їх авторів, ніж ґрунтуються на глибоких доктринальних розробках. Утім, не можна заперечувати, що наслідком цифровізації є поява циклічних правових масивів, котрі не входять до жодної галузі права, але разом із тим пронизують своїми нормами цілі галузі права. Природа таких масивів до кінця незрозуміла, проте сам факт їх існування заперечувати доволі складно. Вважаємо, що однією із задач юридичної науки і є осмислення цього феномену, що здатне змінити існуюче уявлення про право.

Контент-аналіз наукової літератури, присвяченої цифровізації права, дає змогу констатувати, що, на думку сучасних дослідників, вплив процесів цифровізації на право є комплексним і розвивається за декількома напрямками.

По-перше, змінюється внутрішня будова права, що може порушити питання щодо загальноприйнятого уявлення про галузевий поділ права, а також про його поділ на приватне та публічне.

По-друге, змінюється співвідношення між законами та підзаконними актами, змінюються і деякі формальні параметри джерел права. У досить близькій перспективі можна очікувати появу нової форми – електронного нормативного акта.

По-третє, з'явилися і активно впроваджуються в практику засновані на сучасних технологіях нові форми систематизації права, котрі нерідко виявляються більш зручними в користуванні, ніж класичні форми.

По-четверте, цифрові технології впроваджуються в правозастосовний процес, у тому числі в процес прийняття судових рішень, котрі поступово стають все більш автоматизованими [11, с. 4–9].

Висновки. На завершення наших роздумів відмітимо, що в рамках цього дослідження ми зупинилися лише на деяких аспектах цифровізації права. Проте і на основі їх розгляду можна зробити висновок, що право не може не відчувати впливу цифровізації. Цифровізація не лише створює нові елементи в системі права, але й трансформує традиційні категорії права. Виникають нові цифрові правовідносини, формуються цифрова правосвідомість і правова культура, змінюється юридична техніка, автоматизуються юридичні процеси, адаптуючи мову права до цифрової форми вираження.

Нова цифрова реальність ставить фундаментальні завдання перед юридичною наукою та правозастосовною практикою, що пов'язані з усвідомленням трансформацій, які відбуваються з правом в умовах нової цифрової реальності. Завдання юридичної спільноти – надати цій реальності правової форми.

Список використаних джерел

1. Янчук Н. Д. Правове забезпечення концепції сталого розвитку сучасної держави: теоретико-компаративістський аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2009. 195 с.
2. Хаустова М. Г. Поняття цифровізації: національні та міжнародні підходи. *Право та інновації*. 2023. № 2 (38). С. 7–18. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2\(38\)-1](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2(38)-1).
3. Булеца С. Б., Менджул М. В., Калько А. І. Цифровізація права на медичну допомогу: порівняльний аспект. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 1. С. 356–360. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.63>.
4. Еннан Р. Є. Цифрове право (право віртуального простору) та «цифровізація» права. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень*: у 2 т. : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 588–592.
5. Поварчук Н. С. Право інформаційних технологій як складова цифрової трансформації сучасного суспільства: теоретико-правове дослідження : дис. ... д-ра філософ. : 081 «Право». Одеса, 2025. 245 с.

6. Харитонов Є., Харитонova О. ІТ-право у системі права України. *Право України*. 2018. № 1. С. 18–29.
7. Сімсон О. ІТ-право V. Інформаційного права: на зламі епох. *ІТ-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні* : II науково-практична конференція (НУ «Львівська політехніка» 2017), 2017. С. 180–187.
8. ІТ-право / за заг. ред. проф. О. С. Яворської. Львів : Видавництво «Левада», 2017. 470 с.
9. Mösllein F., Gröber C., Heß C., Rebmann C. Das Recht der Digitalisierung in der rechtswissenschaftlichen Ausbildung. *JURA – Juristische Ausbildung*. 2021. Vol. 43. № 6. P. 651–668. <https://doi.org/10.1515/jura-2021-2825>.
10. Селезньова О. М. Інтернет-право та його місце в системі інформаційного права. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2013. № 2. С. 236–240. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/2-2_2013/35.pdf.
11. Pashentsev D.A. Main directions of influence of modern digital technologies on law. *Law and education*. 2019. № 7. P. 4–9.

References

1. Yanchuk, N.D. (2009). Pravove zabezpechennya koncepcii stalogo rozvytku suchasnoi derzhavy: teoretyko-komparatyvisyckyjy analiz [Legal support for the concept of sustainable development of the modern state: theoretical and comparative analysis]. *Candidate's thesis*. Odesa. 195 p. [in Ukrainian].
2. Khaustova, M.G. (2023). Ponyattya cyfrovizacii: nacionalni ta mizhnarodni pidhody [The concept of digitalization: national and international approaches]. *Pravo ta innovacii*, 2 (38), 7–18. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2\(38\)-1](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2(38)-1) [in Ukrainian].
3. Buletsa, S.B., Menzhul, M.V., Kalko, A.I. (2024). Cyfrovizaciya prava na medychnu dopomogu: porivnyalnyjy aspect [Digitalization of the right to medical care: a comparative aspect]. *Elektronne naukove vydannya "Analitichno-porivnyalne pravoznavstvo"*, 1, 356–360. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.63> [in Ukrainian].
4. Ennan, R.E. (2023). Cyfrovoe pravo (pravo virtualnogo prostoru) ta cyfrovizaciya prava [Digital law (virtual space law) and the “digitalization” of law]. *Evropejskiy orientyry rozvytku Ukrainy v umovah vijyny ta globalnyh vyklykiv XXI stolittya: synergiya naukovykh, osvitynih ta tehnologichnykh rishen: u 2 t.: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferencii*. Odesa: Juridika. 2, 588–592 [in Ukrainian].
5. Povarchuk, N.S. (2025). Pravo informaciyonykh tehnologiy yak skladova cyfrovoy transformacii suchasnoho suspilstva: teoretyko-pravove doslidzhennya [Information technology law as a component of the digital transformation of modern society]. *Doctor's thesis*. Odesa. 245 p. [in Ukrainian].
6. Kharitonov, E., Kharitonova, O. (2018). IT-pravo u systemi prava Ukrainy [IT law in the legal system of Ukraine]. *Pravo Ukrainy*, 1, 18–29 [in Ukrainian].
7. Simson, O. (2017). IT-pravo V. Informaciyonogo prava: na zlami epoh [IT Law V. Information Law: at the turn of the era]. *IT-pravo: problemy i perspektivy v Ukraini: II naukovo-praktychna konferenciya*. NU “Lvivska politehnika” (pp. 180–187) [in Ukrainian].
8. Yavorska, O.S. (Ed.) (2017). IT-pravo [IT law]. Lviv: Levada. 470 p. [in Ukrainian].
9. Mösllein, F., Gröber, C., Heß, C., Rebmann, C. (2021). Das Recht der Digitalisierung in der rechtswissenschaftlichen Ausbildung [The law of digitalization in legal education]. *JURA – Juristische Ausbildung*, 43 (6), 651–668. <https://doi.org/10.1515/jura-2021-2825> [in German].
10. Seleznyova, O.M. (2013). Internet-pravo ta jyogo misce v systemi informaciyonogo prava. [Internet law and its place in the system of information law]. *Vcheni zapysky Tavriys'koho natsional'noho universytetu im. V. I. Vernads'koho. Seriya: Yurydychni nauky*, 2, 236–240. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/2-2_2013/35.pdf [in Ukrainian].
11. Pashentsev, D.A. (2019). Main directions of influence of modern digital technologies on law. *Law and education*, 7, 4–9 [in English].

Yanchuk Natalia,

Candidate of Law, Associate Professor,
 Professor at the Department of General Legal Disciplines
 (Odesa State University of Internal Affairs, Odesa)
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0491-0995>

LAW IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF MODERN SOCIETY

The scientific publication is devoted to the study of the transformation of law under the influence of digital technologies. The author considers law as a «conductor» of information technologies, which causes profound changes in the law itself, legal institutions, legal practice and legal relations. The article emphasizes that information technologies create new conditions and factors for the emergence, change and termination of legal relations, which are reflected in new phenomena of legal reality.

The author focuses on trends related to the digitalization of law. It is noted that law in the context of the digital transformation of modern society is filled with new content.

The scientific article attempts to understand the impact of digitalization processes on the state and legal sphere of society, law as a regulator of social relations, forecasting these phenomena of legal reality in the future, and setting fundamental and applied tasks of legal science in terms of doctrinal mastery of the laws of development and functioning of law in the digital reality.

The issues of the essence of digital law are revealed. Doctrinal approaches to the interpretation of the legal nature of digital law (IT law) are analyzed. It is stated that the differences in approaches are explained more by the scientific preferences or the sphere of interests of their authors than by deep doctrinal developments.

However, it cannot be denied that the consequence of digitalization is the emergence of cyclical legal bodies that do not belong to any branch of law, but at the same time permeate entire branches of law with their norms.

The author concludes that the use of digital technologies contributes to the formation of a new digital environment of legal regulation and at the same time actualizes the problem of adapting law to the capabilities of modern information technologies.

Key words: digitalization, information technology, law, digital law, IT law, digital transformation.

Надіслано до редколегії 29.08.2025
Рекомендовано до публікації 01.10.2025
Опубліковано 19.11.2025

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 346.9

DOI 10.32782/2523-4269-2025-92-8-12

Романчук Тетяна Анатоліївна,
аспірантка

(Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Мамутова Національної академії наук України», м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2592-3855>

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Статтю присвячено дослідженню актуальних питань участі прокурора в господарському процесі. Наголошено на неоднозначному й часто суб'єктивному характері визначення підстав для представництва прокурором інтересів держави в суді, що обумовлює практичну складність реалізації цієї функції в умовах сучасного господарського судочинства.

Метою статті є розкриття актуальних питань, що виникають у зв'язку з участю прокурора в господарському судочинстві, а також виявлення особливостей і проблемних аспектів такої участі.

Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній чи іншій заяві, скарзі обґрунтовує, у чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах. Автором аналізуються положення частини 3 статті 23 Закону України «Про прокуратуру» та наголошено, що хоч ці положення формально є чіткими, проте практика їх застосування ускладнена наявністю великої кількості оціночних понять, які трактуються залежно від конкретної справи й обставин, а також часто викликають заперечення з боку інших учасників судового процесу.

За результатами аналізу судової практики та наукових джерел автором аргументується неоднорідність підходів до тлумачення змісту поняття «інтереси держави» та умов, за яких прокурор може втручатися в господарські правовідносини.

За результатами проведеного дослідження автор доходить висновку, що підставою представництва прокуратурою у господарському суді інтересів держави є наявність порушень або загрози порушень економічних, політичних та інших державних інтересів. У господарському процесі прокурор може брати участь як особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або ж як позивач. Процесуальні права прокурора, на відміну від інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, є децю ширшими.

Ключові слова: прокурор, представництво, інтереси держави, господарське судочинство, господарський процес.

Постановка проблеми. Однією з функцій прокурора є представництво інтересів громадянина або держави в суді. Питання участі прокурора в господарському процесі є актуальним і дискусійним, оскільки визначення підстав необхідності представництва інтересів громадянина або держави в суді має здебільшого суб'єктивний характер.

На перший погляд, ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» чітко визначає, що прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави в разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган

місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу. Отже, прокурор має довести факт порушення або загрози порушення інтересів.

Однак на практиці учасники справи всіляко заперечують правомірність участі прокурора в господарському процесі, навіть не поглиблюючись у суть матеріальних правовідносин, що становлять підстави позову.

Вибір Україною європейського курсу зумовлює глибоку і всебічну трансформацію всієї системи українського правотворення та правозастосування. Саме тому викликають підвищений практичний і науковий інтерес

правові інституції, яким законом відведено підсилену державними інструментами примусу роль щодо захисту прав і охоронюваних законом інтересів учасників правовідносин, у т. ч. суб'єктів господарювання [1, с. 27].

Усе це зумовило потребу в дослідженні питання участі прокурора в господарському процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання участі прокурора в господарському судочинстві здійснювали такі вчені, як С. Гушилик, С. Дяченко, О. Ільницька, В. Резнікова, О. Россильна, Ю. Серебрякова, Т. Степанова й інші. Проте це питання завжди було й залишається актуальним, оскільки його і надалі складно віднести до числа достатньо розроблених на теоретичному та практичному рівнях.

Метою статті є розкриття актуальних питань, що виникають у зв'язку з участю прокурора в господарському судочинстві, а також виявлення особливостей і проблемних аспектів такої участі.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) прокурор належить до осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Такими особами, крім прокурора, є також органи державної влади, органи місцевого самоврядування, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, власник (власники), учасник (учасники), акціонер (акціонери) юридичної особи, якому (яким) сукупно належить 5 і більше відсотків статутного капіталу товариства (голосуючих акцій) або частка у власності юридичної особи якого (яких) сукупно становить 5 і більше відсотків.

Є. Безкровний наголошує, що законодавець виокремив певну категорію прокурорських працівників, яких наділив повноваженнями щодо спрямування до суду позовної заяви в порядку цивільного, адміністративного, господарського судочинства. Начальники управління, відділів та прокурори, які входять до їх складу, у регіональних прокуратурах, прокурори відділів місцевих прокуратур не мають повноважень на подання до суду позовних заяв в інтересах держави за власним підписом [2, с. 44].

Щодо сучасних тенденцій участі прокурора в некримінальних провадженнях, то суддя Верховного Суду В. Зуєв під час презентації тематичного експертного дослідження погодився з думкою про те, що представництво прокурора поступово розширюється, фактично повертаючись до загального нагляду. Не повинно бути ситуацій, коли прокурор у позовній заяві зазначає про те, що він унаслідок аналізу звернення громадян чи інформації у ЗМІ виявив порушення, яке було вчинене десять років тому. Інтереси держави, безперечно, важливі, водночас для господарської юрисдикції має велике значення і ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право мирно володіти своїм майном. Крім того, говорячи про нікчемність правочинів, учинених давно, суддя акцентував, що щодо застосування наслідків нікчемності також існують строки позовної давності [3].

В. Резнікова й О. Россильна вказують, що питання процесуальної участі прокурора в господарському судочинстві ускладнює також наявність великої кількості оціночних понять, які тлумачаться відповідно до обставин конкретної справи, керуючись правовими нормами та внутрішнім переконанням судді [4, с. 199].

Слід погодитися з Т. Степановою, яка зазначає, що представництво прокурором інтересів держави в суді відрізняється від інших видів представництва низкою

специфічних ознак: складом представників і колом суб'єктів, інтереси яких вони представляють, обсягом повноважень, формами їх реалізації. Сторона у справі через сукупність процесуальних прав реалізує свій матеріально-правовий інтерес, прокурор же безпосереднього інтересу в справі не має, процесуальний інтерес останнього обумовлений специфікою його державних функцій [5, с. 12].

Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній чи іншій заяві, скарзі обґрунтовує, у чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах. Невиконання цих вимог має наслідком повернення позовної заяви і доданих до неї документів. Якщо ж суд помилково відкрив провадження у справі за позовом прокурора, то такий позов залишається без розгляду.

Підставою представництва прокуратурою у суді інтересів держави, як зазначено вище, є наявність порушень або загрози порушень економічних, політичних та інших державних інтересів.

Відповідно до рішення Конституційного суду України від 08.04.1999 у справі № 1-1/99 державні інтереси закріплюються як нормами Конституції України, так і нормами інших правових актів. Інтереси держави відрізняються від інтересів інших учасників суспільних відносин.

В основі перших завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону, гарантування державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання.

З урахуванням того, що «інтереси держави» є оціночними поняттями, прокурор чи його заступник у кожному конкретному випадку самостійно визначає з посиланням на законодавство, у чому саме відбулося чи може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує необхідність їх захисту та зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах.

На погляд С. Дяченко й О. Ільницької, інтереси держави у господарському судочинстві – насамперед інтереси матеріальні, на яких необхідно акцентувати (хоча можуть бути і немайнові) [6, с. 20].

Аналіз положень ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» дає підстави для висновку, що прокурор може представляти інтереси держави в суді лише у двох випадках:

– якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження;

– у разі відсутності такого органу.

Більш детальне тлумачення цих випадків дає нам судово практика. Так, наприклад, як встановлено в ухвалі Господарського суду міста Києва від 18 червня 2025 р. у справі № 910/4005/25, перший «виключний випадок» передбачає наявність органу, який може здійснювати захист інтересів держави самостійно, а другий – відсутність такого органу. Однак підстави представництва інтересів держави прокуратурою у цих двох випадках

істотно різняться. У першому випадку прокурор набуває право на представництво, якщо відповідний суб'єкт владних повноважень не здійснює захисту або здійснює його неналежно. «Нездійснення захисту» виявляється в усвідомленій пасивній поведінці уповноваженого суб'єкта владних повноважень – він усвідомлює порушення інтересів держави, має відповідні повноваження для їх захисту, але всупереч цим інтересам за захистом до суду не звертається. «Здійснення захисту неналежним чином» має прояв в активній поведінці (сукупності дій та рішень), спрямованій на захист інтересів держави, яка проте є неналежною. «Неналежність захисту» може бути оцінена з огляду на встановлений порядок захисту інтересів держави, який серед іншого передбачає досудове з'ясування обставин порушення інтересів держави, вибір способу їх захисту й ефективне здійснення процесуальних прав позивача [7].

Ю. Серебрякова вважає, що найбільш виваженим є підхід, за якого відмовляються від надання окремого значення визначенню сутності інтересу держави при встановленні підстав для представництва прокурором інтересів держави в господарському судочинстві. За певних умов визначальною підставою для такого представництва визнається факт нездійснення або неналежного здійснення захисту цих інтересів органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, до компетенції якого належать відповідні повноваження, або ж відсутність такого органу [8, с. 99].

У господарському процесі прокурор може брати участь як особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, або ж як позивач. В останньому випадку прокурор набуває статус позивача тоді, коли відсутній орган, уповноважений здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, або в разі відсутності такого органу, або відсутності в нього повноважень щодо звернення до суду.

На його користь не присуджується нічого, і з нього нічого не можна стягнути, тобто матеріально-правові наслідки судового рішення на прокурора не поширюються [9, с. 620].

С. Гушилик доходить висновку, що відмінність процесуального статусу прокурора (позивач або заявник) впливає на судові рішення в господарській справі. Якщо позов прокурора безпідставний, то суд відмовляє у задоволенні позову, якщо ж прокурор не довів нездійснення або неналежне здійснення повноважень

відповідними органами, то позов залишається без розгляду [10, с. 119].

Також прокурор може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті, або подати апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.

Обсяг процесуальних прав в осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, є різним. Так, органи й особи, які відповідно до положень ГПК України мають право звертатися до суду в інтересах осіб, за винятком осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах юридичної особи у спорах про відшкодування збитків, заповідяних її посадовою особою, не мають права укладати мирову угоду.

Процесуальні права прокурора, на відміну від інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, є дещо ширшими. Зокрема, відмова органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, від поданого прокурором в інтересах держави позову (заяви), подання ним заяви про залишення позову без розгляду не позбавляє прокурора права підтримувати позов (заяву) і вимагати розгляду справи по суті. Прокурор та інша особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, з метою вирішення питання щодо наявності підстав для перегляду судових рішень у справі, розглянутій без його (її) участі, має право ознайомлюватися з матеріалами справи в суді й отримувати їх копії. Прокурор користується таким самим правом із метою вирішення питання про вступ у справу за позовом (заявою) іншої особи. (ч. 5–6 ст. 55 ГПК України).

Також прокурори не можуть бути представниками в суді, крім випадків, коли вони діють від імені відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі, чи як законні представники.

Висновки. Таким чином, доходимо таких висновків. Підставою представництва прокураторою у господарському суді інтересів держави є наявність порушень або загрози порушень економічних, політичних та інших державних інтересів. У господарському процесі прокурор може брати участь як особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, або ж як позивач. Процесуальні права прокурора, на відміну від інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, є дещо ширшими.

Список використаних джерел

1. Григорчук М. В. Правова характеристика прокурора у господарському процесі України та практика Європейського суду з прав людини. *Історико-правовий часопис*. 2021. № 1. С. 23–28.
2. Безкровний Є. Правовий статус прокурора, який здійснює представництво інтересів держави в суді. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 3 (55). С. 37–49.
3. Практику розгляду справ, у яких прокурор представляє інтереси держави в суді, обговорили під час презентації результатів тематичного експертного дослідження. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1700844> (дата звернення: 12.06.2025).
4. Резнікова В. В., Россильна О. В. Посередництво і представництво в господарському праві та процесі України : навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра, 2016. 216 с.
5. Степанова Т. Проблеми подання позовних заяв та участі прокурорів у господарському судочинстві. *Підприємство, господарство і право*. 2003. № 12. С. 12–15.
6. Дяченко С. В., Ільницька О. А. Представництво прокурором інтересів держави у господарському процесі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 1. С. 17–23. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.4>.
7. Ухвала Господарського суду міста Києва від 18 червня 2025 року у справі № 910/4005/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128483882> (дата звернення: 01.07.2025).
8. Серебрякова Ю. О. Щодо підстав представництва прокурором інтересів держави у господарському судочинстві. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 23. С. 95–101. DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i23.p95>.

9. Тимченко Л. М., Носенко Ю. В. Основні аспекти участі прокурора в господарському процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 619–622. URL: http://lsej.org.ua/5_2022/149.pdf (дата звернення: 12.06.2025).

10. Гушилик С. М. Представництво у господарському судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецький державний університет внутрішніх справ МВС України. Кривий Ріг, 2019. 206 с.

References

1. Hryhorchuk, M.V. (2021). Pravova kharakterystyka prokurora u hospodarskomu protsesi Ukrainy ta praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Legal status of the prosecutor in the commercial process of Ukraine and the practice of the European Court of Human Rights]. *Istoryko-pravovyi chasopys*, (1), 23–28 [in Ukrainian].

2. Bezkrivnyi, Ye. (2018). Pravovyi status prokurora, yakyy zdiisniuie predstavnytstvo interesiv derzhavy v sudi [Legal status of the prosecutor who represents the interests of the state in court]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, 3 (55), 37–49 [in Ukrainian].

3. Verkhovnyi Sud (n.d.). Praktyku rozghliadu sprav, u yakyykh prokuror predstavliaie interesy derzhavy v sudi, obhovoryly pid chas prezentatsii rezultatov tematychnoho eksperthnoho doslidzhennia [Practice of considering cases where the prosecutor represents the interests of the state was discussed during the presentation of the expert study results]. *Verkhovnyi Sud Ukrainy*. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1700844> (Accessed: June 12, 2025) [in Ukrainian].

4. Reznikova, V.V., & Rossylina, O.V. (2016). Poserednytstvo i predstavnytstvo v hospodarskomu pravi ta protsesi Ukrainy: navch. posib. [Mediation and representation in commercial law and procedure of Ukraine: Textbook]. Kyiv: Vydavnytstvo Lira [in Ukrainian].

5. Stepanova, T. (2003). Problemy podannia pozovnykh zaiav ta uchasti prokuroriv u hospodarskomu sudochynstvi [Problems of filing lawsuits and participation of prosecutors in commercial proceedings]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, (12), 12–15 [in Ukrainian].

6. Diachenko, S.V., & P'nitska, O.A. (2023). Predstavnytstvo prokurorom interesiv derzhavy u hospodarskomu protsesi [Representation of state interests by the prosecutor in the commercial process]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, (1), 17–23. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.4> [in Ukrainian].

7. Hospodarskyi sud mista Kyieva (2025, June 18). Ukhvala u spravi No. 910/4005/25 [Ruling in case No. 910/4005/25]. *Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128483882> (Accessed: July 1, 2025) [in Ukrainian].

8. Serebriakova, Yu.O. (2020). Shchodo pidstav predstavnytstva prokurorom interesiv derzhavy u hospodarskomu sudochynstvi [On the grounds of representation of the state's interests by the prosecutor in commercial proceedings]. *Pravovi horyzonty*, (23), 95–101. DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i23.p95> [in Ukrainian].

9. Tymchenko, L.M., & Nosenko, Yu.V. (2022). Osnovni aspekty uchasti prokurora v hospodarskomu protsesi [Key aspects of the prosecutor's participation in commercial proceedings]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (5), 619–622. http://lsej.org.ua/5_2022/149.pdf (Accessed: June 12, 2025) [in Ukrainian].

10. Hushylyk, S.M. (2019). Predstavnytstvo u hospodarskomu sudochynstvi [Representation in commercial proceedings]. *Doctor's thesis*. Donetskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav MVS Ukrainy). Kryvyi Rih [in Ukrainian].

Romanchuk Tetiana,

Postgraduate Student

(State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2592-3855>

FEATURE OF THE PROSECUTOR'S PARTICIPATION IN COMMERCIAL PROCEEDINGS

The article is devoted to the study of current issues concerning the participation of the prosecutor in commercial proceedings. Emphasis is placed on the ambiguous and often subjective nature of determining the grounds for the prosecutor's representation of the interests of the state in court, which creates practical challenges in implementing this function under the conditions of modern commercial litigation.

The purpose of the article is to reveal the current issues arising from the prosecutor's involvement in commercial proceedings, as well as to identify the specific features and problematic aspects of such participation.

A prosecutor who applies to the court in the interests of the state must substantiate in the statement of claim, application, or complaint the nature of the violation of state interests, the need for their protection, the legal grounds for the prosecutor's appeal to the court, and must also indicate the authority empowered by the state to perform the relevant functions in the disputed legal relations. The author analyzes the provisions of Part 3 of Article 23 of the Law of Ukraine “On the Prosecutor's Office” and emphasizes that, although these provisions are formally clear, their practical application is complicated by the presence of a large number of evaluative concepts interpreted depending on the specific case and circumstances, which often provokes objections from other participants in the legal process.

Based on the analysis of case law and academic sources, the author argues the inconsistency in approaches to interpreting the concept of “state interests” and the conditions under which a prosecutor may intervene in commercial legal relations.

As a result of the conducted research, the author concludes that the basis for prosecutorial representation of state interests in commercial court lies in the existence or threat of violations of economic, political, or other public interests. In commercial proceedings, the prosecutor may act either as a person authorized by law to apply to the court in the interests of others or as a plaintiff. The prosecutor's procedural rights, unlike those of other persons authorized to act in the interests of others, are somewhat broader.

Key words: prosecutor, representation, state interests, commercial justice, commercial proceedings.

Надіслано до редколегії 29.07.2025
Рекомендовано до публікації 11.09.2025
Опубліковано 19.11.2025

УДК 346.543+339.166
DOI 10.32782/2523-4269-2025-92-13-18

Світличний Олег Сергійович,
аспірант

(Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова НАН України», м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9254-2674>

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКСПЕРТНО-АПЕЛЯЦІЙНОЇ РАДИ З ПИТАНЬ ЛІЦЕНЗУВАННЯ У СКЛАДІ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК СПЕЦІАЛЬНО УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ З ПИТАНЬ ЛІЦЕНЗУВАННЯ

У статті досліджено особливості правового режиму діяльності Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування Державної регуляторної служби України (ДРС України). Проаналізовано положення законодавства щодо формування та регламентації діяльності Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування у складі ДРС України. Обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення правового режиму діяльності зазначеного органу з конкретизацією порядку призначення експертів до Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування.

Ключові слова: ліцензування, Державна регуляторна служба України, Експертно-апеляційна рада з питань ліцензування, господарська діяльність, ліцензіат, ліцензійні умови, Державне бюро розслідувань, добір кадрів, Європейський союз, експертний висновок, конкурсна комісія, правовий режим.

Постановка проблеми. Ліцензування є важливим заходом регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання з тим, щоб вони виготовляли і реалізовували споживачам якісну продукцію, якісно виконували роботу та надавали якісні послуги. Під словом «якісні» мається на увазі такі, що відповідають визначеним у державі стандартам. Ліцензуються не усі види господарської діяльності. Проте до ліцензованих видів діяльності підвищена увага держави і суспільства. Сучасне людське суспільство, особливо прошарок виробників та підприємців, не готове до свідомого самостійного виконання усіх норм, правил і приписів, покликаних забезпечити споживачів якісними товарами, роботами чи послугами. У зв'язку з цим метою ліцензування є встановлення особливого державного контролю за здійсненням таких видів діяльності, які мають певні особливості, що пов'язані з реалізацією найбільш важливих публічних інтересів. При цьому ліцензування є одним із дозвільних механізмів у сфері господарювання, який безпосередньо впливає на обсяг господарської правосуб'єктності суб'єкта господарювання [1, с. 72]. Контроль діяльності ліцензіатів має здійснюватися як органами ліцензування за дотриманням ними ліцензійних умов, так і Державною регуляторною службою України (далі – ДРС України), яку законом визначено спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування у сфері господарської діяльності. Разом з тим низка аспектів щодо правового забезпечення діяльності ДРС потребують уточнення та конкретизації. Зазначене стосується й правового режиму діяльності Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування, яка є постійно діючим колегіальним органом при ДРС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні нормативно-правові аспекти організації

і здійснення ліцензування різних видів господарської діяльності, рівно як і особливості діяльності самих ліцензіатів, часто досліджуються українськими юристами. Так, теоретичні аспекти ліцензування видів господарської діяльності були переважно предметом досліджень таких вчених, як: Є. Авер'янова [2], Е. Бекірова [3], К. Карчевський [4], О. Руденко [5] та ін. Адміністративно-правові аспекти ліцензування, тобто ліцензування переважно як імперативний метод управління господарською діяльністю, досліджували А. Баженова [6], Т. Васильєва [7] та ін. Подолання екологічних проблем за допомогою ліцензування були предметом дослідження Л. Бондар [8]. Пошук механізмів подолання проблем в освіті за допомогою ліцензування був завданням досліджень Б. Дерев'янка [9], А. Клімової [10] та ін. Я. Петруненко розглядав питання ліцензування господарської діяльності в контексті пошуку шляхів для подолання фінансових проблем держави [11]. М. Дурман, фахівець із державного управління, вивчав становлення та функції ДРС України [12]. Частково аспекти діяльності ДРС України із регулювання діяльності у сфері економіки досліджувалися В. Пилипенком [13], В. Резніковою [14] та ін. Проте питання правового режиму діяльності ДРС України і її структурних підрозділів з контролю за ліцензуванням видів господарської діяльності в Україні не одержали достатньої наукової розробки. Цим пояснюється необхідність поточного дослідження.

Метою цієї статті є обґрунтування пропозицій щодо удосконалення правового режиму діяльності Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування ДРС України.

Виклад основного матеріалу. У складі ДРС України на постійній основі діє Експертно-апеляційна рада

з питань ліцензування. Її компетенція визначається окремим спеціальним положенням про цю службу, яке затверджується ДРС України. Під час його розробки звертається увага на норми статті 5 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», у якій наводиться дві групи обов'язків Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування: 1) розгляд скарг здобувачів ліцензії, ліцензіатів на рішення, дії (бездіяльність) органу ліцензування щодо порушення законодавства у сфері ліцензування; 2) розгляд звернень органів ліцензування щодо проведення позапланових перевірок додержання ліцензіатами вимог ліцензійних умов на підставах, передбачених пунктами 2, 4 і 5 частини третьої статті 19 цього Закону [15]. Тобто, наведені дві групи обов'язків є імперативним приписом для Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування провести перевірку. І звертатися до ради із запитом на таку перевірку можуть різні сторони процесу ліцензування.

Крім обов'язків у статті 5 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» міститься три групи прав апеляційного органу у складі ДРС України. Так, Експертно-апеляційна рада з питань ліцензування має право розглядати пропозиції щодо запровадження ліцензування нового чи скасування чинного виду господарської діяльності (частини (частин) виду господарської діяльності) та запитувати необхідні матеріали для їх розгляду [15]. Це є важливим правом, оскільки у громадськості, суб'єктів господарювання та іноземних партнерів України часто постають питання стосовно віднесення того чи іншого виду діяльності до ліцензованих чи стосовно авторства змін у бік включення нових видів до ліцензованих чи виключення певних видів із складу ліцензованих. Виходячи із змісту частини п'ятої статті 5 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» стає зрозумілим, що половина складу Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування формується представниками органів державної влади, а інша половина – представниками громадських організацій, суб'єктів господарювання, їх об'єднань та науковців [15]. А отже, ця рада у складі ДРС України навряд чи може зватися повноцінним окремим державним органом, проте через особливості свого складу повинна мати можливість неупереджено відстоювати публічні і приватні інтереси усіх учасників процесу ліцензування. Тому є логічним, що саме ця рада управомочена розглядати пропозиції щодо запровадження ліцензування нового чи скасування чинного виду господарської діяльності чи їх частин. Її рішення з цього питання має бути максимально об'єктивним.

Аналогічно викладеному можна сказати і про право Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування розробляти рекомендації стосовно вдосконалення державної політики у сфері ліцензування [15]. Згідно із положеннями абзацу першого частини першої статті 10 «Основні напрями економічної політики держави» Господарського кодексу України одним із основних напрямів економічної політики держави є структурно-галузевий політика, складовими якої є промислова, аграрна, будівельна та інші сфери економічної політики, щодо яких держава здійснює відносно самостійний комплекс заходів стимулюючого впливу [16]. Видається, що ця норма є універсальною і фактично діятиме незалежно від чинності чи нечинності ГК України. А в межах кожного виду економічної політики діє специфічний комплекс засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, одним із центральних серед яких є ліцензування. Тому виглядає доречним

залучення фахівців із ліцензування, зокрема членів Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування, до розробки різних напрямів державної політики у сфері ліцензування.

Третім правом, наданим Експертно-апеляційній раді з питань ліцензування Законом «Про ліцензування видів господарської діяльності», є право проводити експертизу проектів нормативно-правових актів (далі – НПА) або пропозицій у сфері ліцензування [15]. Це право є важливим у контексті намагання України пройти шлях із євроінтеграції, зокрема і через розробку та прийняття нових НПА, які б відповідали духу права ЄС та нормам загальноєвропейського законодавства. Відповідно до положень частини першої статті 44 «Експертиза проекту нормативно-правового акта» Закону України «Про правотворчу діяльність» кожен проект НПА підлягає обов'язковій експертизі на відповідність європейським устремлінням України, відповідність *acquis* ЄС, а також науковій, юридичній (правовій), антикорупційній, гендерно-правовій, антидискримінаційній та іншим експертизам, визначеним законом. Така обов'язкова експертиза проекту НПА здійснюється суб'єктом забезпечення правотворчої діяльності в порядку, визначеному законодавством України [17]. Відповідно до частини четвертої статті 4 «Учасники правотворчої діяльності» цього Закону «суб'єктами забезпечення правотворчої діяльності для цілей цього Закону є допоміжні органи суб'єктів правотворчої діяльності та особи, які виконують завдання наукового, юридичного, експертного, консультативного, технічного та інших видів забезпечення правотворчого процесу [17]. Під це визначення у межах своєї компетенції підпадає Експертно-апеляційна рада з питань ліцензування. Суб'єкти законодавчої ініціативи можуть направляти раді проекти НПА з метою отримання від неї об'єктивних експертних висновків. Відповідність нових НПА чи нових норм чинних НПА вимогам Конституції України та положенням актів ЄС буде певною запорукою ефективної роботи таких НПА чи норм. Та об'єктивну оцінку може надати лише група фахівців із питань ліцензування. З частини четвертої названої статті 5 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» випливає, що головою Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування є керівник Державної регуляторної служби України, «перший заступник голови призначається з представників громадськості, науковців, суб'єктів господарювання або їх об'єднань за результатами обрання його членами Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування. Заступник голови призначається головою Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування з числа державних службовців» [15]. Тобто стосовно керівництва ради Закон достатньо чітко визначився. А стосовно членів Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування, як до того ж обирають першого заступника голови, Закон визначає лише приналежність половини із них до представників громадських організацій, суб'єктів господарювання, їх об'єднань та науковців, а іншої половини – до представників органів державної влади (частина п'ята статті 5 Закону [15]). Слід вказати, що питання обрання голів інших центральних органів виконавчої влади до сьогодні викликають суперечки у суспільстві і є предметом дослідження науковців. А питання добору кадрів нижчого рівня взагалі часто упускається законодавцем або делегується безпосередньому керівництву певного органу виконавчої влади.

У чинному на сьогодні Положенні про ДРС України лише визначено, що саме ДРС України утворює Експертно-апеляційну раду з питань ліцензування та забезпечує її діяльність (підпункт 29 пункту 4); за наявності певних підстав надає на підставі рішення Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування погодження на проведення позапланової перевірки додержання ліцензіатом ліцензійних умов (підпункт 32 пункту 4); має право для цілей Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування отримувати необхідну інформацію (підпункт 4 пункту 6). Також підтверджується, що очолює Експертно-апеляційну раду з питань ліцензування голова ДРС України (підпункт 17 пункту 13) і затвердження граничної чисельності державних службовців і працівників ДРС України покладається на КМУ (пункт 16) [18]. Отже, порядку обрання чи призначення членів Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування Положення про ДРС України, рівно як і Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» не містять. Так само у них відсутня інформація про чисельність державних службовців і працівників ДРС України, а тому і про чисельність Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування як складової частини ДРС України.

У Положенні про Експертно-апеляційну раду з питань ліцензування, затвердженому Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України та ДРС України від 3 лютого 2020 року, наявні розділи I. Загальні положення, II. Організаційні засади діяльності Ради, III. Підготовка до проведення засідання Ради, IV. Порядок проведення засідання Ради та оформлення результатів. У них, зокрема у розділі II, відсутні правила обрання членів Ради. У пункті 7 вказано, що «склад Ради формується за пропозиціями громадських організацій, суб'єктів господарювання та їх об'єднань, посадових осіб органів ліцензування та наукових установ і затверджується спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування», а також наведено норми із частини п'ятої статті 5 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» про рівне представництво співробітників державних органів та інших учасників [19]. Тобто питання кількісного складу та правил обрання або призначення тієї чи іншої особи членом Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування винесено за межі НПА. Це виглядає не зовсім вірним, враховуючи, що рада є по суті певним досудовим аналогом апеляційної інстанції як для органів ліцензування, так і для претендентів на ліцензії та ліцензіатів. А питання отримання ліцензії є важливим для суб'єкта господарювання, оскільки без неї він не зможе законно здійснювати ліцензований вид діяльності.

Протягом кількох попередніх років в Україні прийнято НПА, що визначають порядок відбору претендентів на ті чи інші посади державної служби. Так, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» містить Розділ IV «Порядок зайняття посади судді», що включає у себе чотири глави і більше двадцяти статей. Серед інших можуть бути корисними для врахування положення статей 70 «Порядок добору на посаду судді місцевого суду», 72 «Заява та документи для участі у доборі на посаду судді», 73 «Допуск до участі у доборі на посаду судді», 74 «Складання кваліфікаційного іспиту», 75 «Проведення спеціальної перевірки», 79² «Проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді», 79⁴ «Визначення переможця конкурсу на зайняття вакантної посади судді», 80 «Призначення на посаду судді» та ін. [20]. Закон України

«Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року не містить ретельно прописаного порядку відбору співробітників. Проте частина друга статті 9 «Структура і чисельність Державного бюро розслідувань» вказує, що «Гранична чисельність центрального апарату та територіальних управлінь Державного бюро розслідувань становить 1 тисячу 900 осіб» [21]. Слід вказати на те, що нещодавно держава зробила спробу подолати корупцію звичним для вітчизняної практики екстенсивним способом, тобто шляхом збільшення кількості органів та співробітників без урахування якості їхньої роботи. Була утворена значна кількість абсолютно нових для української управлінської системи державних органів. Серед них можна назвати й ДБР [22, с. 79]. Досліджувана нами Експертно-апеляційна рада з питань ліцензування у певній мірі також покликана боротися із корупцією у сфері ліцензування. Кількість її співробітників має бути значно меншою, але законодавство про ДБР заслуговує на його врахування у нашому дослідженні. Так, важливою для аналізу може бути норма абзацу четвертого частини третьої статті 14 «Працівники Державного бюро розслідувань» названого Закону: «Призначення на посади у Державному бюро розслідувань, крім посад Директора Державного бюро розслідувань, керівника підрозділу внутрішнього контролю центрального апарату Державного бюро розслідувань та керівників підрозділів внутрішнього контролю територіальних управлінь Державного бюро розслідувань, здійснюється за результатами відкритих конкурсів, що проводяться за конкурсними комісіями з проведення конкурсів на зайняття посад працівників Державного бюро розслідувань. Типове положення про конкурсну комісію та порядок проведення відкритого конкурсу затверджує Директор Державного бюро розслідувань» [21].

Наведене у попередньому абзаці вказує, що порядок добору кадрів, перевірки претендентів, відбір та призначення суддів є достатньо складним і деталізованим; спеціальний Закон про ДБР встановлює граничну чисельність свого центрального апарату та територіальних управлінь, вказує на проведення конкурсу при проведенні добору на службу на основі типового положення про конкурсну комісію та порядок проведення відкритого конкурсу, затвердженого Директором ДБР.

Висновки. На основі висловленого вище для удосконалення правового режиму діяльності Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування ДРС України вважаємо за доцільне пропонувати внесення відповідних змін до законодавства. Зокрема, виходячи із викладеного, пропонуємо пункт 7 Положення про Експертно-апеляційну раду з питань ліцензування доповнити текстом наступного змісту:

«Повний склад Ради становить 40 осіб і затверджується наказом ДРС. Максимальний строк перебування у складі Ради будь-кого із її членів, окрім голови, становить чотири роки.

Оголошення про набір (донабір) членів Ради розміщується на офіційному порталі ДРС та офіційному порталі Ради. Не пізніше ніж за місяць до настання граничного терміну перебування членів (члена) Ради у її складі Голова ДРС інформує Національну раду адвокатів України, керівників двадцяти великих суб'єктів господарювання та/або їх об'єднань, визначених Міністерством економіки, довілля та сільського господарства, Президента Національної академії наук та Президента Національної академії правових наук України.

У ДРС формується постійно діюча комісія з відбору членів Ради, підконтрольна Голові ДРС. Голова ДРС на основі висновків комісії, а за потреби і співбесід із претендентами, визначає склад Ради.

Засідання Ради є правомочним за участі не менш як половини її складу. Дозволяється брати участь у засіданнях із застосуванням сучасних засобів комунікації. Рішення приймається простою більшістю голосів. У випадку рівності голосів голос головуючого у засіданні Ради є вирішальним.

Членство у Раді оплачується з рахунків ДРС на основі законодавства про погодинну оплату праці».

Наведені пропозиції сформульовано із урахуванням принципу доцільності та раціональності. Із запропонованого складу у 40 членів Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування 20 мають бути представниками громадських організацій, суб'єктів господарювання та науковців. Оптимальним, на нашу думку, виглядає граничний термін перебування у складі Ради протягом 4 років. А керівник цієї Ради нормативно є керівником ДРС України. Тому на нього це обмеження

поширюватися не повинне. Ефективність роботи членів Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування має забезпечуватися фінансовими механізмами. Сесійний або експертний характер роботи цього органу вказує на недоцільність запровадження повноцінних посад державних службовців і раціональність залучення не більше 20 державних службовців і не більше 20 представників громадських організацій, суб'єктів господарювання та науковців на основі погодинної оплати праці за фактично витрачений час під час виконання певного обсягу роботи.

Діяльність Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування покликана виправляти помилки претендентів на отримання ліцензії, ліцензіатів та органів ліцензування. Перевага роботи цього органу для названих учасників процесу ліцензування полягає у досудовому порядку розгляду і врегулювання спору. Проте названі учасники не обмежені у праві звернення до суду як після роботи цієї ради, так і одразу, тобто без звернення до неї. Процесуальні аспекти мають стати предметом наступних наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Гарагонич О.В. Загальні та особливі умови легітимації акціонерних товариств. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 7. С. 70–74.
2. Авер'янова Є. Поняття ліцензування господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 59–63.
3. Бекірова Е.Е. Правове регулювання ліцензування певних видів господарської діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Одеса, 2005. 202 с.
4. Карчевський К.А. Ліцензування господарської діяльності: правова природа, джерела правового регулювання, поняття та ознаки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. Вип. 44. С. 180–188.
5. Руденко О.В. До питання щодо поняття «ліцензування господарської діяльності». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право*. 2018. Вип. 51. Т. 2. С. 30–33.
6. Баженова А.А. Адміністративно-правове регулювання ліцензування господарської діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Тернопіль, 2018. 218 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/28251>
7. Васильєва Т.С. Ліцензування господарської діяльності як окремий напрямок адміністративно-правового режиму. *Право і безпека*. 2011. № 1 (38). С. 110–115.
8. Бондар Л.О. Ліцензування як засіб державного регулювання здійснення екологічно небезпечної діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2000. № 7. С. 174–179.
9. Дерев'яно Б.В. Ліцензування як засіб регулюючого впливу держави на діяльність навчальних закладів. *Форум права*. 2011. № 4. С. 167–178. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/316>
10. Клімова А.В. Функції ліцензування як інструменту державного регулювання у сфері вищої освіти України. *Вісник НУВГП: Серія «Економічні науки»*. 2019. Вип. 1 (85). С. 77–89.
11. Петруненко Я.В. Окремі питання удосконалення законодавчої регламентації ліцензування господарської діяльності як засобу забезпечення ефективного використання державних коштів. *Приватне та публічне право*. 2018. № 2. С. 82–86. URL: http://www.pp-law.in.ua/archive/2_2018/19.pdf
12. Дурман М., Дрожжин Д. Становлення та функції Державної регуляторної служби України як основного суб'єкта формування та реалізації державної регуляторної політики. *Публічне урядування*. 2020. № 2 (22). С. 50–65. [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-2\(22\)-50-65](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-2(22)-50-65)
13. Пилипенко В.В., Литовченко Є.П., Даценко В.К. Ефективність державного регулювання економіки: аналіз українського досвіду. *Наукові перспективи*. 2024. № 4(46). С. 334–349. DOI:10.52058/2708-7530-2024-4(46)-334-349
14. Резнікова В.В., Пацурія Н.Б., Кравець І.М. Вплив держави на економіку у повоєнний період: концептуальні засади перспектив правового регулювання. *Право України*. 2023. № 9. С. 24–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2023_9_4
15. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 берез. 2015 р. № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158.
16. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV (втратив чинність). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18-22. Ст. 144.
17. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 93. Ст. 364.
18. Деякі питання Державної регуляторної служби України: постанова Кабінету Міністрів України від 24 груд. 2014 р. № 724. *Офіційний портал Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724-2014-%D0%BF#Text>
19. Про затвердження Положення про Експертно-апеляційну раду з питань ліцензування: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України та Державної регуляторної служби України від 3 лют. 2020 р. № 164/12. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0170-20#Text>

20. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
21. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55.
22. Деревянко Б.В. Державне бюро розслідувань як новий державний орган зі спеціальною компетенцією. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2 (67). С. 78–84. DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-67-2-78-84>

References

1. Narahonych, O.V. (2014). Zahalni ta osoblyvi umovy lehitymatsii aktsionerlykh tovarystv [General and special conditions for legitimation of joint-stock companies]. *Porivniialno-analitychne pravo*. № 7. S. 70–74. [in Ukrainian].
2. Averianova, Ye. (2017). Poniattia litsenzuvannia hospodarskoi diialnosti [The concept of licensing of economic activity]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 11. S. 59–63. [in Ukrainian].
3. Bekirova, E.E. (2005). Pravove rehuliuвання litsenzuvannia pevnykh vydiv hospodarskoi diialnosti [Legal regulation of licensing of the certain kinds of commercial activities] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.04. Odesa [in Ukrainian].
4. Karchevskiy, K.A. (2009). Litsenzuvannia hospodarskoi diialnosti: pravova pryroda, dzherela pravovoho rehuliuвання, poniattia ta oznaky [Licensing of economic activity: legal nature, sources of legal regulation, concepts and features]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnurishnykh sprav*. Vyp. 44. S. 180–188. [in Ukrainian].
5. Rudenko, O.V. (2018). Do pytannia shchodo poniattia «litsenzuvannia hospodarskoi diialnosti». [On the issue of the concept of "licensing of economic activity"]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Pravo*. Vyp. 51. T. 2, S. 30–33. [in Ukrainian].
6. Bazhenova, A.A. (2018). Administratyvno-pravove rehuliuвання litsenzuvannia hospodarskoi diialnosti [Administrative and legal regulation of licensing of economic activities]. *Candidate's thesis*. Ternopil. Retrieved from: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/28251> [in Ukrainian].
7. Vasylieva, T.S. (2011). Litsenzuvannia hospodarskoi diialnosti yak okremyi napriamok administratyvno-pravovoho rezhymu [Licensing of economic activity as a separate area of the administrative and legal regime]. *Pravo i bezpeka*. № 1 (38). S. 110–115. [in Ukrainian].
8. Bondar, L.O. (2000). Litsenzuvannia yak zasib derzhavnoho rehuliuвання zdiisnennia ekolohichno nebezpechnoi diialnosti [Licensing as a means of state regulation of environmentally hazardous activities]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. № 7. S. 174–179. [in Ukrainian].
9. Derevianko, B.V. (2011). Litsenzuvannia yak zasib rehuliuвання vplyvu derzhavy na diialnist navchalnykh zakladiv [Licensing as a Way of Governing the State Effects on the Activity of Educational Institutions]. *Forum prava*. № 4. S. 167–178. URL: <https://repository.ndipp.gov.ua/handle/765432198/316> [in Ukrainian].
10. Klimova, A.V. (2019). Funktsii litsenzuvannia yak instrumentu derzhavnoho rehuliuвання u sferi vyshchoi osvity Ukrainy [Functions of licensing as a tool of state regulation in the sphere of higher education of Ukraine]. *Visnyk NUVHP: Seriya «Ekonomichni nauky»*. Vyp. 1 (85). S. 77–89. [in Ukrainian].
11. Petrunenko, Ya.V. (2018). Okremi pytannia udoskonalennia zakonodavchoi rehlementatsii litsenzuvannia hospodarskoi diialnosti yak zasobu zabezpechennia efektyvnoho vykorystannia derzhavnykh koshtiv [Certain issues of improving the legislative regulation of licensing of economic activities as a means of ensuring the effective use of public funds]. *Pryvatne ta publichne pravo*. № 2. S. 82–86. Retrieved from: http://www.pp-law.in.ua/archive/2_2018/19.pdf [in Ukrainian].
12. Durman, M., Drozhzhyn, D. (2020). Stanovlennia ta funktsii Derzhavnoi rehuliatornoj sluzhby Ukrainy yak osnovnoho subiekta formuvannia ta realizatsii derzhavnoi rehuliatornoj polityky [Growing and functions of the state regulatory service of Ukraine as the main subject of formation and realization of the state regulatory policy]. *Publichne uriaduvannia*. № 2 (22). S. 50–65. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-2\(22\)-50-65](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-2(22)-50-65) [in Ukrainian].
13. Pylypenko, V.V., Lytovchenko, Ye.P., Datsenko, V.K. (2024). Efektyvnist derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky: analiz ukraïnskoho dosvidu [The effectiveness of state regulation of the economy: analysis of the Ukrainian experience]. *Naukovi perspektyvy*. № 4(46). S. 334–349. DOI: [10.52058/2708-7530-2024-4\(46\)-334-349](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-4(46)-334-349) [in Ukrainian].
14. Rieznikova, V.V., Patsuriia, N.B., Kravets, I.M. (2023). Vplyv derzhavy na ekonomiku u povoiennyi period: kontseptualni zasady perspektyv pravovoho rehuliuвання. *Pravo Ukrainy*. [The impact of the state on the economy in the post-war period: conceptual foundations of the prospects for legal regulation], № 9, S. 24–47. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2023_9_4 [in Ukrainian].
15. Pro litsenzuvannia vydiv hospodarskoi diialnosti [On licensing of types of economic activity] : Zakon Ukrainy vid 2 berez. 2015 r. № 222-8. (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 23. St. 158. [in Ukrainian].
16. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 16 sich. 2003 r. № 436-4 (vtratny chynnist). (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 18-22. St. 144. [in Ukrainian].
17. Pro pravotvorchu diialnist [On lawmaking activity] : Zakon Ukrainy vid 24 serp. 2023 r. № 3354-9. (2023). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 93. St. 364. [in Ukrainian].
18. Deiak pytannia Derzhavnoi rehuliatornoj sluzhby Ukrainy [Some issues of the State Regulatory Service of Ukraine] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 hrud. 2014 r. № 724. *Ofitsiyni portal Verkhovnoi rady Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724-2014-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
19. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ekspertno-apeliatsiynu radu z pytan litsenzuvannia [On approval of the Regulations on the Expert and Appeals Council on Licensing Issues] : Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy ta Derzhavnoi rehuliatornoj sluzhby Ukrainy vid 3 liut. 2020 r. № 164/12. *Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0170-20#Text> [in Ukrainian].

20. Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judiciary and the Status of Judges] : Zakon Ukrainy vid 2 cherv. 2016 r. № 1402-8. (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 31. St. 545. [in Ukrainian].
21. Pro Derzhavne biuro rozsliduvan [On the State Bureau of Investigation] : Zakon Ukrainy vid 12 lystop. 2015 r. № 794-8. (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 6. St. 55. [in Ukrainian].
22. Derevianko, B.V. (2019). Derzhavne biuro rozsliduvan yak novyi derzhavnyi orhan zi spetsialnoiu kompetentsiieiu. [National Bureau of Investigation as a new dedicated state agency]. *Pravovyi chasopys Donbasu*. № 2 (67). S. 78–84. DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-67-2-78-84> [in Ukrainian].

Svitlychnyi Oleg,

Postgraduate Student

(State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9254-2674>

LEGAL REGIME OF ACTIVITIES OF THE EXPERT-APPELLATE COUNCIL ON LICENSING ISSUES WITHIN THE STATE REGULATORY SERVICE OF UKRAINE AS A SPECIALLY AUTHORIZED BODY ON LICENSING ISSUES

The purpose of the article is to analyze the features of the formation, competence and specifics of the activities of the Expert and Appellate Council on Licensing of the State Regulatory Service of Ukraine, to make proposals for theory and legislation. The article, using classical methods of scientific knowledge, analyzed the provisions of practice and legislation regarding the formation and activities of the Expert and Appellate Council on Licensing within the State Regulatory Service of Ukraine, identified the features and, through comparison with the relevant features of the selection and appointment to the positions of judges and employees of the State Bureau of Investigation, proposed to specify the procedure for appointing experts to the Expert and Appellate Council on Licensing with regulatory consolidation.

Based on the results of the study, it was proposed to supplement paragraph 7 of the Regulation on the Expert and Appellate Council on Licensing Issues with a new text. It was proposed to form the Council in the amount of 40 people with the approval of the order of the State Regulatory Service of Ukraine. By analogy with a significant number of other officials, it was proposed to limit the term of office of any of its members, except the chairman, to four years. To ensure the participation of representatives of public organizations, business entities and scientists in the Council, it was proposed to establish an imperative to publish an announcement on the recruitment (additional recruitment) of Council members on the official portal of the State Regulatory Service of Ukraine and on the official portal of the Council. The need to form a permanent commission for the selection of Council members within the State Regulatory Service of Ukraine was emphasized.

It was determined that the effectiveness of the work of the members of the Expert and Appellate Council on Licensing Issues should be ensured by financial mechanisms. The sessional or expert nature of the work of this body indicates the inexpediency of introducing full-fledged civil servant positions and the rationality of involving no more than 20 civil servants and no more than 20 representatives of public organizations, business entities and scientists on the basis of hourly wages for the time actually spent performing a certain amount of work. The head of the Council is normatively the head of the State Regulatory Service of Ukraine. Therefore, the four-year limitation should not apply to him.

Key words: licensing, State Regulatory Service of Ukraine, Expert Appellate Council on Licensing, economic activity, licensee, licensing conditions, State Bureau of Investigation, personnel selection, European Union, expert opinion, competition commission, legal regime.

Надіслано до редколегії 01.09.2025
Рекомендовано до публікації 14.10.2025
Опубліковано 19.11.2025

Юдін Олександр Юрійович,

аспірант

(Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Мамутова НАН України», м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3196-8171>

ПРОБЛЕМА ЛЕГІТИМАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ У КРИПТОВАЛЮТІ

Статтю присвячено аналізу відносин із правового забезпечення проведення безготівкових розрахунків у криптовалюті та наданню пропозицій із подолання проблеми їх легітимації актами українського законодавства. Вказано на виправдане обережне ставлення держави протягом тривалого часу до легітимації безготівкових розрахунків у криптовалюті. Зазначено, що дія правового режиму воєнного стану в Україні не є пересторогою щодо активної легітимації криптовалют. Спрогнозовано, що після легітимації криптовалют державний бюджет зможе поповнитися додатковими надходженнями шляхом справляння податків, а завдяки анонімності та незворотності операцій у криптовалюті підвищиться обсяг українського експорту й імпорту, а сторони угод стимулюватимуться до належного, своєчасного та повного виконання своїх зобов'язань за договором. У повоєнний час важливість безготівкових розрахунків у криптовалюті підвищиться.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, криптовалюта, держава, легітимація, державний бюджет, справляння податків, анонімність, незворотність, договір, зобов'язання, повоєнний час.

Постановка проблеми. На початку осені 2025 року, а саме 3 вересня, Верховна Рада України прийняла й оприлюднила постанову про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні [1]. Це вказує на поглиблення і прискорення процесу легітимації безготівкових розрахунків у криптовалюті. У проекті Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні передбачено податкову легітимацію криптовалют під терміном «віртуальні активи» й оподаткування доходів від операцій із нею [2]. Загалом у законодавстві України раніше з'явилися норми про безготівкові розрахунки у криптовалюті й активи у криптовалюті (віртуальні активи). При цьому прийняття окремих розгалужених нормативних актів лише частково подолає наявні проблеми та проблеми, що можуть виникнути на шляху забезпечення проведення безготівкових розрахунків у криптовалюті. Вивченню природи та можливих загроз від таких проблем і пошуку напрямів їх мінімізації мають присвячуватися окремі численні дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом тематика належного правового забезпечення проведення безготівкових розрахунків у криптовалюті не є новою для правової науки України. Із моменту поширення криптовалют біткойн з початку 2009 року і до сьогодні українськими дослідниками було оприлюднено сотні статей у наукових фахових юридичних виданнях, присвячених аналізу розвитку цифрової економіки в Україні, правового забезпечення процесів проведення безготівкових розрахунків у криптовалюті та наданню пропозицій із вдосконалення цих явищ і процесів.

Так, О. М. Вінник ще у 2017 році виступала за прийняття кодифікованого акта, яким може бути Закон «Про цифрову економіку», і пропонувала закріпити в ньому положення про електронні гроші й електронні платежі [3, с. 165]. Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну дослідниця шукала способи захисту суб'єктів цифрової економіки. Зокрема, нею виділялися дві складові цього процесу: 1) правові механізми захисту прав користувачів відповідно до Закону України «Про електронні комунікації» як актуальні за будь-яких обставин; 2) проблеми індивідуальних кібербезпеки / кіберзахисту, що набули особливої злободенності в умовах війни як складові національної кібербезпеки/кіберзахисту [4, с. 69]. І в 2022 році дослідниця зробила багато пропозицій щодо вдосконалення процесів нормативного забезпечення цифровізації та вдосконалення процесів проведення безготівкових розрахунків у криптовалюті, найцікавішою із яких, на нашу думку, є пропозиція кодифікації відносин цифровізації у формі прийняття Цифрового кодексу, якому повинні відповідати положення в кодексах і законах, що мають визначити особливості цифровізації в певних сферах (економіки – Господарський кодекс України (ГК України), стандартизації – Закон «Про стандартизацію», криптовалютного ринку – Закон «Про віртуальні активи» тощо) [5, с. 198]. Тобто авторкою для ГК України відводилася важлива роль визначення особливостей цифровізації в економіці. І скасування чинності ГК України, на нашу думку, є великою помилкою законодавця. Б. В. Деревянко ще у 2017 році досліджував різноманітні ризики здійснення операцій з криптовалютою на прикладі біткойнів і виділяв правові та інші – економічні, технічні, організаційні, технологічні, змішані ризики проведення операцій із біткойнами для їх власників – громадян і суб'єктів господарювання України

[6, с. 37–38]. В.А. Устименко у 2018 році запропонував напрями доопрацювання законопроектів, покликаних легітимізувати поведження з криптовалютами: визначення правової природи криптовалюти; встановлення чітких умов та вимог із прозорості випуску криптовалюти; окреслення вимог фінансового моніторингу операцій із використанням віртуальних валют; визнання криптовалюти фінансовим активом для цілей правового регулювання [7, с. 63–64]. О. В. Шаповалова у 2018 році вказувала на зручності й переваги цифрової економіки в питаннях організації самооподаткування та здійснення податкового контролю з боку держави [8]. Т. С. Гудіма аргументувала, що існування «сірих зон» у сфері обігу віртуальних активів як активному сегменті суспільних відносин для правової держави є неприпустимим явищем, подолання яких є основним завданням права як соціального регулятора та держави як гаранта дотримання права всіма членами суспільства [9, с. 145]. О. П. Поддерковний бачить у децентралізації обігу криптовалюти певну загрозу та вишукує напрями її подолання. Науковцем розроблено й запропоновано певну покрокову модель легітимізації безготівкових розрахунків у криптовалюти [10]. Крім названих авторів, значна кількість інших досліджувала різні аспекти майбутньої легітимізації правового забезпечення безготівкових розрахунків у криптовалюти в Україні. Проте нормотворчі процеси, на які вказувалося вище, потребують нових наукових досліджень.

Формування цілей (постановка завдання). Метою статті є проведення аналізу відносин із правового забезпечення проведення безготівкових розрахунків у криптовалюти та надання пропозицій із подолання проблеми їх легітимізації актами українського законодавства.

Виклад основного матеріалу. Як вказувалося раніше, найперша відома у світі криптовалюта – біткойн – почала поширення у світі з початку 2009 року. Із цього часу безготівкові операції з нею, а пізніше і з іншими видами криптовалюти розпочали проводити українці. Але держава протягом багатьох років можливо виправдано не втручалася в процеси розрахунків у криптовалюти, у процеси її генерування (видобутку, вирахування, «майнінгу»). Проте протягом цього часу не отримувалися значні потенційні збори у вигляді плати за отримання ліцензії та сум податків на прибуток, на додану вартість, на доходи фізичних осіб та ін. Крім цього, відмова держави від процесів визначення правил та умов проведення безготівкових операцій у криптовалюти, з одного боку, свідчить про намагання держави, зокрема Національного банку України як регулятора на фінансовому ринку, захистити Конституцію. У статті 99 Конституції України зазначено, що «грошовою одиницею України є гривня. Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України» [11]. З іншого боку, держава повинна забезпечити захист своїх громадян і суб'єктів господарювання від можливих порушень і злочинів у сфері безготівкових розрахунків. А отже, зараз із сплином понад десять років було зроблено певні висновки, і саме зараз виправдано розпочинаються процеси врегулювання відносин з обігу криптовалюти. Під час аналізу відносин із правового забезпечення проведення безготівкових розрахунків у криптовалюти слід враховувати наведені раніше й інші думки названих дослідників.

Окремими політичними та громадськими діями висловлюється думка, що активізація процесів із нормативного врегулювання безготівкових розрахунків

у криптовалюти прямо пов'язана з потребою в легалізації своїх доходів у криптовалюти окремих народних депутатів та високопосадовців України. Навіть якщо це частково чи повністю підтвердиться, то легалізація відносин за посередництва криптовалюти давно чекає своєї черги й однозначно принесе користь державі. Особливо важливими ці процеси є в умовах виживання держави та потреби в мобілізації будь-яких фінансових, військових, людських, матеріальних, технічних, технологічних та інших ресурсів. Криптовалюта незалежно від її правового режиму, її розуміння однозначно є тим, за що зараз можуть бути придбані предмети реального світу, необхідні для підвищення обороноздатності держави, підтримки населення, будівництва об'єктів тощо, або нематеріальні активи, зокрема технології, а також оплачені роботи та послуги. Ба більше, придбання новітньої зброї чи технологій за посередництва безготівкових розрахунків у криптовалюти здається більш прогресивним під час війни, ніж за посередництва фіатних грошей або класичних безготівкових розрахунків. Причиною цього є одна з основних ознак обігу криптовалюти, а саме анонімність. В умовах війни важливе значення має несподіванка в застосуванні новітніх технологій, зброї, способу ведення війни тощо. А за умови придбання названого через безготівкові розрахунки у криптовалюти ворог не може відслідкувати істотні та загальні умови договору постачання чи купівлі-продажу новітніх технологій, зброї, знань та вмінь військового персоналу тощо. Однією з основних особливостей операцій із криптовалютою є їх анонімність. Сторонні особи (не учасники певної транзакції) можуть лише побачити переведення певної кількості з одного гаманця криптовалюти на інший. Якщо вони не знають, хто є власником того чи іншого гаманця, то й не зрозуміють, хто та кому здійснив переведення одиниць криптовалюти. І, само собою, ніхто, крім учасників транзакції, не знає, саме за надання якої послуги, виконання якої роботи чи передачу якого товару було перераховано певну кількість одиниць криптовалюти з одного гаманця на інший. Тому здається виправданим країні, яка захищається від величезного війська загарбників, закуповувати у третіх країнах різноманітну новітню зброю, інструменти, механізми, будівельні матеріали, лікарські засоби, продукти харчування й усе інше, потрібне для ефективного захисту життя і здоров'я громадян, незалежності та відновлення територіальної цілісності.

Основною проблемою на шляху до вільного безготівкового обігу криптовалюти в Україні є відсутність відповідної чинної нормативної бази. Серед проблем, що постають перед правовим забезпеченням обігу криптовалют в Україні, є потреба у з'ясуванні сутності криптовалюти. Загалом криптовалюти можна вважати інструментом безготівкових розрахунків, які врегульовуються нормами цивільного, господарського, фінансового й іншого законодавства на основі правил і принципів цивільного, господарського та фінансового права. Законодавство про безготівкові послуги сьогодні представлено Законом України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 року [12], Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті користувачів платіжних послуг [13] та іншими актами спеціального фінансового законодавства.

Двома названими вище актами в цілому визначаються правила здійснення безготівкових розрахунків в Україні. Загалом безготівковими розрахунками пункт 3 частини 1 статті 1 Закону України «Про платіжні

послуги» визначає «перерахування коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів, а також перерахування надавачами платіжних послуг коштів, внесених платниками готівкою, на рахунки отримувачів» [12]. Тобто названі акти не містять визначення криптовалюти, віртуальних активів чи інших можливих альтернативних класичним фіатним та безготівковим інструментам категорій. З огляду на наведене визначення кошти перераховуються на рахунки. Перераховуються безготівкові кошти, уже наявні на рахунках платників або внесені платниками готівкою на рахунки. Вважаємо, що гаманці криптовалюти – ID-гаманці – повною мірою можна визнати рахунками, а криптовалюту в загальних рисах можна визнати коштами. Виходячи з наведених нормативних положень та власних міркувань, перерахування або переведення за рахунку на рахунок криптовалюти можна віднести до безготівкових розрахунків або безготівкових операцій чи транзакцій.

Слід вказати на те, що українське законодавство чомусь не взяло за пріоритетне поняття «криптовалюта». На її позначення ним здебільшого використовуються інші терміни. Та 17 лютого 2022 року було прийнято Закон України «Про віртуальні активи», який чинності не набрав до сьогодні, проте був опублікований у Відомостях Верховної Ради України [14]. У цьому законі термін «криптовалюта» також не з'являється, а йому на заміну використовується термін «віртуальні активи».

Термін «віртуальні активи» знайшов місце і в названому чинному Законі України «Про платіжні послуги». При цьому названий Закон запроваджує це поняття в інший Закон України: перехідними положеннями названого Закону статтю 14 «Інформація, що супроводжує платіжну операцію або переказ віртуальних активів» Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року викладено у новій редакції, де тричі застосовано термін «віртуальний актив» [15]. Цей спеціалізований Закон пунктом 13 частини 1 статті 1 визначає віртуальний актив як цифрове вираження вартості, яким можна торгувати в цифровому форматі або передавати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [15]. Вважаємо, що таке визначення поняття «віртуальний актив» є дещо альтернативним основному, проте прийнятним. Воно визначається через способи використання віртуальних активів – цифрове вираження вартості, яким можна торгувати в цифровому форматі; як засіб проведення безготівкових платежів; як об'єкт інвестування, зокрема з можливістю застосування депозитів у криптовалюті (віртуальних активах).

Нарешті «звернув увагу» на криптовалюту та безготівкові розрахунки в ній і Податковий кодекс України. Цей акт чомусь також не сприйняв термін «криптовалюта» та навіть «віртуальні активи». Але і наявний у ньому термін «електронні гроші» з'явився нещодавно: із 2021 року в пункті 14.1.281, у підпунктах 170.9.1, 170.9.3 пункту 170.9 статті 170 використовується термін «електронні гроші» [16]. Та зрозуміло, що це лише початок, тому терміни «віртуальні активи», «електронні гроші», «електронний гаманець», «криптовалюта» й інші зустрічатимуться в Податковому кодексі України багаторазово.

Оподаковувати дохід від видобутку («майнінгу») криптовалюти, купівлі-продажу криптовалюти,

зберігання її на електронних депозитних рахунках тощо уже пропонувалося в Україні ще декілька років тому [17; 18]. Проте до реальних кроків щодо внесення змін і доповнень до Податкового кодексу України до прийнятого в першому читанні законопроекті зроблено не було. І знову слід говорити про те, що названий вище проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні переважно не конкретизує операції із криптовалютою, а пропонує оподатковувати доходи від відчуження віртуальних активів із джерелом походження в Україні та за межами України, також окремо виділяє постачання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, і продаж, обмін або інше відчуження віртуальних активів [2]. Окремо визначення понять «видобуток», «вирахування», «майнінг» криптовалюти в проекті Закону не наводиться. Вважаємо, що після прийняття та початку дій змін до Податкового кодексу України будуть розроблені та внесені нові зміни й доповнення до нього.

Тенденція на легітимацію безготівкових розрахунків у криптовалюті триває. Якщо в Податковому кодексі України це лише має статися після прийняття аналізованого законопроекті, то в Кодексі України з процедур банкрутства безготівкові розрахунки у криптовалюті уже легітимізовані. Щоправда, криптовалюта представлена в Кодексі під іншими назвами. Наприклад, у статтях 34, 39, 116 та інших використовуються терміни «електронні гроші» й «електронні гаманці» [19]. Загалом у Кодексі України з процедур банкрутства наявні декілька норм із застосуванням термінів «електронні гроші» й «електронні гаманці». Вони є чинними і повинні враховуватися та виконуватися всіма учасниками різних процедур банкрутства. Українськими дослідниками зазначається, що вимоги за зобов'язаннями з операцій із криптовалютою об'єктивно не можуть бути підставою для відкриття провадження про банкрутство. Проте одиниці криптовалюти, наявні на гаманцях криптовалюти боржника, можуть бути використані для розрахунку з кредиторами або реалізації плану санації. Тому в процедурі розпорядження майном боржника мораторій має накладатися на ці гаманці боржника, а інформація про них має бути надана арбітражному керуючому [20, с. 658]. Тобто Кодекс України з процедур банкрутства фактично прирівнює криптовалюту до майна та нематеріальних активів, на яку повинен накладатися мораторій у процедурі розпорядження майном боржника, яка може бути використана для реалізації плану санації і яка має бути включена до ліквідаційної маси в процедурі ліквідації банку.

Таким чином, Кодекс України з процедур банкрутства став першим кодифікованим нормативним актом України, який під терміном «електронні гроші» легітимізував криптовалюту. Прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про віртуальні активи», який поки не набув чинності, є першим спеціальним законом, покликаним легітимізувати безготівкові розрахунки з криптовалютою під назвою «віртуальні активи». Інші нормативні акти також поступово доповнюються положеннями про безготівковий обіг криптовалюти, як-от наведені Закони України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «Про платіжні послуги» та інші. І цей процес уже є незворотним.

Висновки. Здійснений узагальнений аналіз урегулювання проведення безготівкових розрахунків

у криптовалюти вказує на наявність основної проблеми – достатньо тривала (протягом більш ніж десяти років) відсутність легітимації розрахунків у криптовалюті і взагалі криптовалюти як явища, грошового сурогату, нематеріальних активів, віртуальних активів, еквівалента майна тощо через потребу в захисті грошової одиниці України. Сьогодні ситуація змінилася, тож усі можливі фінансові ресурси мають бути мобілізовані. Вважаємо, що дія правового режиму воєнного стану в Україні не є пересторогою щодо активної легітимації криптовалют, а є стимулом до цього і поширення безготівкових операцій із криптовалютою. Завдяки цьому державний бюджет зможе поповнитися додатковими надходженнями шляхом справляння податків, а поширення торгівлі (особливо зовнішньої) за криптовалюту сприятиме продажу за кордон окремих товарів, робіт і послуг, частина з яких є унікальними, а тому високовартісними, та закупівлі ззовні продукції іноземних ВПК, новітніх технологій, спорядження, медикаментів, продуктів харчування тощо. Завдяки анонімності як важливої ключової характеристики безготівкових операцій із криптовалютою предмет українського експорту, а особливо імпорту, буде

невідомий ворогу. Через це на фронті може бути застосовано фактор несподіваності. За згодою між сторонами транзакції у криптовалюті анонімність між ними може бути знято. Проте треті особи не дізнаються про учасників угоди та її предмет. Завдяки незворотності безготівкових операцій із криптовалютою як другої важливої характеристики таких операцій обидві сторони стимулюються до належного, своєчасного й повного виконання своїх зобов'язань за договором. Після завершення війни в Україні значення криптовалюти як інструмента проведення безготівкових операцій не зменшиться. Навпаки, вільний вихід на різні європейські та світові ринки, можливість Україні та європейським країнам працювати у мирних умовах підвищать економічну активність, що викличе потребу у збільшенні кількості безготівкових операцій, серед іншого і в криптовалюті. А подальші наукові розвідки мають спрямовуватися на надання пропозицій щодо врегулювання безготівкових розрахунків у криптовалюті актами спеціального українського законодавства та конкретизацію і уточнення положень актів загального українського законодавства, названих у статті, особливо кодифікованих.

Список використаних джерел

1. Проект Постанови про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні № 4588-IX від 03.09.2025. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/57256>.
2. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні № 4586-IX від 03.09.2025. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=10225-%D0%B4&conv=9>.
3. Вінник О. Регулювання відносин у сфері цифрової економіки: проблеми термінології. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 163–166.
4. Вінник О. М. Захист прав користувачів електронних комунікаційних послуг в умовах війни. *Економіка та право*. 2022. № 1. С. 68–78. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.01.068>.
5. Вінник О. М., Попович Т. Г., Дерев'янко Б. В. Регулювання відносин цифрової економіки: окремі аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Том 29. № 3. С. 181–204. URL: <https://repository.ndppp.gov.ua/handle/765432198/527>.
6. Дерев'янко Б. В. Ризики здійснення операцій з криптовалютою (біткойнами) громадян і суб'єктів господарювання України. *Форум права*. 2017. № 3. С. 33–39.
7. Устименко В. А., Полищук Н. Ю. Про стан правового забезпечення обігу криптовалют в Україні: погляд крізь призму зарубіжного досвіду. *Економіка та право*. 2018. № 1 (49). С. 60–65. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2018.01.060>.
8. Шаповалова О. В. Цифрова платформа електронного адміністрування податку на додану вартість. *Право та інноваційне суспільство*. 2018. № 2. С. 23–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2018_2_6.
9. Гудіма Т., Устименко В., Джабраїлов Р., Черних О. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні: де-факто vs де-юре. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. № 5 (46). С. 137–148. <https://doi.org/10.55643/fcapter.5.46.2022.3844>.
10. Podtserkovnyi O., Reznik N., Zghama A., Tsurkanu S., Kovalevych I. (2020). Problems of cryptocurrency transactions: foreign experience and development prospects in Ukraine. *International Conference on Business and Technology*. 2020/11/14. Pp. 847–857.
11. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
12. Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 10-11. Ст. 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20/ed20230101#Text>.
13. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті користувачів платіжних послуг : постановою Правління Національного банку України від 29.07.2022 № 163. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0163500-22?find=1&text=безготів#w1_2.
14. Про віртуальні активи : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
15. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 25. Ст. 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.
16. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

17. Деревянко Б. В. Про порівняння господарської діяльності з видобутком криптовалюти («майнінгом») та здійсненням операцій із нею. *Право України*. 2018. № 5. С. 164–175.
18. Деревянко Б. В., Туркот О. А. Про визнання видобутку («майнінгу») криптовалюти видом господарської діяльності. *Економіка та право*. 2018. № 1 (49). С. 52–59.
19. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>.
20. Деревянко Б. В., Коломоєць Т. О., Колпаков В. К. Криптовалюта як об'єкт процедур банкрутства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 655–658.

References

1. Projekt Postanovy pro pryiniattia za osnovu proektu Zakonu Ukrainy pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vrehuliuvannia oborotu virtualnykh aktyviv v Ukraini № 4588-9 vid 03.09.2025 [Draft Resolution on adopting as a basis the draft Law of Ukraine on Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Other Legislative Acts of Ukraine on Regulation of the Turnover of Virtual Assets in Ukraine of September 03, 2025]. *Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/57256> [in Ukrainian].
2. Projekt Zakonu pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vrehuliuvannia oborotu virtualnykh aktyviv v Ukraini № 4586-9 vid 03.09.2025 [Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Regulation of the Turnover of Virtual Assets in Ukraine of September 03, 2025]. *Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=10225-%D0%B4&conv=9> [in Ukrainian].
3. Vinnyk, O. (2017). Rehulivannia vidnosyn u sferi tsyfrovoy ekonomiky: problemy terminolohii [Regulation of relations in the digital economy: terminology issues]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, Economy and Law*, 11, 163–166 [in Ukrainian].
4. Vinnyk, O.M. (2022). Zakhyst prav korystuvachiv elektronnykh komunikatsiinykh posluh v umovakh viiny [Protection of the rights of users of electronic communications services in wartime]. *Ekonomika ta pravo – Economics and Law*, 1, 68–78. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.01.068> [in Ukrainian].
5. Vinnyk, O.M., Popovych, T.H., Derevianko, B.V. (2022). Rehulivannia vidnosyn tsyfrovoy ekonomiky: okremi aspekty [Regulation of digital economy relations: certain aspects]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29 (3), 181–204. Retrieved from: <https://repository.ndipp.gov.ua/handle/765432198/527> [in Ukrainian].
6. Derevianko, B.V. (2017). Ryzky zdiisnennia operatsii z kryptovaliutoiu (bitkoinamy) hromadian i subiektiv hospodarivannia Ukrainy [Risks of Operations with Cryptocurrency (Bitcoins) for Citizens and Economic Entities of Ukraine]. *Forum prava*, 3, 33–39 [in Ukrainian].
7. Ustyenko, V.A., Polyshchuk, N.Iu. (2018). Pro stan pravovoho zabezpechennia obihu kryptovaliut v Ukraini: pohliad kriz pryzmu zarubizhnogo dosvidu [On the legal support of cryptocurrencies in Ukraine: through the prism of foreign experience]. *Ekonomika ta pravo – Economics and Law*, 1 (49), 60–65. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2018.01.060> [in Ukrainian].
8. Shapovalova, O.V. (2018). Tsyfrova platforma elektronnoho administruvannia podatku na dodanu vartist [Digital platform for e-administration of value added tax]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo – Law and innovation society*, 2, 23–30. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2018_2_6 [in Ukrainian].
9. Hudima, T., Ustyenko, V., Dzhabrailov, R., Chernykh, O. (2022). Osoblyvosti pravovoho rehulivannia obihu virtualnykh aktyviv v Ukraini: de-fakto vs de-yure [Features of legal regulation of virtual assets in Ukraine: de-facto vs de-jure]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice – Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5 (46), 137–148. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.5.46.2022.3844> [in Ukrainian].
10. Podtserkovnyi, O., Reznik, N., Zghama, A., Tsurkanu, S., Kovalevych, I. (2020). Problems of cryptocurrency transactions: foreign experience and development prospects in Ukraine. *International Conference on Business and Technology*. 2020/11/14. P. 847–857 [in English].
11. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30. Art. 141. [in Ukrainian].
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2021). Pro platizhni posluhy: Zakon Ukrainy vid 30.06.2021 № 1591-9 [On payment services: Law of Ukraine of June 30, 2021]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 10–11. Art. 26. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20/ed20230101#Text> [in Ukrainian].
13. National Bank of Ukraine (2022). Instrukttsiia pro bezghotivkovi rozrakhunky v Ukraini v natsionalnii valiuti korystuvachiv platizhnykh posluh: postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 29.07.2022 r. № 163 [Instructions on non-cash payments in Ukraine in the national currency of payment service users: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine of July 29, 2022]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0163500-22?find=1&text=bezghotiv#w1_2 [in Ukrainian].
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Pro virtualni aktyvy: Zakon Ukrainy vid 17 liutoho 2022 roku № 2074-9 [On virtual assets: Law of Ukraine of February 17, 2022]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 15. Art. 51. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> [in Ukrainian].
15. Verkhovna Rada of Ukraine (2020). Pro zapobihannia ta protydiuu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu terorizmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyschennia: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 2019 roku № 361-9 [On Prevention and Counteraction to Legalisation (Laundering) of Criminal Pro-

ceeds, Terrorist Financing and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Law of Ukraine of Desember 06, 2019]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 25. Art. 171. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].

16. Verkhovna Rada of Ukraine (2011). Podatkovi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 roku № 2755-6 [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine of Desember 02, 2010]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 13–14, 15–16, 17. Art. 112. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].

17. Derevianko, B.V. (2028). Pro porivniannia hospodarskoi diialnosti z vydobutkom kryptovaliuty (“maininhom”) ta zdiisnenniam operatsii iz neiu [On the comparison of business activity with criptocurrency production (“mining”) and transactions with it]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 5, 164–175 [in Ukrainian].

18. Derevianko, B.V., Turkot, O.A. (2018). Pro vyznannia vydobutku («maininh») kryptovaliuty vydom hospodarskoi diialnosti [About legalization of exhaust (maining) criptocurrency by the type of economic activity]. *Ekonomika ta pravo – Economics and Law*, 1 (49), 52–59 [in Ukrainian].

19. Verkhovna Rada of Ukraine (2019). Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva: Zakon Ukrainy vid 18 zhovtnia 2018 r. № 2597-8 [Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures: Law of Ukraine of October 18, 2018]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 19. Art. 74. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> [in Ukrainian].

20. Derevianko, B.V., Kolomoiets, T.O., Kolpakov, V.K. (2024). Kryptovaliuta yak obiekt protsedur bankrutstva [Cryptocurrency as an object of bankruptcy procedures]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical scientific and electronic journal*, 3, 655–658 [in Ukrainian].

Yudin Oleksandr,

Postgraduate Student

(State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3196-8171>

THE PROBLEM OF LEGITIMIZATION OF NON-CASH PAYMENTS IN CRYPTOCURRENCY

The article aims to analyze the legal framework for cashless payments in cryptocurrency and provide proposals to overcome the problem of their legitimization by acts of Ukrainian legislation. The state's long-standing reluctance to legitimize non-cash payments in cryptocurrency is indicated. The state, represented by the National Bank of Ukraine and other central executive bodies, tried to protect the national currency, the hryvnia. Because of this, the state did not legitimize the circulation of cryptocurrencies. It is summarized that in times of war, the state needs a significant number of various resources. Cryptocurrency is also one of the strategic resources that can be used by the state. Legitimization of cryptocurrency transactions and amendments to the Tax Code of Ukraine will increase revenues to the state budget. It is noted that the legal regime of martial law in Ukraine is not a warning against the active legitimization of cryptocurrencies. It is predicted that after the legitimization of cryptocurrencies, the state budget will be able to replenish itself with additional revenues through tax collection, and thanks to the anonymity and irreversibility of cryptocurrency transactions, the volume of Ukrainian exports and imports will increase, and the parties to the agreements will be encouraged to properly, timely and fully fulfill their contractual obligations. Thanks to anonymity, third parties will not know the subject matter of the agreements, and therefore the structure of the means of waging war may unexpectedly change for the better. The methods of waging war may also unexpectedly improve. It is concluded that in the post-war period and with the restoration and development of the Ukrainian economy, the European economy, and the world economy in general, the importance of non-cash payments in cryptocurrency will increase. Therefore, the legitimization of such calculations will be continued in other regulatory acts of Ukraine. The acts mentioned in the article, in particular the Tax Code of Ukraine, will be permanently supplemented.

Key words: cashless payments, cryptocurrency, state, legitimation, state budget, tax collection, anonymity, irreversibility, contract, obligation, post-war period.

Надіслано до редколегії 02.09.2025
Рекомендовано до публікації 10.10.2025
Опубліковано 19.11.2025

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 347.735

DOI 10.32782/2523-4269-2025-92-25-32

Іваненко Дмитро Дмитрович,

кандидат юридичних наук, доцент

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6728-4488>

Деревянко Богдан Володимирович,

доктор юридичних наук, професор

(Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень

імені В.К. Макутова НАН України», м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7408-8285>

Глуценко Наталія Володимирівна,

доктор філософії в галузі права

(Сумський державний університет, м. Суми)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4104-7791>

ЩОДО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН В УКРАЇНІ

Стаття розкриває правові аспекти імплементації інноваційної технології блокчейн. Аналізуються визначення поняття «технології блокчейн» у розглянутих Верховною Радою України та центральними органами виконавчої влади нормативно-правових актах. Проаналізовано правові підходи до законодавчого регулювання використання у нормах права України відносин з досягнення приватних і публічних інтересів, вказано на суттєві недоліки сучасного правового регулювання та на потребу легалізації технології блокчейн. Запропоновано правовий механізм імплементації технології блокчейн до електронних інформаційних систем.

Ключові слова: *віртуальний актив, інноваційна діяльність, інноваційна технологія, децентралізований реєстр, криптовалюта, легалізація, технологія блокчейн, цифрова річ.*

Постановка проблеми. Використання інноваційної у порівнянні із наявними технології блокчейн обумовлює потребу у трансформації традиційних методів правового регулювання. Децентралізованість, інклюзивність, прозорість, надійність, безпека, відсутність посередників обумовлюють інноваційний характер цієї технології. Наукові пошуки тривають щодо поглиблення взаємодії технології блокчейн з традиційними інститутами права, визначення особливостей впливу технології на правову систему загалом. Попередні наукові дослідження засвідчили революційний, інноваційний потенціал технології блокчейн для використання в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Правове регулювання застосування технології блокчейн в Україні перебуває на етапі становлення – наукові пошуки тривають щодо визначення особливостей інтеграції технології блокчейн до правових інститутів через відкриті бази даних, електронні розрахунки, транзакції цінних паперів, електронна комерція, державні адміністративні послуги, геоінформаційна інфраструктура тощо. Однак досвід імплементації технології блокчейн допоки має спорадичний характер, різний ступінь успішності та завершеності представлених урядових проєктів. Такий стан справ є наслідком недосконалої нормативно-правової бази, що врегульовує правовий режим використання технології блокчейн, порядок її адаптації до правових інститутів, особливостей використання в інформаційних (автоматизованих) та інформаційно-комунікаційних системах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання використання технології блокчейн досліджувалися значною кількістю українських вчених із різних галузей знань. Досліджувалися технічні, економічні, правові, управлінські та інші аспекти відносин при використанні технології блокчейн у запуску й обігу криптовалют та утвердження основ цифрової економіки.

Пошук способів врегулювання окремих аспектів сучасної цифрової економіки здійснювала О. Вінник [1]. Вона вивчала правове забезпечення цифровізації економіки у період пандемії [2], а також досліджувала поєднання прав та обов'язків різних учасників відносин у сфері цифрової економіки [3]. Питання легітимації відносин із криптовалютою досліджував Б. Дерев'яно, який порівнював відповідний досвід країн – членів ЄС [4], а також зазначав позитивні і негативні наслідки легітимації операцій із криптовалютою [5]. Особливості фактичного обігу віртуальних активів, можливості і наслідки легітимації у правовому полі України були предметом дослідження Т. Гудіми [6]. В. Устименко досліджував зарубіжний досвід легітимації операцій із криптовалютою із його проєкцією на українські реалії [7]. Віртуальні активи як об'єкти інтернет-правовідносин [8] і як об'єкти господарських прав [9] досліджувала В. Мілаш. Правову оцінку здійсненню операцій купівлі-продажу за одиниці криптовалюти надавав О. Дрозд [10], а можливі ризики в операціях із криптовалютою виявляв Б. Дерев'яно [11]. Можливості використання технології блокчейн у фармацевтичній сфері досліджував В. Пашков [12]. Ринок віртуальних активів з правової точки зору [13] та елементи господарської правосуб'єктності послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів [14] досліджував О. Кулик.

Названі дослідники підготували десятки інших робіт, покликаних удосконалити правове регулювання операцій на основі технології блокчейн. Крім них ще десятки неназваних зараз українських вчених

досліджували ці відносини. Проте інноваційний характер технології блокчейн, недосконалість або часто відсутність нормативно-правової бази, що має однозначно визначити правовий режим використання технології блокчейн, порядок її імплементації до правового поля України, обумовлюють потребу наукового пошуку в анонсованому напрямку. Сучасний стан відносин у сфері використання технології блокчейн та створених на її основі різномірних віртуальних активів характеризується інституційною невизначеністю.

Формування цілей (постановка завдання). Ціллю статті є комплексний правовий аналіз поточного стану законодавчого регулювання відносин із застосування інноваційної технології блокчейн в Україні, визначення напрямків її імплементації у норми права та надання пропозицій.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час, у законопроектах, що розглядалися Верховною Радою України, підзаконних нормативно-правових актах центральних органів виконавчої влади, були спроби визначити поняття, зміст, мету, способи використання технології блокчейн. Так, Проєкт Закону про обіг криптовалют в Україні № 7183 від 6 жовтня 2017 року визначає поняття «блокчейн» як «децентралізований публічний реєстр проведених криптовалютних транзакцій, які були проведені суб'єктом криптовалютних операцій» [15]. Законопроект було спрямовано на регулювання праввідносин із обігу, зберігання, володіння, використання, проведення операцій з криптовалютами. Поняття «блокчейн» використано у значенні технологічної основи криптовалюти, криптовалютних транзакцій, технологічної основи криптовалют, «майнінгу» без розкриття характерних ознак технології блокчейн, правового механізму її використання.

Розпорядження Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17 січня 2018 року № 67-р визначає поняття «блокчейн» як «програмно-комп'ютерний алгоритм децентралізованого публічного або приватного реєстру чи бази даних, функціонування забезпечується шляхом взаємодії через мережу Інтернет однорангової мережі, або будь-яким іншим способом, гарантує належний криптографічний захист усіх записів, транзакцій, проведених з використанням відповідної технології» [16]. Розпорядження підкреслює важливість розвитку цифрової економіки та цифрових інфраструктур, серед яких центральною є технологія блокчейн. Наголошується на синергетичному потенціалі сучасних інноваційних технологій та мережі Інтернет, які здатні ефективно вплинути на трансформаційні зміни державного управління. Визначено потенційні сектори застосування технології блокчейн: державна реєстрація майнових прав, правосуддя, ідентифікація особи, електронні референдуми та вибори, петиції, електронне урядування. Причина – технологія блокчейн забезпечує ефективні механізми захисту цілісності та доступності інформації, дозволяє створювати децентралізовані системи. Тобто, аналізоване розпорядження КМУ має програмний характер, окреслює напрямки та сфери потенційного використання технології блокчейн у публічній сфері.

Проєкт Закону «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» № 7183-1 від 10 жовтня 2017 року визначає загальні правові засади функціонування та регулювання ринку криптовалют та їх похідних [17]. Цим законопроектом передбачалося, що правове

регулювання охопить лише сектор обігу криптовалют, визначить правовий статус суб'єктів ринку, встановить повноваження державного регулятора. Прийняття законопроекту обґрунтовано необхідністю встановлення правових та організаційних засад діяльності суб'єктів, пов'язаних з «майнінгом» та обігом криптовалют, стимулювання розвитку відповідної платіжної та цифрової інфраструктури, забезпечення прав і законних інтересів «майнерів» та інвесторів [18]. Цей законопроект фокусує увагу на інфраструктурі ринку і державному регулюванні. При цьому у ньому відсутні норми про правове регулювання технологічної основи.

Проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні)» № 7246 від 30 жовтня 2017 року містить правові засади податкового регулювання ринку криптовалют та їх похідних [19]. Пояснювальна записка до законопроекту зауважує на швидкому розвитку технологій, що випереджають відповідне законодавче регулювання. Революційні зміни технологічної, фінансової, інвестиційної сфери спричиняють появу нових фінансових інструментів та бізнес-моделей на основі технологій блокчейн [20]. Наведене свідчить про відсутність комплексної роботи щодо прогнозування впливу технологій блокчейн на суспільні правовідносини, виокремлення проблематики, пошуку шляхів вирішення існуючих проблем, що виникають перед правовою наукою.

Проект Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції державної політики у сфері віртуальних активів», опубліковане Департаментом розвитку підприємництва та регуляторної політики Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 25 жовтня 2018 року, визначає блокчейн як «систематизовану базу записів у формі даних, які зберігаються, формуються і оновлюються на основі алгоритмів, що забезпечують тотожність усіх актуальних копій реєстру» [21]. Дане визначення сфокусоване на базі даних блокчейн, але у ньому відсутня вказівка на елементи інфраструктури технології блокчейн, такі як: програмне забезпечення мережі, механізм консенсусу, вузол мережі. Проект фокусує увагу тільки на криптовалюті, майнінгу криптовалют, смарт-контрактах.

Таким чином, запропоновані різними законопроектами визначення поняття «технологія блокчейн» мають різне формулювання та не відображають технічну природу інфраструктури технології блокчейн. Це ускладнює імплементацію технології блокчейн до правових інститутів галузей, що переслідують приватні та публічні інтереси, а створені на основі цієї технології цифрові речі та послуги досі не отримали належного правового врегулювання.

Якісно нове законодавче регулювання запропоновано у Проекті Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні № 10225-д від 24 квітня 2025 року [22]. Поняття «віртуальний актив» визначено як різновид цифрової речі, що створюється, передається, зберігається з використанням технології розподіленого реєстру, може посвідчувати майнові права. До таких активів застосовуються положення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) про рухомі речі. Віртуальні активи не є засобом платежу, не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги). Цифрові гроші Національного банку України (далі – НБУ) не належать до віртуальних активів. Цифрова річ

відокремлена від інших віртуальних активів фінансового інструментів та активів врегульованих законодавством України.

Стосовно технології блокчейн визначено елементи інфраструктури технології, такі як мережевий вузол, механізм консенсусу, розподілений реєстр, технологія розподіленого реєстру. Це свідчить про запозичення основних положень Регламенту (ЄС) 2022/858 від 30 травня 2022 року «Про пілотний режим для ринкових інфраструктур на основі технології розподіленого реєстру та про внесення змін до Регламентів (ЄС) № 600/2014 та (ЄС) № 909/2014 і Директиви 2014/65/ЄС» [23] (далі – Регламент DLT) та Регламенту (ЄС) 2023/1114 від 31 травня 2023 року Про ринки криптоактивів і внесення змін до Регламенту (ЄС) № 1093/2010 і (ЄС) № 1095/2010 і Директиви 2013/36/ЄС і (ЄС) 2019/1937 [24] (далі – Регламент MiCA). При цьому, не приділено окремої уваги легалізації технології блокчейн для використання у публічній сфері для відкритих публічних даних. Механічне перенесення норм Регламенту DLT та Регламенту MiCA до законодавства свідчить про теоретичну розробку даного питання без належного емпіричного досвіду використання технології блокчейн. Практичне її застосування у вітчизняних реаліях потребує врегулювання правового становища нових інноваційно-орієнтованих суб'єктів господарювання, як фінтех компанії, діяльність яких ґрунтується на використанні інноваційних технологій, наданні інноваційних фінансових послуг та сервісів, відповідних наглядових інстанцій в особі НБУ та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Особливо це важливо в умовах майбутньої авторизації іноземних фінтех компаній.

На думку авторитетної у світі дослідниці у сфері блокчейн технологій Мелані Свон, терміни «блокчейн» та «технологія розподіленого реєстру» використовуються як взаємозамінні. Розподілений реєстр – це загальна форма технології, а блокчейн – це специфічна форма з додатковими технічними деталями. Обидва терміни посилаються до концепції реєстру – файлу що відстежує хто чим володіє. Розподілений реєстр має чотири основні характеристики: а) база даних транзакцій що використовується користувачами; б) оновлення на основі механізму консенсусу; в) позначення блоку унікальним криптографічним підписом, що зберігається в мережі; г) захищеність від несанкціонованого доступу. Блокчейн має функцію послідовного оновлення записів бази даних за допомогою ланцюга криптографічних хеш-пов'язаних блоків [25].

Аналогічний підхід до розуміння інфраструктури технології блокчейн містить Регламент DLT:

– «технологія децентралізованого реєстру» (DLT) – технологія, що забезпечує роботу та використання децентралізованих реєстрів;

– «децентралізований реєстр» – сховище інформації, де зберігаються записи транзакцій, є спільним для всіх, синхронізований між собою набір вузлів мережі DLT з використанням механізму консенсусу;

– «механізм консенсусу» – правила та процедури, за допомогою яких досягається угода між учасниками мережі DLT вузлів підтверджує правильність транзакції;

– «вузол мережі DLT» – пристрій чи процес що є частиною мережі та містить повну або часткову копію записів всіх транзакцій у децентралізованому реєстрі [23].

Регламент DLT відобразив інфраструктуру технології блокчейн, що використовується у віртуальному

просторі на ринку криптовалюти. Наступні поняття Регламенту DLT ґрунтуються на технології блокчейн. Це такі поняття, як: інфраструктура ринку DLT, мультикористувацька торгова платформа DLT, розрахункова система DLT, торгово-розрахункова система DLT, фінансовий інструмент DLT та ін. Належне законодавче регулювання застосування технології блокчейн забезпечило передумови легалізації криптовалюти у ЄС. У повній мірі це було реалізовано після набрання чинності Регламентом МіСА що визначив інфраструктуру криптовалютного ринку, права та обов'язки постачальників відповідних послуг на ринку, повноваження наглядових інстанцій. Тому у ЄС функціонує легальний ринок криптовалют, який не охоплює сектор децентралізованих фінансів (DeFi) [26, с. 359–360].

Розуміння реальної інфраструктури блокчейн надає можливість сформулювати загальні ознаки поняття технології блокчейн. Наголошуємо, саме ознаки, а не точне визначення, оскільки її використання у різних секторах обумовлюється конкретним спектром завдань, визначених розробником. Це реалізується шляхом створення відповідного програмного коду на основі відповідної мови програмування, що враховує особливості поставлених завдань. Розвиток смарт-контрактів надає поштовх до розвитку блокчейн та децентралізованих застосунків (DApps). Кожна з мов програмування має особливі відмінності, слабкі та сильні сторони [27].

Належне правове регулювання використання технології блокчейн відкриває шлях до її імплементації правовими інститутами. Важливо розмежувати норми законодавства, що прагнуть досягнення приватних та публічних інтересів (норми так званих «приватного права» та «публічного права») внаслідок їх відмінної юридичної природи, суспільного призначення, способів та методів правового регулювання [26, с. 358]. Як приклад, знову звернемо увагу на Регламент DLT. Використання технології блокчейн у сфері обігу криптовалют триває в режимі «пілотного проекту» з метою тестування ринкової інфраструктури. Тому дозволи операторам ринку видавались строком на шість років, але не більше ніж на час тривалості проекту. Європейське управління з цінних паперів і ринків (ESMA), уповноважене здійснювати публічне обговорення звітів операторів ринку інфраструктури і визначати потребу законодавчих змін. Накопичений досвід буде використано для вдосконалення емісії, зберігання, обслуговування активів, торгівлі, розрахунків фінансовими інструментами на основі технології блокчейн.

«Приватне право». У нормах актів цивільного права зроблено перші кроки до імплементації технології блокчейн. Стаття 179¹ ЦК України визначає поняття «цифрова річ» як благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі, має майнову цінність. До таких речей належать віртуальні активи, цифровий контент, інші блага що існують у цифровому середовищі. Правовий режим цифрових речей визначається законом [28].

Таким чином, визначено ознаки цифрової речі: 1) існує у цифровому середовищі; 2) має майнову цінність. Правовий режим цифрової речі залишився не розкритим, не відокремленим від інших об'єктів, що існують у віртуальному просторі.

Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-ІХ, що не був підписаний Президентом України і не набрав юридичної сили, у частині першої статті 4 визначив поняття «віртуальні активи» як нематеріальні блага, особливості обороту

яких визначаються ЦК України, а також розділив віртуальні активи на два види – незабезпечені та забезпечені [29]. Фрагментарне копіювання норм Регламенту МіСА названим законом стосовно видів віртуальних активів без легалізованої технологічної основи унеможливило подальший розвиток даного фінансового інституту.

«Публічне право». Перші спроби імплементувати технологію блокчейн до правової системи держави здійснювалися у напрямку інститутів фінансового права. Проте ці спроби мали спорадичний характер, фокусували увагу на «продукті» технології блокчейн – крипто валюті – без легалізації технологічної основи. Законодавчо неврегульований правовий режим технології блокчейн та створених на її основі фінансових «продуктів» призводить до правової невизначеності. Сьогодні законодавство України визнає криптовалюту як грошовий сурогат. У відомому листі НБУ від 8 грудня 2014 року № 29-208/72889 зазначається, що Bitcoin не належить до валютних цінностей, не відповідає порядку та умовам торгівлі іноземною валютою ... згідно із Декретом КМУ від 19.02.93 року № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [30]. Стаття 32 Закону України «Про Національний банк України» визнає грошовою одиницею України гривню. Випуск та обіг на території України ... грошових сурогатів як засобу платежу забороняється [31]. Спроби легалізації обігу криптовалюти в нормах вітчизняного законодавства без належної технологічної основи, легалізованої інфраструктури постачальників відповідних послуг не досягли поставленої мети – включити до об'єктів оподаткування криптовалюти, поширити на обіг криптовалюти дію інституту адміністрування податків та ін.

Технологія блокчейн має значний потенціал використання у відкритих базах даних, електронних розрахунках, транзакціях цінних паперів, електронній комерції, державних адміністративних послугах, геоінформаційних інфраструктурах тощо. Сьогодні правове регулювання захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах врегульовано Законом України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [32]. Стаття 2 цього Закону визначає об'єктами захисту інформацію в системі та програмне забезпечення для обробки відповідної інформації. Сучасні реалії вимагають концептуального оновлення норм вказаного Закону щодо можливості використання технології блокчейн. Необхідно вжити ряд організаційно-правових заходів: 1) врегулювати алгоритм імплементації до інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах технології блокчейн; 2) визначити механізм зовнішнього аудиту програмного забезпечення на основі технології блокчейн; 3) визначити механізм інформаційно-технічного захисту вузлів мережі; 4) врегулювати порядок отримання атестату відповідності комплексної системи захисту інформації інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних систем, розроблених на основі технології блокчейн; 5) визначити центральний орган виконавчої влади, відповідальний за комплексне тестування інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних систем розроблених на технології блокчейн.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило потребу у комплексному законодавчому регулюванні легалізації та використання інноваційної технології блокчейн у національній правовій системі. Попередні

спроби реалізації відповідного законодавчого врегулювання мали спорадичний характер. Невизначеність правового режиму технології блокчейн у національній правовій системі гальмує її імплементацію до норм та інститутів галузей права, покликаних забезпечувати приватні інтереси учасників відносин у сфері цифрових технологій та публічних інтересів держави і суспільства. Останнє є важливим з точки зору залучення до держави додаткових інвестицій у формі нематеріальних активів. На сьогодні відсутній комплексний підхід відповідного нормотворення за ланкою технологія↔продукт. Механічне перенесення норм Регламенту DLT та Регламенту МіСА до законодавства свідчить про теоретичну розробку даного питання без належного емпіричного досвіду. Практичне застосування технології блокчейн потребує врегулювання правового становища фіттех компаній, які є інноваційно-орієнтованими суб'єктами бізнесу, уточнення наглядових повноважень НБУ та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. У цивільному праві визначено поняття

«цифрова річ» та її характерні ознаки. Однак правовий режим використання такої речі потребує додаткового правового регулювання з точки зору імплементації технології блокчейн. У галузях «публічного права» імплементація технології блокчейн до баз даних, електронних розрахунків, транзакцій цінних паперів, електронної комерції, державних адміністративних послуг, геоінформаційних інфраструктур потребує застосування комплексного підходу, реалізації ряду організаційно-правових заходів, що мають на меті: 1) визначити алгоритм імплементації; 2) визначити механізм зовнішнього аудиту програмного забезпечення; 3) визначити механізм інформаційно-технічного захисту вузлів мережі; 4) врегулювати порядок отримання атестату відповідності комплексної системи захисту інформації; 5) визначити центральний орган виконавчої влади, відповідальний за комплексне тестування систем. А через це імплементація технології блокчейн до інститутів права потребує проведення додаткових наукових пошуків.

Список використаних джерел

1. Вінник О.М., Попович Т.Г., Дерев'янюк Б.В. Регулювання відносин цифрової економіки: окремі аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 181–204. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-3-181
2. Vinnyk O., Belianevych O., Patsuriia N., Myronova G., Seminoh S. Legal regulations of digital economy during pandemic. *International Journal of Public Law and Policy*. 2022. June 24. P. 328–345. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJPLAP.2022.124434>
3. Vinnyk O. Digital rights and digital responsibilities amidst war and other threats to social welfare. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. No. 2. P. 101–107. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.2.16>
4. Derevyanko B., Turkot O. Legal regulation of cryptocurrency relations with in Ukraine: EU experience. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. No. 3. P. 56–61. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.3.07>
5. Derevyanko B., Ivanchenko N., Podskrebko O., Prylutska A., Turkot O. On pros and cons of legitimizing cryptocurrency (case study of Ukraine). *Social and legal studios*. 2023. No. 6(3). P. 9–15. DOI: <https://doi.org/10.32518/sals3.2023.09>
6. Гудіма Т., Устименко В., Джабраїлов Р., Черних О. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні: де-факто vs де-юре. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 5(46). С. 137–148. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.5.46.2022.3844>
7. Устименко В.А., Поліщук Н.Ю. Про стан правового забезпечення обігу криптовалют в Україні: погляд крізь призму зарубіжного досвіду. *Економіка та право*. 2018. № 1. С. 60–65. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2018.01.060>
8. Мілаш В. Об'єкти інтернет-правовідносин в умовах цифровізації сфери господарювання. *Економіка та право*. 2024. № 61(2). С. 16–24. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.02.016>
9. Мілаш В.С. Віртуальні активи як об'єкти господарських прав. *Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова (м. Київ, 3 липня 2020 р.)* / наук. ред. В. А. Устименко. Київ : НАН України; ДУ "ЕПД імені В.К. Мамутова НАН України", 2020. С. 97–103.
10. Drozd O., Basai O., Churpita H. The Specificities of Using Cryptocurrency in Purchase and Sale Contracts. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. No. 2. P. 274–281. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-2-274-281>
11. Дерев'янюк Б.В. Ризики здійснення операцій з криптовалютою (біткойнами) громадян і суб'єктів господарювання України. *Форум права*. 2017. № 3. С. 33–39.
12. Pashkov V.M., Soloviov O.O. Legal Implementation of Blockchain Technology in Pharmacy. *SHS Web of Conferences*, 2019. 8 p. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196801027>
13. Кулик О.І. Ринок віртуальних активів як об'єкт правового регулювання. *Форум права*. 2020. Вип. 63(4). С. 56–63. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4249276>
14. Кулик О.І. Поняття і елементи господарської правосуб'єктності постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 282–287. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.45>
15. Проект Закону про обіг криптовалют в Україні № 7183 від 06.10.2017. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62684&pf35401=435750>
16. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80/ed20200917#Text>
17. Проект Закону про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні № 7183-1 від 10.10.2017. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62710&pf35401=436015>
18. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні». *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62710&pf35401=436054>
19. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні) № 7246 від 30.10.2017. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62816&pf35401=437291>

20. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні)». *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62816&pf35401=437354>

21. Проект Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції державної політики у сфері віртуальних активів» від 2018 р. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://me.gov.ua/view/68b47292-ee09-4545-85e2-a969a0d0330c>

22. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні № 10225-д від 24.04.2025. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/fcddb5fd-aa92-43a3-9895-9a6ad9f0994e](https://itd.rada.gov.ua/fcddb5fd-aa92-43a3-9895-9a6ad9f0994e)

23. Regulation (EU) 2022/858 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on a pilot regime for market infrastructures based on distributed ledger technology, and amending Regulations (EU) No 600/2014 and (EU) No 909/2014 and Directive 2014/65/EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/858/oj/eng>

24. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) № 1093/2010 and (EU) № 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32023R1114>

25. Swan M. Anticipating the Economic Benefits of Blockchain. *Technology Innovation Management Review*. 2017. Vol. 7, Iss. 10. P. 6–13. DOI: <https://doi.org/10.22215/timreview/1109>

26. Іваненко Д., Деревянко Б., Роженко О. Правове забезпечення обігу віртуальних активів та функціонування ринку криптовалют: досвід Європейського Союзу. *Збірник наукових праць «Приватне право і підприємництво»*. 2025. Вип. 25. С. 355–366. DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.40>

27. Bartoletti M., Benetollo L., Bugliesi M., Crafa S., Dal Sasso G., Pettinau R., Pinna A., Piras M., Rossi S., Salis S., Spanò A., Tkachenko V., Tonelli R., Zunino R. Smart contract languages: A comparative analysis. *Future Generation Computer Systems*. 2025. Vol. 164. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.future.2024.107563>

28. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top>

29. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2074-IX (не набув чинності). *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>

30. Щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin» до операцій з торгівлі іноземною валютою, а також наявності підстав для зарахування на поточний рахунок в іноземній валюті фізичної особи іноземної валюти, отриманої від продажу Bitcoin: лист Національного банку України від 08.12.2014 р. № 29-208/72889 (втратив чинність). *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14#Text>

31. Про Національний банк України: Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>

32. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 5 лип. 1994 р. № 80/94-ВР. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80>

References

1. Vinnik, O.M., Popovich, T.G. Derevyanko, B.V. (2022). Regulyuvannya vidnosin cifrovoyi ekonomiki: okremi aspekty [Regulation of digital economy relations: certain aspects]. *Visnik Nacionalnoyi akademiyi pravovih nauk Ukrainyini*. T. 29. № 3. S. 181–204. DOI: [10.31359/1993-0909-2022-29-3-181](https://doi.org/10.31359/1993-0909-2022-29-3-181) [in Ukrainian].

2. Vinnyk, O., Belianevych, O., Patsuriia, N., Myronova, G., Seminoh, S. (2022). Legal regulations of digital economy during pandemic. *International Journal of Public Law and Policy*. June 24, P. 328–345. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJPLAP.2022.124434> [in English].

3. Vinnyk, O. (2022). Digital rights and digital responsibilities amidst war and other threats to social welfare. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 2, 101–107. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.2.16> [in English].

4. Derevyanko, B., Turkot, O. (2022). Legal regulation of cryptocurrency relations with in Ukraine: EU experience. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 3, 56–61. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.3.07> [in English].

5. Derevyanko, B., Ivanchenko, N., Podskrebko, O., Prylutska, A., Turkot, O. (2023). On pros and cons of legitimizing cryptocurrency (case study of Ukraine). *Social and legal studios*, 6(3), 9–15. DOI: <https://doi.org/10.32518/sals3.2023.09> [in English].

6. Gudima, T., Ustimenko, V., Dzhabrailov, R., Chernih, O. Osoblivosti pravovogo regulyuvannya obigu virtualnih aktiviv v Ukrainyini: de-fakto vs de-yure [Features of legal regulation of virtual assets in Ukraine: de-facto vs de-jure]. *Finansovo-kreditna diyalnist: problemi teorii ta praktiki*, 5(46), 137–148. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3844> [in Ukrainian].

7. Ustimenko, V.A., Polishuk, N.Yu. (2018). Pro stan pravovogo zabezpechennya obigu kriptovalyut v Ukrainyini: poglyad kriz prizmu zarubizhnogo dosvidu [On the State of Legal Support of Cryptocurrencies in Ukraine: through the Prism of Foreign Experience]. *Ekonomika ta pravo*. № 1. S. 60–65. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2018.01.060> [in Ukrainian].

8. Milash, V. (2024). Ob'yekty internet-pravovidnosin v umovah cifrovizaciyi sferi gospodaryuvannya [Objects of internet legal relations in conditions digitalization of economy]. *Ekonomika ta pravo*, 61(2), 16–24. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.02.016> [in Ukrainian].

9. Milash, V.S. (2020). Virtualni aktyvy yak obiekty gospodarskih prav [Virtual assets as objects of economic rights]. *Drugi naukovy chitannya pam'yati akademika V.K. Mamutova (m. Kiyiv, 3 lipnya 2020 r.) / nauk. red. V. A. Ustimenko*. Kiyiv: NANUkrayini; DU "EPD imeni V.K. Mamutova NAN Ukrainyini", S. 97–103 [in Ukrainian].

10. Drozd, O., Basai, O., Churpita, H. (2018). The Specificities of Using Cryptocurrency in Purchase and Sale Contracts. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4. No. 2. P. 274–281. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-2-274-281> [in English].

11. Derevyanko, B.V. (2017). Riziki zdijsnennya operacij z kriptovalyutoyu (bitkojnami) gromadyan i sub'yektiv gospodaryuvannya Ukrayini [Risks of Operations with Cryptocurrency (Bitcoins) for Citizens and Economic Entities of Ukraine]. *Forum prava*. № 3. S. 33–39 [in Ukrainian].
12. Pashkov, V.M., Soloviov, O.O. (2019). Legal Implementation of Blockchain Technology in Pharmacy. *SHS Web of Conferences*, 8 p. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196801027> [in English].
13. Kulik, O.I. (2020). Rinok virtualnih aktiviv yak ob'yekt pravovogo regulyuvannya [Virtual Asset Market as an Object of Legal Regulation]. *Forum prava*. Vip. 63(4). S. 56–63. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4249276> [in Ukrainian].
14. Kulik, O.I. (2024). Ponyattya i elementi gospodarskoyi pravosub'yektnosti postachalnikov poslug, pov'yazanih z oborotom virtualnih aktiviv [Economic legal personality of virtual assets service providers: concept and elements]. *Analitichne-porivnyalne pravoznavstvo*. № 5. S. 282–287. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.45> [in Ukrainian].
15. Proekt Zakonu pro obig kriptovalyuti v Ukrayini № 7183 vid 06.10.2017 [Draft Law on Cryptocurrency Circulation in Ukraine]. Retrieved from: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62684&pf35401=435750> [in Ukrainian].
16. Pro shvalennya Konceptiyi rozvitku cifrovoyi ekonomiki ta suspilstva Ukrayini na 2018-2020 roki ta zatverdzhennya planu zahodiv shodo yiyi realizaciyi: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 17.01.2018 r. № 67-r [On approval of the Concept for the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the plan of measures for its implementation: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80/ed20200917#Text> [in Ukrainian].
17. Proekt Zakonu pro stimulyuvannya rinku kriptovalyut ta yih pohidnih v Ukrayini № 7183-1 vid 10.10.2017 [Draft Law on Stimulating the Market of Cryptocurrencies and Their Derivatives in Ukraine]. Retrieved from: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62710&pf35401=436015> [in Ukrainian].
18. Poyasnyvalna zapiska do proektu Zakonu Ukrayini «Pro stimulyuvannya rinku kriptovalyut ta yih pohidnih v Ukrayini» [Explanatory note to the draft Law of Ukraine “On Stimulating the Market of Cryptocurrencies and Their Derivatives in Ukraine”]. Retrieved from: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62710&pf35401=436054> [in Ukrainian].
19. Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrayini (shodo stimulyuvannya rinku kriptovalyut ta yih pohidnih v Ukrayini) № 7246 vid 30.10.2017 [Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine (regarding the stimulation of the cryptocurrency market and its derivatives in Ukraine)]. Retrieved from: URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62816&pf35401=437291> [in Ukrainian].
20. Poyasnyvalna zapiska do proektu Zakonu Ukrayini «Pro vnesennya zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrayini (shodo stimulyuvannya rinku kriptovalyut ta yih pohidnih v Ukrayini)» [Explanatory note to the draft Law of Ukraine “On Amendments to the Tax Code of Ukraine (regarding the stimulation of the market of cryptocurrencies and their derivatives in Ukraine)”]. Retrieved from: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62816&pf35401=437354> [in Ukrainian].
21. Proekt Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayini «Pro shvalennya Konceptiyi derzhavnoyi politiki u sferi virtualnih aktiviv» vid 2018 r [Draft Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Concept of State Policy in the Sphere of Virtual Assets”]. Retrieved from: <https://me.gov.ua/view/68b47292-ee09-4545-85e2-a969a0d0330c> [in Ukrainian].
22. Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrayini ta deyakih inshih zakonodavchih aktiv Ukrayini shodo vregulyuvannya oborotu virtualnih aktiviv v Ukrayini № 10225-d vid 24.04.2025 r. [Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts of Ukraine on the regulation of the turnover of virtual assets in Ukraine]. Retrieved from: <blob:https://itd.rada.gov.ua/ffcdb5fd-aa92-43a3-9895-9a6ad9f0994e> [in Ukrainian].
23. Regulation (EU) 2022/858 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on a pilot regime for market infrastructures based on distributed ledger technology, and amending Regulations (EU) No 600/2014 and (EU) No 909/2014 and Directive 2014/65/EU. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/858/oj/eng> [in English].
24. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32023R1114> [in English].
25. Swan, M. (2017). Anticipating the Economic Benefits of Blockchain. *Technology Innovation Management Review*. Vol. 7, Iss. 10. Retrieved from: <https://doi.org/10.22215/timreview/1109> [in English].
26. Ivanenko, D.D., Derevyanko, B.V., Rozhenko, O.V. (2025). Pravove zabezpechennya obigu virtualnih aktiviv ta funkcionuvannya rinku kriptovalyuti: dosvid Yevropejskogo Soyuzu [Legal framework for the virtual assets circulation and the functioning of the cryptocurrency market: experience of the European Union]. *Privatne pravo i pidpriyemnictvo*. Vip. 25. S. 355–366. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.40> [in Ukrainian].
27. Bartoletti M., Benetollo L., Bugliesi M., Crafa S., Dal Sasso G., Pettinau R., Pinna A., Piras M., Rossi S., Salis S., Spanò A., Tkachenko V., Tonelli R., Zunino R. (2025). Smart contract languages: A comparative analysis. *Future Generation Computer Systems*, Vol. 164, March. <https://doi.org/10.1016/j.future.2024.107563> [in English].
28. Civilnij kodeks Ukrayini vid 16.01.2003 r. № 435-IV [Civil Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top> [in Ukrainian].
29. Pro virtualni aktivii: Zakon Ukrayini vid 17.02.2022 r. № 2074-IX. [On virtual assets: Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> [in Ukrainian].
30. Shodo vidnesennya operacij z "virtualnoyu valyutoyu/kriptovalyutoyu "Bitcoin" do operacij z torgivli inozemnoyu valyutoyu, a takozh nayavnosti pidstav dlya zarahuvannya na potochnij rahunok v inozemnij valyuti fizichnoyi osobi inozemnoyi valyuti, otrimanoyi vid prodazhu Bitcoin: List Nacionalnogo banku Ukrayini vid 08.12.2014 r. № 29-208/72889 [Regarding the classification of transactions with “virtual currency/cryptocurrency “Bitcoin” as foreign currency trading transactions, as well as the existence of grounds for crediting foreign currency received from the sale of Bitcoin to a current account in foreign currency of an individual: Letter from the National Bank of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2889500-14#Text> (vtrativ chinnist) [in Ukrainian].

31. Pro Nacionalnij bank Ukrajini: Zakon Ukrajini vid 20.05.1999 № 679-XIV [On National Bank of Ukraine: Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> [in Ukrainian].

32. Pro zahist informaciyi v informacijno-komunikacijnih sistemah: Zakon Ukrajini vid 05.07.1994 № 80/94-VR [On Protection of Information in Automated Systems : Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

Ivanenko Dmytro,

PhD in Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs,

Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6728-4488>

Derevyanko Bogdan,

Doctor of Law, Professor

(State Organization «V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7408-8285>

Hlushchenko Nataliia,

PhD in Law

(Sumy State University, Sumy)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4104-7791>

REGARDING THE LEGAL SECURITY OF THE APPLICATION INNOVATIVE BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN UKRAINE

The article sets the following goal: a comprehensive legal analysis of the current state of legislative regulation of relations with the use of blockchain technology in Ukraine, determination of the directions of its implementation in legal norms and the provision of suggestions. The authors analyzed the attempts to regulate blockchain technology in draft laws of the Verkhovna Rada of Ukraine, subordinate legislation of central executive bodies. The noted imperfection of the proposed definitions of the concept do not reflect the technical nature of the technology infrastructure. Attention is paid to the European experience of implementing blockchain technology. The DLT regulation legalized the use of technology for market infrastructures. The MiCA regulation defined the infrastructure of the cryptocurrency market, the rights and obligations of service providers, and the powers of supervisory authorities. As a result, the legal market of cryptocurrencies is functioning.

The authors considered the Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Other Legislative Acts of Ukraine on the Regulation of the Turnover of Virtual Assets in Ukraine No. 10225-d dated 04/24/2025. This indicates the borrowing of the main provisions of the DLT Regulation and the MiCA Regulation. The mechanical transfer of the norms of the DLT Regulation and the MiCA Regulation to the legislation indicates the theoretical development of this issue without proper empirical experience. The practical application of blockchain technology requires regulation of the legal position of fintech companies, the supervisory powers of the National Bank of Ukraine and the National Commission on Securities and the Stock Market.

Attempts to implement the blockchain technology to the norms of public law are studied. However, these attempts have been sporadic, focusing on the “product” of blockchain technology without legalizing the technological basis. The issue of using blockchain technology in open databases, electronic settlements, securities transactions, e-commerce, state administrative services, geo-information infrastructures, etc., has been left out of consideration.

It is proposed to make legislative amendments to the Law of Ukraine “On Information Protection in Information and Communication Systems”. The realities require a conceptual update regarding the possibility of using blockchain technology: 1) regulate the algorithm for implementing blockchain technology; 2) determine the mechanism for external software auditing; 3) determine the mechanism for legal protection of nodes; 4) regulate the procedure for obtaining a certificate of compliance of the comprehensive information protection system; 5) determine the central executive body responsible for comprehensive testing.

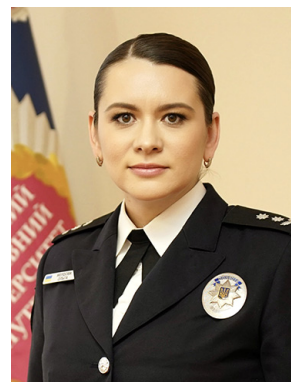
Key words: virtual asset, innovative activities, innovative technology, decentralized registry, cryptocurrency, legalization, technology blockchain, digital thing

Надіслано до редколегії 29.08.2025
Рекомендовано до публікації 07.10.2025
Опубліковано 19.11.2025

УДК 342.9:343.13(477)
DOI 10.32782/2523-4269-2025-92-33-39

Мердова Ольга Миколаївна,
кандидат юридичних наук, професор,
заступник директора навчально-наукового інституту підготовки фахівців для
підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0769-2364>

Умрихіна Ірина Олександрівна,
доктор філософії в галузі права,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки
фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9041-5831>

Дронік Дмитро Сергійович,
доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності НПУ
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4704-7565>

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ТА МЕЖ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ОСІБ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Статтю присвячено аналізу теоретичних і практичних проблем правового регулювання доказування в адміністративно-деліктному процесі. На основі здійсненого аналізу визначено, що доказування є логіко-практичною стадією правозастосовної діяльності уповноважених на те органів та посадових осіб. Охарактеризовано проблемні питання правозастосовної практики в процесі доказування у справах про притягнення осіб до адміністративної відповідальності в контексті визначення предмета та меж доказування. Виокремлено три етапи доказування: збирання, перевірка й оцінка, використання доказів.

Ключові слова: доказування, адміністративні правопорушення, Кодекс України про адміністративні правопорушення, предмет доказування, межі доказування, допустимість доказів, оцінка доказів.

Постановка проблеми. Важливість існування інституту доказування в системі адміністративної відповідальності є ключовим для забезпечення встановлення істини у справі про адміністративне правопорушення, справедливості притягнення винних осіб до відповідальності, правової впевненості та довіри до правосуддя у справах про адміністративні правопорушення. Незважаючи на це, сучасне адміністративно-деліктне

законодавства, на жаль, не достатньо повно врегулює інститут доказування порівняно з іншими процесуальними галузями національного права, що негативно позначається на практиці його застосування в адміністративно-юрисдикційній діяльності органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, до яких належать і органи Національної поліції України. У Кодексі України про

адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) відсутня окрема стаття, що стосується питання доказування, але є положення, що визначає обставини, які підлягають з'ясуванню у справі, фактично окреслюючи предмет доказування. Однак залишається відкритим питання про механізми забезпечення всебічності, повноти й об'єктивності з'ясування цих обставин за відсутності деталізованого регулювання процесу доказування як такого.

Окремої уваги заслуговує співвідношення між предметом і межами доказування. Якщо предмет доказування окреслений статтею 280 КУпАП, то визначення належних меж доказування, тобто достатньої сукупності доказів для встановлення істини, покладається на суб'єктів правозастосування. Це створює потенційні ризики як необґрунтованого звуження, так і надмірного розширення меж доказування, що може призвести до неповного з'ясування обставин справи або до затягування процесу провадження у справах про адміністративні правопорушення.

З огляду на вищесказане дослідження питань доказування у провадженні у справах про адміністративні правопорушення є визначальним для забезпечення правосуддя, захисту прав і свобод громадян, дієвої роботи судової та правоохоронної систем, а також для розвитку юридичної науки та практики.

Усвідомлюючи важливість окресленої проблематики, вважаємо за доцільне здійснення комплексного аналізу інституту доказування, осягнення якого сприятиме більш повному та всебічному встановленню обставин у розгляді справи про адміністративне правопорушення уповноваженими на те органами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливо підкреслити, що сучасні наукові погляди стосуються загальних питань існування в правовій доктрині окремого інституту доказування у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, серед яких праці Р. В. Кимлика, І. В. Казачука, О. Б. Черномаз, Ю. А. Хатнюка та інші. Низка вчених-адміністративістів досліджували це питання, підкреслюючи фундаментальну роль доказування в забезпеченні об'єктивності, законності та справедливості в контексті притягнення до адміністративної відповідальності (наприклад, праці Є. В. Додіна, В. С. Войтовського, М. В. Колеснікової, Х. П. Ярмачі, М. В. Джафарової). Попри те що питання доказування у справах про адміністративні правопорушення посідає одне з ключових місць у численних наукових працях, не втрачаються його актуальність і потреба в подальшому дослідженні. Це зумовлюється як динамічним розвитком адміністративно-деліктних відносин, так і недосконалістю чинного адміністративного законодавства.

З огляду на зазначені обставини постає потреба у формуванні **мети наукової статті**, яка полягає в аналізі проблемних питань правозастосовної практики у процесі доказування у справах про притягнення осіб до адміністративної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Доказування є першою обов'язковою стадією правозастосовної діяльності незалежно від того, який орган держави здійснює правозастосування [1, с. 54]. У випадку провадження у справі про адміністративне правопорушення, а також збору доказів про юридичний факт вчинення адміністративного правопорушення ми маємо справу ні з чим іншим, як із реалізацією норм КУпАП у фактичній діяльності суб'єктів, зокрема зі специфічною формою реалізації норм права – правозастосуванням як

державно-владною, організаційною діяльністю компетентних органів держави й посадових осіб із реалізації правових норм стосовно конкретних життєвих ситуацій шляхом винесення індивідуально-правових рішень (приписів) [2, с. 429].

Отже, процес доказування нерозривно пов'язаний із логіко-практичною діяльністю уповноважених органів і посадових осіб, що здійснюють провадження у справі про адміністративне правопорушення.

Незважаючи на те що за таких умов доказування є внутрішньо-суб'єктною діяльністю, остання, на думку вчених, все ж таки має бути уніфікована за допомогою норм позитивного права, а саме процесуальних норм. Але, як зазначалося, питанню доказування в нормах КУпАП взагалі не присвячено жодної статті. Підкреслимо, доказуванню, а не доказам, хоча саме доказування має відігравати провідну роль у встановленні факту адміністративного правопорушення, винуватості чи невинуватості особи. Разом із цим доказування, як процес, являє собою і певну пошукову діяльність суб'єкта, спрямовану на відшукування доказів та їх дже-ре [3, с. 53].

Доказуванням у справах про адміністративні правопорушення є заснований на адміністративно-процесуальних нормах процес збирання, закріплення, дослідження й оцінки уповноваженими на те органами та посадовими особами фактичних даних, необхідних для встановлення істини у справі про адміністративне правопорушення та вирішення завдань адміністративно-деліктного провадження.

В основу процесу доказування в кожній справі про адміністративне правопорушення покладається сукупність обставин, які підлягають з'ясуванню під час розгляду справи для визначення чи спростування винності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, які в науці адміністративного права іменуються предметом доказування.

Зазначимо, що чинна редакція КУпАП не містить норми, яка б визначала обставини, що підлягають доказуванню, а лише передбачає у статті 280 КУпАП обставини, що підлягають з'ясуванню під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, які належать до предмета доказування, зокрема, у зазначеній нормі визначено, що «орган (посадова особа) при розгляді справи про адміністративне правопорушення зобов'язаний з'ясувати:

- чи було вчинено адміністративне правопорушення;
- чи винна ця особа у його вчиненні;
- чи підлягає вона адміністративній відповідальності;
- чи є обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність;
- чи заподіяно майнову шкоду;
- чи є підстави для передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації, трудового колективу, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи» [4].

Як бачимо, до предмета доказування належить питання про доказування самого факту адміністративного правопорушення, під час якого правозастосовувач повинен з'ясувати характер і зміст діяння, встановити всі елементи складу адміністративного правопорушення, як об'єктивні, так і суб'єктивні, у тому числі факультативні, які мають значення для певної справи.

Для дотримання вимоги персоніфікації адміністративної відповідальності адміністративно-деліктне законодавство передбачає у процесі доказування

встановлення обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність. Зазначені обставини визначені у статтях 34 та 35 КУпАП відповідно.

До предмета доказування також належать інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, проте законодавство не розкриває, про які саме обставини йдеться. На нашу думку, такі обставини слід розглядати з двох аспектів. У першому випадку під іншими обставинами, що мають значення для правильного вирішення справи, потрібно розглядати ті обставини, що визнаються доказами, які обумовлюють взаємозв'язок усіх інших доказів, що містяться у справі, і сприяють цілісному уявленню про подію адміністративного правопорушення, наявність чи відсутність вини особи, що притягається до адміністративної відповідальності. У другому випадку предметом доказування виступає одна з обставин, визначених у ст. 280 КУпАП, доведення якої повинно підсилюватися іншими обставинами, які в цьому випадку стають «обставинами, що мають значення для правильного вирішення справи».

З предметом доказування тісно пов'язане інше поняття, яке слугує інструментом забезпечення «всебічності, повноти і об'єктивності з'ясування обставин кожної справи» [4] – межі доказування.

Загальновизнано, що поняття «предмет доказування» та «межі доказування» взаємопов'язані та взаємозалежні між собою і співвідносяться як мета і засіб її досягнення [5, с. 24; 6, с. 160].

Межі доказування – це необхідна й достатня сукупність зібраних у справі доказів, які забезпечують правильний її розгляд шляхом встановлення всієї сукупності обставин, що підлягають доказуванню.

Тільки особа, яка порушила справу про адміністративне правопорушення, може визначити достатність сукупності доказів, що свідчать про наявність складу адміністративного правопорушення та винності в ньому особи, яка його вчинила. У зв'язку із цим під час збирання доказів доцільно виходити з відомого криміналістичного правила: збирання доказів доцільно проводити доти, доки справа не матиме позитивну перспективу її розгляду незалежно від позиції особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, у тому числі в разі її відмови від визнання своєї провини. Інакше кажучи, збирання доказів повинно продовжуватися до моменту, коли в уповноваженої особи буде відсутня обґрунтована впевненість у тому, що відмова особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, від визнання своєї провини не призведе до закриття справи у зв'язку зі встановленням відсутності складу та події адміністративного правопорушення або до повернення справи на доопрацювання.

Поняття меж доказування, з одного боку, містить вимогу про забезпечення необхідної, достатньої повноти пізнання сутнісних явищ та їх зв'язків. З іншого – воно передбачає вимогу про надійність результатів пізнання. Отже, межі доказування потребують визначення в конкретній справі його меж таким чином, щоб зібрана сукупність доказів якісно сприяла встановленню кожної обставини предмета доказування. Щодо кількості, то вони повинні гарантувати достовірність встановлення цих обставин для адресата доказування та всіх осіб, до яких звернена виховна та превентивна дія правозастосовної діяльності.

Межі доказування охоплюють доказовий матеріал, що належить до обставин, які підлягають встановленню у справі і які дають змогу зробити на підставі

них достовірні висновки. Межі доказування залежать передусім від предмета доказування. Саме на цій основі в кожній справі вирішується питання про те, які саме фактичні дані стосуються справи й повинні бути зібрані, перевірені, оцінені та, зрештою, які процесуальні дії та яким чином повинні бути проведені. Інакше кажучи, межі доказування визначаються з огляду на властивості допустимості доказів, хоча в конкретному випадку частина інформації може здаватися надлишковою.

З урахуванням вимог норм права доцільно в межі доказування включати тільки допустимі докази, адже помилково включені фактичні дані, що не відповідають вимозі допустимості, виключаються із сукупності доказів, незважаючи на те, що закон дозволяє збирати будь-які фактичні дані. Отже, збиранню підлягають лише ті фактичні дані, що безпосередньо стосуються конкретної справи. Невиконання вимог закону щодо меж доказування породжує різного роду помилки.

По-перше, суб'єкти доказування можуть необґрунтовано звужувати межі доказування, унаслідок чого ті фактичні дані, якими вони володітимуть на момент винесення рішення у справі, виявляться недостатніми для вирішення питання по суті. Інакше кажучи, деякі елементи предмета доказування залишаться недостатньо дослідженими через прогалини в доказовому матеріалі.

По-друге, можуть бути опущені помилки, пов'язані з надмірним розширенням меж доказування. По суті сукупність доказів має формуватися цілеспрямовано, оскільки невинуватимі надмірних доказового матеріалу може призвести до негативних наслідків. Як приклад, суд, розглянувши матеріали однієї зі справ, констатує, що до них не додано характеристику на підліткового ОСОБА_1 – малолітнього ОСОБА_2. Натомість до матеріалів включено характеристику на ОСОБА_3, який не має жодного відношення до цієї справи. Вищезазначені недоліки та розбіжності перешкоджають об'єктивному розгляду справи та прийняттю справедливого рішення. З огляду на це зроблено висновок про необхідність направлення адміністративного матеріалу на належне доопрацювання до органу, який його склав [7].

Отже, надмірно широкі межі доказування можуть призвести до невинуватого затягування адміністративного розгляду та судового розгляду. Крім того, занадто широкі межі доказування нерідко ставлять під загрозу справедливість винесеного рішення, ускладнюють перевірку обґрунтованості висновків правозастосовних суб'єктів, не дають можливості розібратися іншим учасникам у справі під час її розгляду, зрозуміти справедливість рішення. Розширення обсягу доказування на стадії порушення справи або її розгляду порівняно з необхідними та достатніми межами не завжди свідчить про недоліки в діяльності суб'єктів доказування або про нехтування ними встановленими межами доказування. Іноді це залежить від умов, у яких проводяться відповідні стадії процесу, та від обстановки. Недостатність початкових відомостей про подію, а також поява версій, які відпадають після зіставлення та перевірки, є типовими явищами, що не завжди свідчать про недоліки в роботі суб'єктів доказування.

Доказуванню притаманний поетапний характер дій і поступальність руху. На першому етапі відбувається встановлення окремих обставин у справі, вирішення взаємозалежних і конкретних взаємозумовлених завдань, встановлення всіх обставин адміністративного правопорушення та винності особи, щодо якої ведеться

провадження у справі. Завершується цей етап складання адміністративного протоколу. На другому етапі (під час розгляду справи) докази перевіряються й оцінюються. Вони можуть бути оцінені як позитивно, так і негативно. Інакше кажучи, перший етап забезпечує збирання доказів, а другий – їх перевірку [8, с. 170].

Відповідно до ст. 252 КУпАП орган (посадова особа) оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному дослідженні всіх обставин справи у їх сукупності, керуючись законом і правосвідомістю. Як бачимо, законодавець передбачив для правозастосовувачів свободу оцінки доказів, вони оцінюють докази у справі за своїм внутрішнім переконанням, заснованим на сукупності доказів, що містяться у справі. Необхідна для цього сукупність доказів може бути отримана шляхом оперативного, всебічного, повного й об'єктивного провадження ряду процесуальних дій за фактом вчинення адміністративного правопорушення, а саме шляхом застосування заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, опитування свідків події тощо.

Під час здійснення доказування орган (посадова особа) перевіряє сукупність зібраних у справі про адміністративне правопорушення на відповідність їх вимогам:

- належності;
- допустимості;
- достатності.

Як зазначається вченими, оцінка доказів є логічним процесом установлення відносності й допустимості доказів, наявності та характеру зв'язків між ними, визначення та шляхів використання доказів для встановлення істини у справі. Оцінити докази означає дійти обґрунтованого висновку про їх належність і допустимість та на цій основі зробити висновок про достовірність або недостовірність фактичних даних, що встановлюються цими даними, які мають значення для справи. Оцінці підлягає як кожний окремих доказ, так і всі зібрані докази загалом. Оцінка доказів здійснюється протягом провадження у справі про адміністративне правопорушення [9, с. 119].

Щодо належності, то насамперед треба звернути увагу на ту інформацію, яку можна встановити за допомогою доказу, і перевірити, чи належить вона до предмета доказування. Якщо так, то незалежно від форми, у якій втілюється така інформація, доказ є належним. Якщо інформація стосується інших правовідносин – це неналежний доказ [10].

Зі свого боку, допустимість доказів стосується форми, у якій втілюється інформація, що надалі вважатиметься доказом.

Допустимість може розглядатися в широкому сенсі та у вузькому. У першому випадку йдеться про те, що інформація має бути отримана лише з визначених у законі засобів доказування та з дотриманням установленого порядку. Якщо розглядати допустимість у вузькому сенсі, то йдеться про використання лише певних засобів доказування із числа передбачених законом (позитивна допустимість) або неможливість використання певних засобів доказів (негативна допустимість) [10].

Допустимість доказів – це їх придатність для використання в судовому процесі за формальними ознаками, на відміну від вимоги щодо належності, тобто придатності їх для використання за змістом. Критеріями допустимості доказів є належне їх джерело та належна

процесуальна процедура їх одержання. Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав і свобод людини.

У доповнення до цього слід навести врахування практики Європейського суду з прав людини в частині визнання допустимості доказів.

Так, у рішеннях у справах «Балицький проти України», «Тейксейра де Кастро проти Португалії», «Шабельник проти України» ЄСПЛ застосував різновид доктрини «плодів отруйного дерева», яка полягає в тому, що визнаються недопустимими не лише докази, безпосередньо отримані з порушеннями, а також докази, які не були б отримані, якби не було отримано перших. Таким чином, допустимі самі по собі докази, отримані за допомогою відомостей, джерелом яких є недопустимі докази, стають недопустимими.

З огляду на це судами не надається оцінка іншим доказам, які містяться в матеріалах справи, оскільки визнання недопустимим доказом протоколу про адміністративне правопорушення, який є первісним і основним доказом, має наслідком визнання й інших доказів недопустимими.

Зазначимо, що під час підготовки до розгляду справи уповноважений на те орган (посадова особа) здійснює перевірку за сутністю, тобто попередній аналіз матеріалів справи. Саме на цьому етапі з'ясується питання про достатність доказів, наявних у справі, для її розгляду по суті. Достатність є однією з обов'язкових властивостей доказів і означає, що на основі сукупності зібраних у справі матеріалів може бути зроблений достовірний висновок і ухвалено відповідне рішення у справі. Визначення достатності – найбільш складний етап оцінки доказів, що базується на внутрішньому переконанні. Тут немає заздалегідь установлених критеріїв, що становить найбільшу складність. Саме із цього питання найчастіше виникають розбіжності. Оцінка матеріалів на цьому етапі з позиції достатності доказів має обмежений характер, оскільки питання про їх достатність для доведення вини особи, що притягається до адміністративної відповідальності, ще не розглядається – може лише розглядатися питання про витребування додаткових матеріалів.

На третьому, заключному, етапі доказування відбувається використання доказів. Використання доказів у процесуальному аспекті здійснюється за такими трьома напрямками:

– по-перше, з метою прийняття різних проміжних процесуальних рішень, включно з рішеннями про провадження окремих процесуальних дій;

– по-друге, як елемент процесуального порядку провадження процесуальних дій, здійснення яких зумовлено необхідністю дослідження раніше зібраних у справі доказів;

– по-третє, для прийняття й обґрунтування підсумкових процесуальних рішень у справі [8].

Висновки. Отже, правозастосовувачами напрацьовано практику збирання, закріплення, дослідження й оцінки уповноваженими на те органами і посадовими особами фактичних даних, необхідних для встановлення істини у справі про адміністративне правопорушення та вирішення завдань адміністративно-деліктного провадження, однак ця сфера

адміністративно-юрисдикційної діяльності не позбавлена певних недоліків.

По-перше, інститут доказів і доказування не належним чином врегульовано в положеннях чинного Кодексу про адміністративні правопорушення, так само як і у підзаконних відомчих нормативно-правових актах, що визначають порядок оформлення поліцейськими матеріалів у справах про адміністративні правопорушення, що негативно позначається на їх правозастосовній практиці. З огляду на це вважаємо за потрібне доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення окремою главою 18-А «Докази та доказування», яка, на нашу думку, повинна містити такі норми:

- стаття 253-1 «Поняття доказів та джерела доказів»;
- стаття 253-2 «Належність, допустимість, достовірність та достатність доказів»;
- стаття 253-3 «Обставини, які підлягають доказуванню»;
- стаття 253-4 «Обов'язок доказування»;
- стаття 253-5 «Збирання доказів»;
- стаття 253-6 «Оцінка доказів».

На нашу думку, пропонуване доповнення забезпечить якість первинного збору доказів, надасть правозастосовувачам чіткі інструменти та забезпечить уніфікацію і всебічність доказування у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення.

По-друге, поняття «межі доказування у справах про адміністративні правопорушення» є оціночною категорією на всіх стадіях провадження й залежить передусім від фахової підготовленості уповноважених органів (посадових осіб), які здійснюють провадження у справі, щодо необхідної і достатньої сукупності доказів,

зібраних у справі. Саме тому вкрай актуальною є підготовка спеціальної фахової наукової літератури, присвяченої особливостям документування певних категорій адміністративних правопорушень.

По-третє, наявні непоодинокі випадки допущення помилок працівниками поліції під час формування доказової бази, які в подальшому, під час розгляду справ про адміністративні правопорушення судами, призводять до визнання доказів недопустимими, неналежними та недостатніми. З огляду на це критично важливим є узагальнення та застосування прецедентної практики Верховного Суду та ЄСПЛ щодо допустимості / недопустимості доказів для формування єдиного підходу серед органів, уповноважених розглядати справи (включно з поліцією).

Перспективами подальших досліджень з урахуванням предмета цієї статті, на нашу думку, можуть стати: детальне опрацювання процесуальних гарантій забезпечення допустимості та належності доказів у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення; удосконалення нормативного визначення меж доказування в адміністративно-деліктному процесі з урахуванням європейських стандартів доказування; аналіз впливу судової практики на формування підходів до оцінки достатності доказової бази у справах про адміністративні правопорушення; порівняльне дослідження інституту доказування в адміністративному та кримінальному провадженні для виявлення кращих практик і можливостей їх імплементації; розробка концептуальних підходів до вдосконалення законодавства України в частині процесу доказування у справах про адміністративні правопорушення, зокрема внесення змін до КУпАП.

Список використаних джерел

1. Приймаченко Д. В. Докази у провадженні в справах про порушення митних правил : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Академія Державної податкової служби України. Ірпін, 2002. 198 с. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/1956> (дата звернення: 15.05.2025).
2. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права : підручник. 3-тє вид., стереотип. Львів : «Новий світ – 2000», 2009. 584 с.
3. Самбор М. А. Доказування у справі про адміністративне правопорушення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 3. С. 51–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2016_3_11 (дата звернення: 21.05.2025).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#n702> (дата звернення: 21.05.2025).
5. Гнатенко В. С. Теоретико-правова парадигма доказування у кримінальному провадженні : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 140 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/17144> (дата звернення: 10.05.2025).
6. Одинцова І. М. Доказування як засіб здійснення захисником процесуальної функції захисту. *Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ, 18–19 квітня 2013 року. Київ : Хай-Тек Прес, 2013. С. 155–165. URL: <https://tm.coe.int/1680098ea1> (дата звернення: 12.05.2025).
7. Постанова Заліщицького районного суду Тернопільської області від 7 жовтня 2019 року. Справа № 597/134/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84932931> (дата звернення: 14.05.2025).
8. Рекуненко Т. О. Доказування в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 169–173.
9. Ярмак Х. П. Докази в справах про адміністративні правопорушення та їх оцінка. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 4. С. 116–120. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2015/4/36.pdf> (дата звернення: 18.05.2025).
10. Як не сплутати належність доказів з їх допустимістю, пояснила суддя ВС. *Закон і Бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/153841.html> (дата звернення: 21.05.2025).

References

1. Pryimachenko, D.V. (2002). Dokazy u provadzhenni v spravakh pro porushennia mytnykh pravyl [Evidence in proceedings on violation of customs rules]. *Candidate's thesis*. Akademiia Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy. Irpin. Retrieved from <http://hdl.handle.net/123456789/1956> (accessed: 15.05.2025) [in Ukrainian].
2. Kelman, M.S., Murashyn, O.H., Khoma, N.M. (2009). Zahalna teoriia derzhavy ta prava [General theory of state and law]. *Podruchnyk*. 3-tie vyd., stereotyp. Lviv: Novyi svit – 2000 [in Ukrainian].

3. Sambor, M.A. (2016). Dokazuvannia u spravi pro administratyvne pravoporushennia [Evidence in an administrative offense case]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3, 51–57. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2016_3_11 (accessed: 21.05.2025) [in Ukrainian].

4. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Administrative Offenses of Ukraine]. *Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 № 8073-X (1984)*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#n702> (accessed: 21.05.2025) [in Ukrainian].

5. Hnatenko, V.S. (2022). Teoretyko-pravova paradyhma dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni [Theoretical and Legal Paradigm of Proof in Criminal Proceedings]. Monohrafiia. Vinnytsia: TVORY. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/17144> (accessed: 10.05.2025) [in Ukrainian].

6. Odyntsova, I.M. (2013). Dokazuvannia yak zasib zdiisnennia zakhysnykom protsesualnoi funktsii zakhystu [Evidence as a means of exercising the defense counsel's procedural function of defense]. *Aktualni pytannia dosudovoho rozsliduvannia slidchymy orhaniv vnutrishnikh sprav: problemy teorii ta praktyky: materialy vseukr. nauk.-prakt. konf., Dnipropetrovsk, 18–19 kvit. 2013 r. Kyiv: Khai-Tek Pres (pp. 155–165)*. Retrieved from <https://rm.coe.int/1680098ea1> (accessed: 12.05.2025) [in Ukrainian].

7. Postanova Zalishchytskoho raionnoho sudu Ternopilskoi oblasti vid 7 zhovtnia 2019 roku. Sprava № 597/134/19 [Resolution of the Zalishchyky District Court of Ternopil Region of October 07, 2019. Case № 597/134/19]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84932931> (accessed: 14.05.2025) [in Ukrainian].

8. Rekunenko, T.O. (2019). Dokazuvannia v protsesi rozghliadu sprav pro administratyvni pravoporushennia [Evidence in the process of considering cases of administrative offenses]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 3, 169–173 [in Ukrainian].

9. Yarmaki, Kh.P. (2015). Dokazy v spravakh pro administratyvni pravoporushennia ta yikh otsinka [Evidence in cases of administrative offenses and its evaluation]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*, 4, 116–120. Retrieved from <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2015/4/36.pdf> (accessed: 18.05.2025) [in Ukrainian].

10. Yak ne splutaty nalezhnist dokaziv z yikh dopustymistiu, poiasnyla suddia Verkhovnoho Sudu [How not to confuse the relevance of evidence with its admissibility, explained a Supreme Court judge]. *Zakon i Biznes* (2022). Retrieved from <https://zib.com.ua/ua/153841.html> (accessed: 21.05.2025) [in Ukrainian].

Merdova Olha,

Candidate of Law, Professor,

Deputy Director of the Educational and Scientific Institute for Training Specialists for Criminal Police Units named after E.O. Didorenko

(*Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0769-2364>

Umrykhina Iryna,

PhD in Law,

Head of the Department of Administrative and Legal Disciplines of the Faculty of Training of Specialists for Preventive Activities Units

(*Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi*)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9041-5831>

Dronik Dmytro,

PhD in Law,

Associate Professor at the Department of Administrative and Legal Disciplines of the Faculty of Training of Specialists for the Departments of Preventive Activities of the National Police

(*Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4704-7565>

DETERMINING THE SUBJECT MATTER AND LIMITS OF PROOF IN CASES OF BRINGING PERSONS TO ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY

The article is devoted to the analysis of theoretical and practical issues of legal regulation of evidence and proof in administrative tort proceedings, and characterizes the problematic issues of law enforcement practice in the process of proof in cases of bringing persons to administrative responsibility. Based on the analysis, the author determines that proof is a logical and practical stage of law enforcement activities of authorized bodies and officials aimed at implementing the provisions of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, which is aimed at establishing the truth in an administrative offense case by collecting and evaluating factual data. The author outlines the relationship between the subject matter and the limits of proof, and suggests that in each particular case the limits of proof are determined in such a way that the collected body of evidence qualitatively contributes to the establishment of each circumstance that is part of the subject matter of proof. The author emphasizes that it is mandatory to include only admissible evidence in the scope of proof, and

if this is not done, there is an unreasonable narrowing or excessive expansion of these limits, which may lead to incomplete clarification of circumstances, delay in the case consideration and jeopardize the fairness of the decision. Three stages of proof are identified: collection, verification and evaluation, and use of evidence. The author emphasizes the case law of the European Court of Human Rights as an important aspect of recognizing the admissibility of evidence in administrative proceedings.

Key words: *proof, administrative offenses, Code of Ukraine on Administrative Offenses, subject matter of proof, limits of proof, admissibility of evidence, evaluation of evidence.*

Надіслано до редколегії 29.08.2025
Рекомендовано до публікації 02.10.2025
Опубліковано 19.11.2025

Пузирна Наталія Станіславівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
(Національний університет «Чернігівська політехніка»)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7297-0829>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОФІСУ ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ

У статті проведено аналіз та здійснено характеристику адміністративно-правового забезпечення діяльності офісу омбудсмана в Україні. Наголошено, що Україна як демократична країна має забезпечувати ефективний захист прав людини, використовуючи державні інституції, серед яких одну з ключових ролей має відігравати парламентський контроль в особі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Свою діяльність омбудсман організовує через офіс, який забезпечує організаційну, правову, науково-консультативну, інформаційно-аналітичну, науково-експертну, контрольню-ревізійну, матеріально-технічну, фінансову й інші складові діяльності омбудсмана.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, офіс омбудсмана, діяльність, представник.

Постановка проблеми. Україна як демократична країна має забезпечувати ефективність захисту прав людини, використовуючи державні інституції, серед яких одну з ключових ролей має відігравати парламентський контроль в особі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений). У контексті діяльності цієї інституції не слід забувати про спеціальні інструменти, які дають змогу проводити ефективну роботу із захисту прав людини. Йдеться про функціонування та діяльність офісу омбудсмана.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правового регулювання діяльності омбудсмана в Україні знайшло відображення в роботах таких учених-адміністративістів, як Є. С. Артюхов [1], С. В. Банах [2], І. К. Залюбовська [3] тощо. Дослідники приділили увагу таким аспектам, як адміністративно-правове регулювання інституту омбудсмана в Україні, функції омбудсмана в сучасному світі, а також парламентському контролю за діяльністю органів виконавчої влади як засобу забезпечення законності у сфері державного управління. Водночас питання адміністративно-правового забезпечення діяльності офісу омбудсмана в умовах воєнного стану залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – надати характеристику адміністративно-правового забезпечення діяльності офісу омбудсмана в Україні.

Вклад основного матеріалу. Сьогодні офіс омбудсмана має такий склад [4]: сам омбудсман, 9 його представників за напрямками, 25 представників у регіонах, керівник і заступники в секретаріаті омбудсмана, Консультативна рада при Уповноваженому, Рада донорів, Консультативна рада з питань реалізації національного превентивного механізму, експертні ради при представниках омбудсмана, 12 радників.

Метою створення секретаріату омбудсмана є забезпечення діяльності цієї інституції [5; 6]. Для цього створено структурні підрозділи, які мають відповідні

завдання: забезпечити організаційну, правову, науково-консультативну, інформаційно-аналітичну, науково-експертну, контрольню-ревізійну, матеріально-технічну, фінансову й інші складові діяльності омбудсмана. Специфіка діяльності секретаріату омбудсмана полягає саме у створенні такої структури, яка забезпечуватиме парламентський контроль за правами людини на постійній основі.

У секретаріаті омбудсмана 19 самостійних структурних підрозділів (департаментів, відділів, управлінь), які займаються повним забезпеченням вказаних вище напрямів роботи та питаннями забезпечення роботи самого офісу омбудсмана [7].

Команда з оцінювання спроможності інституту омбудсмана [8] рекомендувала організувати більш чітке розмежування компетенцій та визначення стратегічних робочих завдань і функцій між департаментами секретаріату; забезпечити здійснення функціонального аналізу Секретаріату та його департаментів, щоб унеможливити дублювання або схожість функцій; налагодити регулярну міжвідомчу комунікацію та обмін досвідом; поліпшити співпрацю та взаємодію між центральним офісом і регіональними представництвами через здійснення спільних заходів, включно з тренінгами.

Крім секретаріату як органу, який має забезпечувати діяльність омбудсмана, потрібно проаналізувати й низку консультативно-дорадчих структур при омбудсмані: Консультативна рада, Рада донорів, Консультативна рада з питань реалізації національного превентивного механізму, експертні ради при представниках омбудсмана, 12 радників омбудсмана, а також Координаційні ради та Консультаційний центр.

З метою надання консультаційної підтримки, проведення досліджень, а також вивчення пропозицій щодо поліпшення стану захисту прав і свобод людини та громадянина створена Консультативна рада [5].

Консультативна рада (згідно з її положенням [9]) – це постійний колегіальний орган на громадських засадах

із рекомендаційним характером ухвалення рішень. До основних завдань ради належать: підготовка пропозицій та рекомендацій, консультативна підтримка, проведення досліджень, підтримка громадських ініціатив.

До повноважень Консультативної ради з питань реалізації національного превентивного механізму [10] належать: консультативна підтримка омбудсмана, залучення до відвідувань місць несвободи громадськості, експертних та наукових установ, фахівців, організація взаємодії з іноземними організаціями й органами у сфері запобігання катувань.

Окремо в системі консультативно-дорадчих органів створено координаційні ради, до яких входять представники омбудсмана з відповідного напрямку, представники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, представники громадських об'єднань, представники науково-експертного середовища. Такі ради створюються для сприяння омбудсману та його представникам за відповідними напрямами у здійсненні контролю за додержанням прав і свобод людини громадянина, розробки законодавчих пропозицій, надання консультативної та експертної допомоги з питань поліпшення стану захисту прав і свобод людини та громадянина [11; 12].

Консультативний центр омбудсмана [13] створено для консультування, допомоги в захисті та поновленні прав людини, у т. ч. дитини (сприяння в розшуку дітей, повернення з територій, як окупованих, так і з РФ тощо), в умовах воєнного стану.

Радниками омбудсмана є правозахисники та представники громадянського суспільства громадських організацій. Вони підтримують зв'язок і співпрацюють з усім секретаріатом омбудсмана. Вони безпосередньо підпорядковані омбудсману та співпрацюють з ним із найгостріших і важливих питань [8, с. 48].

Як приклад можна навести моніторинговий візит Радника омбудсмана щодо стану роботи з внутрішньо переміщеними особами та спільні заходи з представниками виконавчої влади та представником секретаріату [14].

Розгалужена система представників омбудсмана з різних напрямів та регіональних представництв викликає необхідність аналізу її доцільності й уникнення дублювання повноважень.

Поява представників омбудсмана пов'язана з прийняттям Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [5]: Уповноважений має право призначати своїх представників, організація діяльності та межі повноважень представників Уповноваженого регулюються «Положенням про представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Аналізуючи Положення про представників омбудсмана [15], можна зробити висновок, що завданнями представників за напрямками є: представництво омбудсмана у відповідній сфері або регіоні з метою здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини та громадянина й захисту прав кожного на території України і в межах її юрисдикції. Представники взаємодіють з відповідними самостійними структурними підрозділами секретаріату омбудсмана або регіональними представництвами.

Отже, мережа представників омбудсмана має такий вигляд [16]:

1) за напрямками роботи (із соціальних та економічних прав, з прав громадян, постраждалих унаслідок збройної агресії Росії проти України, з інформаційних прав, прав людини в місцях несвободи, з міжнародного співробітництва та європейської інтеграції, з рівних

прав і свобод, прав національних меншин політичних та релігійних поглядів, з прав дитини, в системі судоустрою з права на справедливе правосуддя та представництва в Конституційному Суді України, у системі органів сектору безпеки й оборони, а також окремо представники);

2) в областях України;

3) в окремих іноземних державах (Англія, Польща, Словаччина, Люксембург, Іспанія, Молдова).

Свого часу відсутність регіональних представництв омбудсмана сприяла нівеляції відмінностей між специфікою правозахисної діяльності в різних регіонах, тому серед шляхів підвищення ефективності захисту прав людини і громадянина А. О. Ткаліч [17, с. 201] запропонував забезпечення розширення повноважень омбудсмана та формування регіональних представництв омбудсмана.

Створення регіональних представництв як важливий етап вирішення проблем прав людини в регіонах О. О. Майданик [18, с. 14] пов'язує з проблемою поєднання представництва на місцях із представництвом з певних питань, тому що на місцях виявляються домінуючі в них проблеми, які потрібно розв'язувати.

На думку омбудсмана, у кожній області мають працювати 10 людей, а саме представник і один співробітник за кожним із напрямів [19].

Згідно з новим положенням [20], регіональні представництва омбудсмана вирішують такі питання: парламентський контроль за правами людини в регіонах, організація особистого прийому громадян, моніторинг дотримання прав, забезпечення поновлення порушених прав, організація інформаційно-просвітницької діяльності. У структурі регіонального представництва є: представник омбудсмана в регіоні та працівники самостійного структурного підрозділу секретаріату на регіональному рівні.

При представниках омбудсмана створюються експертні ради на громадських засадах як постійні органи [21].

Експертна рада при представнику омбудсмана у відповідному регіоні є постійним консультативно-дорадчим органом, який утворюється омбудсманом за пропозицією регіонального представника з метою забезпечення фахової експертно-консультативної підтримки. Наприклад, у новостворену експертну раду при представнику омбудсмана у Львівській області увійшли науковці, правозахисники, адвокати, експерти у сфері додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина та представники закладів вищої освіти [22].

Щодо представництва за кордоном, то з 2022 року набуло чинності Положення про тимчасове представництво омбудсмана за кордоном на період дії на території України воєнного стану [23], відповідно до якого омбудсман може запроваджувати тимчасове представництво за кордоном на чолі з представниками, а також їхніми радниками та помічниками на громадських засадах. Водночас омбудсман може призначити і представника, який працює на постійній основі, для тимчасового представництва за кордоном, але в межах закордонного відрядження.

Висновки. Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що в умовах сучасних складностей бюджетування державних функцій та розвитку методів державно-громадської взаємодії потрібно провести оптимізацію структури офісу омбудсмана для уникнення дублювання повноважень і завдань. Розгалужена система консультативно-дорадчих структур при омбудсмані, крім тих, які

створені на громадських засадах (Консультативна рада при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, експертні ради при представниках Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, громадські експерти в представництвах за кордоном та ін.), має бути скорочена для уникнення дублювання функцій та з метою оптимізації витрат на утримання штату виконавців. Вважаємо за потрібне запровадження систематичного незалежного аудиту структури Секретаріату омбудсмана для оцінки доцільності

існуючих підрозділів та їхнього внеску в досягнення цілей і завдань. Також, на нашу думку, створення розгалуженої системи закордонних представництв омбудсмана є недоцільним через обмежені фінансові ресурси, дублювання функцій консульств і складність системи координації із центральним офісом омбудсмана в Україні. Залишається невирішеною проблема відсутності офіційно визнаної Концепції адміністративно-правового забезпечення діяльності офісу омбудсмана в Україні.

Список використаних джерел

1. Артюхов С. С. Адміністративно-правове регулювання інституту омбудсмана в Україні : дис. ... канд. юрид. наук зі спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. Київ, 2023. 225 с.
2. Банах С. В. Функції омбудсманів у сучасному світі : монографія. Тернопіль : THEU, 2016. 196 с.
3. Залюбовська І. К. Парламентський контроль за діяльністю органів виконавчої влади як засіб забезпечення законності у сфері державного управління : дис. ... канд. юрид. наук зі спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2002. 196 с.
4. Структура офісу. *Вебсайт омбудсмана України*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/struktura-ofisu> (дата звернення 10.08.2025).
5. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
6. Про затвердження Положення про Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 14 жовтня 2022 року № 79.15/22. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v79_1715-22#Text (дата звернення 10.08.2025).
7. Організаційно-розпорядчі документи. *Вебсайт Омбудсмана України*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/organizacijno-rozporjadchi-dokumenty>.
8. Звіт за результатами оцінки спроможності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. ENNHRI. УВКПЛ. ПРООН. 2023 184 с.
9. Про затвердження Положення про Консультативну раду при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини : наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 18.10.2022 № 82.15/22. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B7%D0%B8/1%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B7_82_2022.pdf (дата звернення 10.08.2025).
10. Про утворення Консультативної ради з питань реалізації національного превентивного механізму при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини : наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 30.09.2022 № 67.15.22. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B7%2067.15.22.pdf> (дата звернення 10.08.2025).
11. Про затвердження Положення про Координаційну раду з питань дотримання прав дитини та сім'ї : наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 2 серпня 2018 року № 39/02-18. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mus30466?an=1&ed=2018_08_02 (дата звернення 10.08.2025).
12. Про створення Координаційної ради з питань недискримінації та гендерної рівності : наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 7 серпня 2018 року № 40/02-18. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30468> (дата звернення 10.08.2025).
13. Про затвердження Положення про Консультативний центр Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 04.08.2022 № 43.15/22. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B7%D0%B8/%D0%9D%D0%90%D0%9A%D0%90%D0%97_43_2022.pdf (дата звернення 10.08.2025).
14. Візит Радника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. 2022. URL: <https://dn.gov.ua/news/vizit-radnika-upovnovazhenogo-verhovnoyi-radi-ukrayini-z-prav-lyudini> (дата звернення 10.08.2025).
15. Про затвердження Положення про представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 20.10.2022 № 84.15/22. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v84_1715-22#n6 (дата звернення 10.08.2025).
16. Представники Уповноваженого. Омбудсман України. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/predstavniki-upovnovazhenogo> (дата звернення 10.08.2025).
17. Ткаліч А. О. Роль омбудсмана в системі захисту прав людини громадянина. *Наукові праці МАУП*. 2010. Вип. 2 (25). С. 199–203.
18. Майданник О. О. Інститут омбудсмана у механізмі забезпечення прав людини в Україні. *Адвокат*. 2010. № 7 (118). С. 12–16.
19. Богдан Боденчук, Дана Савицька. Тернопільщина отримала нового представника уповноваженого з прав людини. 2024. URL: <https://susplne.media/ternopil/793211-na-ternopilsini-novij-predstavnik-upovnovazhenogo-prav-ludini/> (дата звернення 10.08.2025).
20. Про затвердження Положення про регіональні представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 20.10.2022 № 87.15/22. URL:

https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B8/11_%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_87_2022.pdf (дата звернення 10.08.2025).

21. Про затвердження Типового положення про експертну раду при представнику Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 04.10.2022 № 75.15/22. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS37607> (дата звернення 10.08.2025).

22. Представники Університету – у складі Експертної ради при Представнику Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Львівській області. URL: <https://lnu.edu.ua/predstavnyku-universytetu-u-skladi-ekspertnoi-rady-pry-predstavnyku-upovnovazhenoho-verkhovnoi-rady-ukrainy-z-prav-liudyny-u-lvivskiy-oblasti/> (дата звернення 10.08.2025).

23. Про затвердження Положення про тимчасове представництво Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за кордоном на період дії на території України воєнного стану : наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 20.10.2022 № 85.15/22. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B8/85_2022_1.pdf (дата звернення 10.08.2025).

References

1. Artiukhov, Ye.S. (2023). Administratyvno-pravove rehuliuвання instytutu ombudsmena v Ukraini [Administrative and legal regulation of the Ombudsman institution in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Vadym Hetman Kyiv National Economic University] [in Ukrainian].

2. Banakh, S.V. (2016). Funktsii ombudsmeniv u suchasnomu sviti [Functions of ombudsmen in the modern world]. TNEU [in Ukrainian].

3. Zaliubovska, I.K. (2002). Parlamentskyi kontrol za diialnistiu orhaniv vykonavchoi vlady yak zasib zabezpechennia zakonnosti u sferi derzhavnoho upravlinnia [Parliamentary control over the activities of executive bodies as a means of ensuring legality in the sphere of public administration]. *Candidate's thesis*. Odesa National Law Academy] [in Ukrainian].

4. Ombudsman of Ukraine (2022). Struktura ofisu [Office Structure]. Retrieved from: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/struktura-ofisu> [in Ukrainian].

5. Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny [On the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Zakon Ukrainy № 776/97-VR (1997, December 23). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 20, 99 [in Ukrainian].

6. Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (2022, October 14). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Sekretariat Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny [On approval of the Regulations on the Secretariat of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Nakaz № 79.15/22. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v79_1715-22#Text [in Ukrainian].

7. Ombudsman of Ukraine (n.d.). Orhanizatsiino-rozporiadchi dokumenty [Organizational and administrative documents]. Retrieved from: <https://ombudsman.gov.ua/uk/organizacijno-rozporyadchi-dokumenty> [in Ukrainian].

8. ENNHRI, OHCHR, & UNDP (2023). Zvit za rezultaty otsinky spromozhnosti Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny [Report on the results of the assessment of the capacity of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine] [in Ukrainian].

9. Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (2022, October 18). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Konsultatyvnu radu pry Upovnovazhenomu Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny [On approval of the Regulations on the Advisory Council under the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Nakaz № 82.15/22. Retrieved from: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/Накази/1наказ_82_2022.pdf [in Ukrainian].

10. Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (2022, September 30). Pro utvorennia Konsultatyvnoi rady z pytan realizatsii natsionalnoho preventyvnoho mekhanizmu [On the establishment of the Advisory Council on the implementation of the national preventive mechanism under the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Nakaz № 67.15/22. Retrieved from: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Наказ%2067.15.22.pdf> [in Ukrainian].

11. Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (2018, August 2). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Koordynatsiynu radu z pytan dotrymannia prav dytyny ta simi [On approval of the Regulation on the Coordination Council on the observance of the rights of the child and the family]. Nakaz № 39/02-18. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/view/mus30466> [in Ukrainian].

12. Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (2018, August 7). Pro stvorennia Koordynatsiinoi rady z pytan nedyskryminatsii ta genderoi rivnosti [On the establishment of the Coordination Council on Non-Discrimination and Gender Equality]. Nakaz № 40/02-18. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30468> [in Ukrainian].

13. Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (2022, August 4). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Konsultatsiinyi tsentr [On approval of the Regulations on the Consultation Center of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights]. Nakaz № 43.15/22. Retrieved from: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/Накази/НАКАЗ_43_2022.pdf [in Ukrainian].

14. Donetsk ODA (2022). Vizyt Radnyka Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny [Visit of the Advisor to the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights. 2022]. Retrieved from: <https://dn.gov.ua/news/vizit-radnyka-upovnovazhenoho-verkhovnoyi-radi-ukrayini-z-prav-liudini> [in Ukrainian].

15. Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (2022, October 20). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro predstavnykiv [On approval of the Regulations on representatives of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights]. Nakaz № 84.15/22. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v84_1715-22#n6 [in Ukrainian].

16. Ombudsman of Ukraine (n.d.). Predstavnyky Upovnovazhenoho [Representatives of the Commissioner]. Retrieved from: <https://ombudsman.gov.ua/uk/predstavnyki-upovnovazhenoho> [in Ukrainian].

17. Tkalich, A.O. (2010). Rol ombudsmena v systemi zakhystu prav liudyny hromadianyna [The role of the Ombudsman in the system of protection of human rights of citizens]. *Naukovi pratsi MAUP – Scientific works of the IAUP*, 2 (25), 199–203 [in Ukrainian].

18. Maidannyk, O.O. (2010). Instytut ombudsmena u mekhanizmi zabezpechennia prav liudyny v Ukraini [The Ombudsman Institute in the Mechanism for Ensuring Human Rights in Ukraine]. *Advokat – Advocate*, 7 (118), 12–16 [in Ukrainian].

19. Bodenchuk, B., & Savytska, D. (2024). Ternopilshchyna otrymala novoho predstavnyka upovnovazhenoho z prav liudyny [Ternopil region received a new representative of the Commissioner for Human Rights]. *Suspilne – Social*. Retrieved from: <https://suspilne.media/ternopil/793211-na-ternopilsini-novij-predstavnik-upovnovazhenogo-prav-ludini/> [in Ukrainian].

20. Upovnovazheni Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (2022, October 20). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro rehionalni predstavnytstva [On approval of the Regulations on regional representations of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Nakaz № 87.15/22. Retrieved from: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/Накази/11_наказ_87_2022.pdf [in Ukrainian].

21. Upovnovazheni Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (2022, October 4). Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro ekspertnu radu pry predstavnyku [On approval of the Model Regulation on the Expert Council under the Representative of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights]. Nakaz № 75.15/22*. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS37607> [in Ukrainian].

22. Lviv National University (n.d.). Predstavnyky universytetu – u skladi Ekspertnoi rady pry Predstavnyku Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny u Lvivskii oblasti [Representatives of the University – as part of the Expert Council under the Representative of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights in the Lviv region]. Retrieved from: <https://lnu.edu.ua/predstavnyky-universytetu-u-skladi-ekspertnoi-rady-pry-predstavnyku-upovnovazhenoho-verkhovnoi-rady-ukrainy-z-prav-liudyny-u-lvivskiy-oblasti> [in Ukrainian].

23. Upovnovazheni Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (2022, October 20). Pro zatverdzhennia Polozhennia pro tymchasove predstavnytstvo za kordonom na period voiennoho stanu [On approval of the Regulation on the temporary representation of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine abroad for the period of martial law in the territory of Ukraine]. Nakaz № 85.15/22. Retrieved from: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/Накази/85_2022_1.pdf [in Ukrainian].

Puzyrna Nataliia,

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Public and Private Law

(Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7297-0829>

ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT OF THE ACTIVITIES OF THE OMBUDSMAN'S OFFICE IN UKRAINE

Administrative and legal support for the activities of the Ombudsman's Office in Ukraine are analyzed and characterized in the article. Attention is drawn to the fact that Ukraine, as a democratic country, must ensure effective protection of human rights using state institutions, among which one of the key roles should be played by parliamentary control in the person of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine. The Ombudsman organizes his activities through an office, which must provide organizational, legal, scientific and advisory, information and analytical, scientific and expert, control and audit, material and technical, financial and other components of the Ombudsman's activities. The article notes that today the Ombudsman's office consists of: the Ombudsman himself, 9 of his representatives in areas, 25 representatives in the regions, the Head and Deputies in the Ombudsman's Secretariat, the Advisory Council under the Commissioner, the Donors' Council, the Advisory Council on the Implementation of the National Preventive Mechanism, Expert Councils under the Ombudsman's representatives, and 12 Advisors. The powers of the structural divisions of the Ombudsman's office are analyzed. It is concluded in the article that in conditions of modern complexities of budgeting state functions and the development of methods of state-public interaction, it is necessary to optimize the structure of the Ombudsman's office to avoid duplication of powers and tasks. The extensive system of advisory and consultative structures under the Ombudsman, except for those created on a non-profit basis, should be reduced in order to avoid duplication of functions and in order to optimize the costs of maintaining the staff of executors. A proposal is made regarding the need to introduce a systematic independent audit of the structure of the Ombudsman's Secretariat to assess the feasibility of existing units and their contribution to achieving goals and objectives. It is also noted that the creation of an extensive system of foreign representations of the Ombudsman is impractical due to limited financial resources, duplication of consulate functions, and the complexity of the coordination system with the central office of the Ombudsman in Ukraine.

Key words: administrative and legal support, Ombudsman's Office, activities, representative.

Надіслано до редколегії 29.08.2025
Рекомендовано до публікації 03.10.2025
Опубліковано 19.11.2025

Трегуб Олександр Андрійович,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень
проблем економічної безпеки

(Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова Національної академії наук України», м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0660-5783>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОСИЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ОРГАНУ З ПИТАНЬ ПРОТИМІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкриваються ключові недоліки в організації та функціонуванні Національного органу з питань протимінної діяльності, що обумовлюють його недостатню інституційну спроможність. Обґрунтовано правові шляхи посилення інституційної спроможності цього органу як центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом. Встановлено основні критерії віднесення Національного органу з питань протимінної діяльності до органів із таким статусом. Запропоновано утворити цей орган у формі комітету, що враховуватиме його єдиноначальність та приналежність до центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Ключові слова: інституційна спроможність, державне управління, функції, повноваження, протимінна діяльність, розмінування, Національний орган з питань протимінної діяльності, спеціальний статус.

Постановка проблеми. Тривалі й масштабні воєнні дії призвели до забруднення території України різного роду мінами, боеприпасами та іншими вибухонебезпечними предметами (далі – ВВП). За офіційними даними, станом на кінець серпня 2025 р. ймовірно забрудненими вважаються понад 137 тис. км² [1], що блокує доступ до цих територій місцевого населення й органів влади, перешкоджає їх господарському та іншому продуктивному використанню, сприяє погіршенню екологічної ситуації та збільшенню соціальної напруги. За таких обставин протимінна діяльність (далі – ПМД) стає фокусом державної політики й передумовою подальшого відновлення та розвитку країни.

Попри численні виклики й обмеженість ресурсів, Національна стратегія протимінної діяльності на період до 2033 року переслідує три головні цілі, а саме повернення територій до безпечного та продуктивного використання без ризиків наявності ВВП, зниження впливу цих предметів на життя і здоров'я населення, а також розбудову системи управління ПМД. Ефективність цієї системи визначатиме об'єктивні можливості досягнення перших двох цілей. Водночас завдання, які передбачається виконати в рамках розбудови системи управління ПМД, свідчать про певне заниження рівня проблеми й акценті не стільки на її першопричинах, скільки на різних проявах і окремо взятих аспектах. Зокрема, одним із завдань є забезпечення необхідної спроможності органів виконавчої влади, що здійснюють управління у сфері ПМД, зокрема у сфері зовнішнього моніторингу [2]. Таке формулювання є надто загальним і спрямовує зусилля переважно на пошук шляхів покращення якостей наявної системи управління, тоді як практичний вимір ПМД чітко сигналізує про необхідність радикальних змін і нового устрою державного управління. Децентралізація та автономізація у системі державних інституцій, наділених владними функціями у сфері ПМД, перманентне розростання й ускладнення

цієї системи негативно позначилися на єдності та цілеспрямованості державної політики, призвели до неефективного розподілу та використання ресурсів. Національний орган з питань протимінної діяльності (далі – НОПМД), який відповідно до визначень міжнародних практик мав би виступати центром державного управління у цій сфері і взяти на себе основний тягар відповідальності держави за організацію розмінування постраждалих територій, виявився лише допоміжним суб'єктом управління, позбавленим реальних повноважень і ресурсів для їх реалізації. Національний статус цього органу є більше номінальним і не кореспондується із його слабкою інституційною спроможністю та рекомендаційним характером рішень.

З огляду на викладене вище постає потреба у створенні правових умов для посилення інституційної спроможності НОПМД, що дасть можливість побудувати ефективну систему державного управління у сфері ПМД та успішно досягти поставлених стратегічних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатогранність предмета дослідження зумовлює потребу в послідовному науковому розв'язанні низки завдань теоретичного і прикладного характеру.

Одним із таких завдань є з'ясування змісту вихідної категорії «інституційна спроможність», що стає можливим завдяки аналізу теоретичних напрацювань О. Баштанник [3], О. Рось [4] та С. Тундаєва [5]. Не менш важливими для цього дослідження є наукові джерела, у яких обґрунтовуються критерії, за якими в системі центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ) виділяються органи зі спеціальним статусом. Такі критерії пропонуються в публікаціях В. Дерезь [6], О. Лавренової [7] та Р. Негари [8]. Використання відповідних теоретичних положень створює підґрунтя для формулювання правових підходів до посилення інституційної спроможності НОПМД.

Особливої уваги заслуговують спеціальні дослідження, присвячені окремим аспектам державного управління у сфері ПМД. У цьому сегменті літератури становлять інтерес публікації О. Ботнарєнко (розглядає суб'єктів ПМД в Україні) [9], І. Лаппо (зосереджується на основних аспектах діяльності та перспективах розвитку Центру протиміної діяльності) [10], С. Потєряйка (аналізує механізми державного управління сферою ПМД в Україні) [11] та В. Теремецького (надає характеристику суб'єктам адміністративно-правового забезпечення ПМД в Україні) [12]. Ці науковці репрезентують підходи, спрямовані передусім на вдосконалення вже сформованої системи державного управління у сфері ПМД, тоді як питання розроблення моделі управління з новими організаційними та функціональними параметрами вони не розглядають.

Принципово відмінний погляд на інституційну архітектуру ПМД в Україні висвітлює у своїй нещодавній публікації Інститут глобальних змін Тоні Блера. Експерти Інституту доходять висновку про необхідність централізації системи державного управління у сфері ПМД для забезпечення цілісності державної політики та найбільш ефективного використання ресурсів. За їх задумом, що спирається на міжнародний досвід, «левоу» частку відповідних функцій і повноважень доцільно передати незалежному НОПМД разом з адекватним фінансовим, матеріальним і кадровим забезпеченням [13]. Стратегічна правильність такого погляду в національному контексті не піддається сумніву, але окремі ідеї та пропозиції усе ж потребують глибшого наукового осмислення, юридичного аналізу з можливим доповненням і коригуванням.

Саме цим обумовлюється актуальність вибраної теми дослідження.

Метою цієї статті є виявлення ключових вад в організації та діяльності НОПМД як суб'єкта державного управління й обґрунтування правових шляхів посилення його інституційної спроможності.

Вклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети потрібно спочатку з'ясувати значення категорії «інституційна спроможність» у контексті функціонування НОПМД як органу державного управління у відповідній сфері.

На сьогодні поняття «інституційна спроможність» доволі часто зустрічається у стратегіях, планах, програмах та інших документах державного планування, рідше – у нормативно-правових актах.

Так, у Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 роки йдеться про «посилення інституційної спроможності центральних органів виконавчої влади та розвитку компетенцій державних службовців», «проведення обстеження щодо інституційної спроможності та кадрового складу державних органів» [14]. Нещодавно схвалена Кабінетом Міністрів України Стратегія реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на період до 2029 року пов'язує інституційну спроможність із штатною чисельністю державних інспекторів органів державного екологічного контролю [15]. Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України: покоління стійкості – 2030» вказує на необхідність зміцнення інституційної спроможності органів державної влади та місцевого самоврядування, формування основних компетентностей державних службовців, посадових осіб і фахівців, які працюють із молоддю

[16]. Зі свого боку, у Національній стратегії протиміної діяльності на період до 2033 року наголошується на низькому рівні інституційної спроможності суб'єктів управління ПМД у зв'язку з високою плінністю кадрів, зокрема найбільш кваліфікованих працівників [2]. В усіх наведених випадках інституційна спроможність так чи інакше стосується кількісних або якісних показників кадрового забезпечення органів влади.

Інший підхід закладено в Законі України від 18.06.2025 № 4503-IX «Про внесення змін до Закону України “Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів” щодо посилення інституційної спроможності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, та вдосконалення механізмів управління активами». Як впливає із цього Закону, посилення інституційної спроможності передбачає встановлення гарантій незалежності Національного агентства, підвищення кваліфікаційних вимог до кандидатів на посаду його голови, підвищення ефективності зовнішнього і внутрішнього контролю за діяльністю Національного агентства, покращення умов його фінансового забезпечення й низку інших змін, які стосуються правових та організаційних засад функціонування цього органу [17]. Отже, можна дійти висновку, що в розумінні законодавця інституційна спроможність охоплює набагато більше елементів, які впливають на здатність відповідного органу державної влади повною мірою реалізувати своє функціональне призначення.

У літературі явище інституційної спроможності розглядається переважно з позиції комплексного підходу і з акцентом саме на інституціях, а не на індивідах. Із посиланням за позицію Європейської комісії та низку інших напрацювань, О. Рось надає загальне визначення інституційної спроможності як «здатності інституції виконувати свої функції через забезпечення належного рівня процесів, організації та ресурсів відповідної інституції» [4, с. 99]. У розвиток цього наукового погляду О. Баштанник уточнює, що інституційна спроможність відображає здатність інституції виконувати покладені на неї функції на основі трьох складових: нормативно-правового, організаційного та ресурсного забезпечення [3, с. 16]. Близьким є підхід С. Тундаєва, який до основних ознак інституційної спроможності правоохоронних органів відносить нормативно-правове забезпечення, наявність системи спеціальних суб'єктів, а також фінансове та матеріально-технічне забезпечення. Система спеціальних суб'єктів розглядається через завдання, функції, компетенцією цих суб'єктів, структурно-функціональний устрій і організацію взаємодії усередині та за межами відповідної системи [5, с. 686–687].

Комплексний погляд на інституційну спроможність НОПМД, що має передбачати також і кадрове забезпечення (цей елемент чомусь відсувається на другий план у висвітлених вище наукових підходах), дає змогу побачити всі ті компоненти, які в сукупності формують реальну здатність зазначеного органу здійснювати функції управління у сфері ПМД в умовах новітніх викликів і завдань щодо розмінування території України.

Нормативно-правовою основою діяльності НОПМД є Закон України від 06.12.2018 № 2642-VIII «Про протиміну діяльність в Україні» та постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.2021 № 1207 «Про

створення Національного органу з питань протимінної діяльності», якою затверджено склад і положення про відповідний орган. Аналіз цих нормативно-правових актів виявляє декілька специфічних ознак НОПМД, які характеризують його місце і роль у відповідній системі органів державного управління:

- НОПМД має статус міжвідомчого і допоміжного органу, що діє за колегіальним принципом;

- головною метою цього органу є координація органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств і організацій незалежно від форми власності, які здійснюють заходи у сфері ПМД (за винятком тих, які належать до сфери управління міністерств та інших ЦОВВ);

- до відновлення територіальної цілісності України вирішальний вплив на роботу НОПМД має Міністерство оборони України (орган діє під головуванням Міністра оборони України, а його секретаріатом є структурний підрозділ зазначеного Міністерства);

- формою роботи НОПМД є засідання, які мають проводитися щонайменше один раз на квартал;

- компетенція цього органу реалізується через розроблення і схвалення пропозицій та рекомендацій, які направляються членам НОПМД та Кабінетові Міністрів України [18; 19].

Наведені ознаки свідчать про слабку інституційну спроможність НОПМД, який не є ЦОВВ і може лише частково й опосередковано (через органи, наділені реальними повноваженнями) впливати на формування та реалізацію державної політики у сфері ПМД. Інститут глобальних змін Тоні Блера звертає увагу на низку недоліків у визначенні організаційних, функціональних та інших рамок діяльності цього органу, а саме: консультативно-дорадчий статус і обумовлена ним відсутність повноважень, якими наділені органи виконавчої влади; складна та тривала процедура ухвалення рішень за нерегулярності засідань; постійні кадрові зміни та політичний характер посад членів НОПМД (переважно перші заступники та заступники міністрів), що обмежує експертні можливості цього органу та може призводити до непослідовних рішень; очевидність колізії між дорадчим (допоміжним) статусом НОПМД та формально покладеною на нього координаційною функцією [13, с. 25–28].

Такі організаційно-правові засади діяльності НОПМД мають наслідком множинність органів та структур, що беруть участь у формуванні державної політики у цій сфері, розпорошеність і дублювання їхніх функцій, міжвідомчу конкуренцію та численні бюрократичні бар'єри для проведення розмінування території України. Межі секторів державно-владного впливу, на які де-факто розподілена сфера ПМД, постійно змінюються через брак єдиного керівного центру, утворення нових і реорганізацію наявних структур, роздроблення компетенції, загострення протиріч та збільшення «відстані» між нормативно спроектованою і реалізованою на практиці моделями управління.

Як наголошує Інститут глобальних змін Тоні Блера, до управління сферою ПМД в Україні залучено понад 30 суб'єктів державного сектору. Серед них – Міністерство економіки, довілля та сільського господарства України (раніше – Міністерство економіки України), Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, Державна служба з надзвичайних ситуацій України, Державна спеціальна служба транспорту, Національна поліція, НОПМД, Центр гуманітарного розмінування й інші суб'єкти. Це має наслідком

розпорошення відповідальності, труднощі у ухваленні стратегічних рішень та пріоритетності завдань, що в підсумку негативно впливає на якість і темпи розмінування [13, с. 23]. Водночас інституційна спроможність усієї системи державного управління у сфері ПМД значною мірою формується хаотично, подекуди під дією імпульсивних і недостатньо виважених кроків.

Так, у липні 2025 р. було утворено Міністерство економіки, довілля та сільського господарства України, яке отримало набагато більший обсяг повноважень у сфері ПМД порівняно з колишнім Міністерством економіки України. Ці повноваження стосуються передусім гуманітарного розмінування як основної складової ПМД і передбачають: участь не лише в забезпеченні реалізації, але й у формуванні державної політики у сфері гуманітарного розмінування; забезпечення взаємодії ЦОВВ з питань гуманітарного розмінування; участь у забезпеченні функціонування системи управління інформацією у сфері ПМД; сприяння розвитку та впровадженню інноваційної політики у сфері гуманітарного розмінування [20]. Отже, фактично державна політика у сфері гуманітарного розмінування виокремлюється із загального русла державної політики у сфері ПМД, що посилює міжінституційне й міжфункціональне напруження у відповідній системі державного управління. Існує також ризик втрати концентрації на виконанні саме цих повноважень як пріоритетних для держави і суспільства, адже на Міністерство економіки, довілля та сільського господарства України покладається надмірно великий обсяг повноважень, пов'язаних з іншими напрямками та видами державної політики.

До цього слід додати, що відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 14.02.2023 № 136 було утворено Міжвідомчу робочу групу з питань гуманітарного розмінування, яку очолює перший віцепрем'єр-міністр України – міністр економіки [21]. Ця група є консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, яка за своїми завданнями й повноваженнями, складом, формою організації роботи та іншими ознаками багато в чому дублює НОПМД та відтворює його характерні вади [13, с. 29]. Паралельне співіснування схожих за своїм функціональним призначенням суб'єктів управління ускладнює цілеспрямоване формування єдиної державної політики у сфері ПМД.

У багатьох публікаціях з теми дослідження пропонуються шляхи розв'язання проблем державного управління у сфері ПМД, які обмежуються окремим аспектом або є найбільш доступними з погляду витрат часу, матеріальних ресурсів та організаційно-правових заходів. Наприклад, І. Лапо окреслює перспективи розвитку Центру протимінної діяльності Державної спеціальної служби транспорту України [10, с. 78], С. Потеряйко розкриває проблему оптимізації системи цивільного захисту України для здійснення заходів у сфері ПМД [11, с. 310–316], О. Ботнарєнко вказує на необхідність розмежування відповідних повноважень між Міністерством внутрішніх справ України і Державною службою з надзвичайних ситуацій України [9, с. 191–193], В. Теремецький пропонує уточнити повноваження міністерств у сфері ПМД [12, с. 264]. Безперечно, ці результати заслуговують на увагу та можуть бути корисними у правотворчій діяльності. Однак вони не розв'язують ключової проблеми, яка полягає у відсутності єдиної державної інституції зі спеціальною компетенцією у сфері ПМД, вбудованої в систему органів виконавчої влади і спроможної консолідувати організаційні та функціональні елементи державного управління

в цій сфері з метою ефективного досягнення поставлених стратегічних цілей і раціонального використання ресурсів. У цьому питанні дороговказом можуть стати Міжнародні стандарти ПМД (IMAS), розроблені Службою ООН з питань протимінної діяльності.

Так, Міжнародний стандарт ПМД IMAS 01.10 Guide for the application and development of International Mine Action Standards (IMAS) встановлює основні вимоги до правового статусу НОПМД країни, що зазнала мінного забруднення. За загальним правилом цей орган є головним суб'єктом, відповідальним за регулювання, управління та координацію у сфері ПМД. Повноваження НОПМД мають охоплювати всі етапи й аспекти програми ПМД в межах країни, включно з розробленням національних стандартів відповідно до IMAS. Особливим напрямом діяльності НОПМД є забезпечення зв'язку ПМД із гуманітарними системами, національними планами розвитку та стратегіями [22]. Як можна переконалися, вимоги IMAS 01.10 щодо правового статусу НОПМД в Україні не бралися до уваги.

У ДСТУ 8820-1:2023 «Протимінна діяльність. Процеси управління. Частина 1. Система управління якістю» НОПМД згадується як основний орган управління та координації діяльності у сфері ПМД, але з посиланням на його функції та повноваження, що визначені Законом України «Про протимінну діяльність в Україні» [18] та постановою Кабінету Міністрів України [19]. У ДСТУ 8820-1:2023 зазначається, що керівництво оператора ПМД здійснює управління діяльністю оператора та відповідає за виконання процесів виробництва продукції перед НОПМД [23]. Це положення виявляє протиріччя між допоміжним статусом НОПМД в Україні і усталеною міжнародною практикою покладання на цей орган широких за обсягом і змістом владних повноважень щодо регулювання, управління та координації у сфері ПМД. Для усунення цього протиріччя потрібно надавати більшого значення нормі ч. 2 ст. 2 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні», відповідно до якої в Україні діють національні стандарти ПМД, що розробляються з урахуванням міжнародних стандартів ПМД та чинного законодавства [18]. Згадування міжнародних стандартів саме перед, а не після національного законодавства навряд чи є випадковим і відображає намір законодавця забезпечити проведення стандартизації у сфері ПМД відповідно до визнаних у світі практик і підходів.

Отже, необхідність посилення інституційної спроможності НОПМД в Україні з наданням йому повноцінного статусу ЦОВВ стає очевидною. Інститут глобальних змін Тоні Блера вважає таке рішення найкращим з усіх доступних альтернатив і рекомендує створити Національне агентство з протимінної діяльності як ЦОВВ зі спеціальним статусом, відповідальний за формування та частково – за забезпечення реалізації державної політики в цій сфері. Такий підхід передбачає концентрацію у межах одного ЦОВВ усіх питань щодо розвитку інституційної спроможності державного управління, прийняття нормативно-правових актів у сфері ПМД, забезпечення регулювання у сфері навчання й інформування про ризики, пов'язані з ВМП, встановлення правил для сертифікації операторів, процесів та технічних засобів розмінування, визначення засад планування, формування систем управління якістю та інформацією, взаємодії з донорами та зовнішнього представництва, а також багатьох інших питань. Для успішної реалізації своїх функцій Національне агентство з протимінної діяльності має бути

інституційно незалежним (підпорядковуватися напряму Кабінету Міністрів України), володіти необхідною матеріально-технічною базою та кадровим потенціалом (із цією метою рекомендується забезпечити збереження й передачу агентству наявних ресурсів). Для виконання частини функцій з реалізації державної політики у сфері ПМД відповідно до міжнародних стандартів планується також створення так званого операційного органу (Центру протимінної діяльності), який входить до сфери управління нового НОПМД [13, с. 71–73, 104–105]. Висвітлені пропозиції потребують додаткового аналізу, зокрема на предмет їх узгодженості із чинним законодавством.

Як визначено у ст. 16 Закону України від 17.03.2011 № 3166-VI «Про центральні органи виконавчої влади», ЦОВВ утворюються для виконання окремих функцій з реалізації державної політики як служби, агентства, інспекції, комісії та бюро, а їхня діяльність спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через відповідних міністрів. Агентство утворюється в разі, якщо більшість функцій пов'язана з управлінням об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління (ч. 2 ст. 17 Закону) [24]. Отже, форма агентства не є прийнятною для НОПМД як через особливе функціональне призначення агентств (переважно функції з управління об'єктами державної власності), так і зважаючи на залежність від профільних міністрів, через яких спрямовується та координується їхня діяльність. Інституційна незалежність НОПМД обумовлюється наявністю у нього спеціального статусу.

Уже тривалий час науковці наголошують на відсутності в законодавстві чітких критеріїв та підстав віднесення органів державної влади до ЦОВВ зі спеціальним статусом [7, с. 115; 8, с. 25]. У ст. 24 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» називаються окремі органи, що належать до цієї категорії, а також допускається утворення інших ЦОВВ зі спеціальним статусом Кабінетом Міністрів України або відповідно до закону. Положення згаданого Закону поширюються на ЦОВВ зі спеціальним статусом, якщо Конституцією та законами України не визначено інші особливості організації та порядку діяльності цих органів [24]. Зважаючи на прогалину в законодавстві, дослідники намагаються самостійно визначити критерії, за якими виділяються ЦОВВ зі спеціальним статусом.

Наприклад, на думку О. Лавренової, такими критеріями є: наявність специфічних завдань і функцій; особливий порядок вирішення кадрових питань; спеціальні вимоги до членів ЦОВВ зі спеціальним статусом (за загальним правилом); особливий порядок їх підконтрольності та підзвітності; спеціальні гарантії діяльності для членів цих органів; наявність правотворчих повноважень [7, с. 116–118]. О. Негара уточнює, що критерієм визначення спеціального статусу ЦОВВ потрібно вважати не саму його компетенцію, а її обсяг, який зазвичай передбачає і формування, і реалізацію державної політики. Крім того, додатковим критерієм віднесення до ЦОВВ зі спеціальним статусом може виступати організаційно-правова форма [8, с. 29–30]. Є також підстави погодитися з В. Деречем у тому, що створення ЦОВВ зі спеціальним статусом потрібно сприймати як винятковий випадок [6, с. 68], викликаний особливою необхідністю відступу від системи «звичайних» ЦОВВ.

Виняткова необхідність існування НОПМД як ЦОВВ зі спеціальним статусом обґрунтовується масштабом і складністю завдань щодо розмінування

території України, забруднення якої різноманітними ВВП триває, і подекуди навіть із більшою інтенсивністю. Дискусійним питанням є організаційно-правова форма цього органу у співвідношенні з його функціями і спеціальним статусом.

Як слушно зауважує О. Негара, для впорядкування ЦОВВ зі спеціальним статутом краще уникати використання організаційно-правових форм, які призначені для створення ЦОВВ, що не мають відповідного статусу [8, с. 30]. Наприклад, попри регламентацію в законі призначення та місця агентств в системі «звичайних» ЦОВВ, Національне агентство з питань запобігання корупції та Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, утворені як органи зі спеціальним статусом.

Однією з форм, яка згадується в ч. 1 ст. 16 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», є комісія. У формі комісії можуть створюватися як ЦОВВ зі спеціальним статусом, так і інші органи державної влади. До перших на сьогодні належать національні органи регулювання природних монополій (Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку), а також Національна комісія зі стандартів державної мови. Спільною ознакою усіх комісій є те, що вони є колегіальними органами. Однак принцип колегіального ухвалення рішень виявився значною перешкодою для вироблення єдиного стратегічного курсу у сфері ПМД, на що вказує досвід функціонування нинішнього НОПМД [13, с. 91–93]. Тому для формування НОПМД уже як ЦОВВ зі спеціальним статусом було б розумно перейти до принципу єдиноначальності, що ніяк не перешкоджає існуванню певних елементів колегіальності в діяльності цього органу. Наприклад, закон надає можливість утворення колегії НОПМД, що є консультативно-дорадчим органом для підготовки рекомендацій [24].

Зважаючи на викладені вище міркування щодо організаційно-правового і номінативного відмежування органів зі спеціальним статусом від інших ЦОВВ та доцільності покладення єдиноначальності в основу діяльності НОПМД, є сенс розглянути можливість створення цього органу у формі *комітету*. Велика українська енциклопедія (тематичний реєстр з напрямку «Юридичні науки») визначає комітет як «орган державної влади спеціальної компетенції» [25, с. 72]. Така форма прямо не називається в ч. 1 ст. 16 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», але залишається саме в системі ЦОВВ зі спеціальним статусом. Конституцією України передбачено утворення Антимонопольного комітету України та Державного комітету телебачення і радіомовлення України, спеціальний статус яких закріплено ст. 24 вищевказаного Закону й іншими нормативно-правовими актами. Як випливає із чинного законодавства, Антимонопольний комітет України є колегіальним органом, а Державний комітет телебачення і радіомовлення України – єдиноначальним.

Варто відзначити, що історично державні комітети входили до системи ЦОВВ як органи зі спеціальним, так і без спеціального статусу. Переважно державні комітети брали участь не лише в реалізації, але й у формуванні державної політики в певній галузі чи сфері. Наприклад, до основних завдань Державного комітету України по водному господарству належала

участь у формуванні та забезпечення реалізації державної політики з питань розвитку водного господарства і меліорації земель, управління галуззю та здійснення єдиної технічної політики [26]. Із прийняттям у 2011 р. Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» функції колишніх державних комітетів з реалізації державної політики були поступово передані службам і агентствам, а функції з формування державної політики – міністерствам. На цей час комітети в системі ЦОВВ залишаються лише як органи влади зі спеціальним статусом, що дає підстави схилитися до вибору цієї форми для НОПМД.

Для належного закріплення спеціального статусу НОПМД та посилення його інституційної спроможності фахівці пропонують прийняти окремий закон, який визначатиме функції, повноваження, структуру, підзвітність цього органу, механізми контролю за його діяльністю, порядок призначення керівництва, засади фінансового та матеріально-технічного забезпечення й інші важливі аспекти [13, с. 104]. Серед елементів спеціального статусу НОПМД особливої уваги заслуговують гарантії здійснення повноважень, до яких доцільно віднести заборону незаконного втручання в діяльність цього органу та впливу на його працівників, необхідне фінансове, матеріально-технічне, кадрове забезпечення та інші гарантії.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу виявити низку недоліків, які прямо вказують на слабку інституційну спроможність НОПМД, а саме: міжвідомчий і допоміжний статус; складність досягнення консенсусу щодо формування державної політики в умовах колегіального ухвалення рішень; обмеженість координаційної функції (не поширюється на підприємства й організації, які належать до сфери управління міністерств та інших ЦОВВ); відомча залежність від Міністерства оборони України; непостійний характер роботи; реалізація компетенції через пропозиції і рекомендації; інші вади. З огляду на це НОПМД здатен лише частково впливати на формування та реалізацію державної політики у сфері ПМД – і не напряму, а через Кабінет Міністрів України та ЦОВВ.

Ситуація погіршується внаслідок перевантаження системи державного управління у сфері ПМД різними суб'єктами, конфлікту їх функціональних ролей, а також нерационального, а іноді й хаотичного розподілу між ними компетенцій і ресурсів. Так, утворення Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України сприяло відокремленню державної політики у сфері гуманітарного розмінування від єдиної державної політики у сфері ПМД.

Розв'язати окреслені проблеми й усунути відзначені вище недоліки, які послаблюють інституційну спроможність НОПМД, можливо шляхом створення останнього як ЦОВВ зі спеціальним статусом та покладення на нього функцій і повноважень головного суб'єкта, відповідального в Україні за регулювання, управління та координацію у сфері ПМД (як це передбачено в ІМАС 01.10). Спеціальний статус НОПМД означає поєднання функцій із формування й частково з реалізації державної політики у сфері ПМД, особливий порядок вирішення кадрових питань, відмінні від ЦОВВ без спеціального статусу механізми підзвітності та підконтрольності цього органу, наявність у нього права приймати нормативно-правові акти, а також гарантії здійснення повноважень (включно із заборонаю незаконного втручання в діяльність НОПМД, фінансовим, матеріально-технічним, кадровим забезпеченням та ін.).

Дискусійним залишається питання організаційно-правової форми НОПМД у взаємозв'язку з його функціями і спеціальним статусом. Для вирішення цього питання пропонується керуватися принципом єдиноначальності, що унеможливило утворення НОПМД у формі комісії, адже комісії є колегіальними органами. Не є прийнятною для НОПМД і форма агентства, яку пропонує Інститут глобальних змін Тоні Блера, оскільки більшість функцій агентств мають складати функції з управління об'єктами державної власності. Зважаючи на доцільність чіткішого розмежування ЦОВВ за критерієм спеціального статусу

і принцип єдиноначальності, пропонується утворити НОПМД у формі комітету. Перевагами цього варіанту є те, що на теперішній час комітети присутні лише в системі ЦОВВ зі спеціальним статусом, а також можуть бути як колегіальними, так і єдиноначальними органами.

У подальших дослідженнях доцільно конкретизувати ознаки (елементи) спеціального статусу НОПМД, що сприятиме збільшенню його інституційної спроможності стосовно досягнення цілей Національної стратегії протимінної діяльності на період до 2033 року та більш віддалених цілей у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Аналітика (Земельні ділянки та території). *Національна платформа протимінної діяльності «Розмінуємо Україну»*. URL: <https://demine.gov.ua/> (дата звернення: 28.08.2025).
2. Про схвалення Національної стратегії протимінної діяльності на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.06.2024 № 616-р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
3. Баштанник О. Концептуальні засади визначення феномену спроможності в сучасній методології дослідження державного управління. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2023. Вип. 2. С. 10–18. <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-2-2>.
4. Рось О. Г. Поняття та сутність нормативно-правового забезпечення інституційної спроможності представницьких органів місцевого самоврядування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 18. С. 97–100.
5. Тундасв С. М. Поняття та сутність інституційної спроможності правоохоронних органів України щодо протидії діяльності злочинних спільнот та осіб, що перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 684–689. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/166>.
6. Дерещ В. А. Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом та національні комісії в системі центральних органів виконавчої влади. *Приватне та публічне право*. 2021. № 4. С. 67–71. <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.4.11>.
7. Лавренова О. Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 115–119.
8. Негара Р. В. Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом в Україні: аналіз критеріїв визначення. *Правова позиція*. 2024. № 3 (44). С. 25–32. <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-3.5>.
9. Ботнарченко О. М. Суб'єкти протимінної діяльності в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 3. С. 188–194. <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.3.32>.
10. Лаппо І. М., Бірюков Є. М., Журахов О. В., Добришкін Ю. М. Центр протимінної діяльності: основні аспекти діяльності та перспективи розвитку. *Збірник наукових праць ДНДІ ВС ОБТ*. 2023. Вип. 1 (15). С. 74–80. <https://doi.org/10.37701/dndivsvt.15.2023.10>.
11. Потеряйко С., Окіпняк А. Механізми державного управління сферою протимінної діяльності в Україні. *Науковий вісник: Державне управління*. 2022. № 2 (12). С. 304–321. [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2\(12\)-304-321](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2(12)-304-321).
12. Теремецький В. І., Марченко М. Ю. Загальна характеристика суб'єктів адміністративно-правового забезпечення протимінної діяльності в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Ч. 2. С. 259–265. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.42>.
13. Біла книга оновлення інституційної архітектури протимінної діяльності в Україні. Інститут глобальних змін Тоні Блера. 2025. 112 с. URL: <https://me.gov.ua/download/dc763a4c-0421-4db9-8f0b-c2594513795e/file.pdf> (дата звернення: 28.08.2025).
14. Деякі питання реформування державного управління України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 № 831-р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
15. Про схвалення Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.06.2025 № 625-р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/625-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
16. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України: покоління стійкості – 2030» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.08.2025 № 840-р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
17. Про внесення змін до Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» щодо посилення інституційної спроможності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, та вдосконалення механізмів управління активами : Закон України від 18.06.2025 № 4503-IX. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4503-20#Text> (дата звернення: 28.08.2025).

18. Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 06.12.2018 № 2642-VIII. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
19. Про утворення Національного органу з питань протимінної діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.2021 № 1207. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-2021-p#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
20. Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства : постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 № 903. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2025-p#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
21. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань гуманітарного розмінування : постанова Кабінету Міністрів України від 14.02.2023 № 136. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/136-2023-p#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
22. IMAS 01.10 Guide for the application and development of International Mine Action Standards (IMAS). URL: <https://www.mineactionstandards.org/standards/01-10/> (last accessed: 28.08.2025).
23. ДСТУ 8820-1:2023 «Протимінна діяльність. Процеси управління. Частина 1. Система управління якістю». URL: <https://demine.gov.ua/npras/protyminna-diialnist-chastyna-1-systema-upravlinnia-iakestiu> (дата звернення: 28.08.2025).
24. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
25. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки». Уклад.: В. Л. Бабка, М. М. Шуило ; за ред. А. М. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с.
26. Про затвердження Положення про Державний комітет України по водному господарству : постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2007 № 882 (втратила чинність). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/882-2007-p#Text> (дата звернення: 28.08.2025).

References

1. Analitika (Zemelni dilianky ta terytorii) [Analytics (Land Plots and Territories)]. *Natsionalna platforma protymynnoi diialnosti «Rozminuiemo Ukrainu»*. Retrieved from: <https://demine.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii protymynnoi diialnosti na period do 2033 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2024–2026 rokakh [On the Approval of the National Mine Action Strategy for the Period up to 2033 and the Endorsement of the Operational Action Plan for Its Implementation in 2024–2026]. *Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.06.2024 № 616-r*. Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
3. Bashtannyk, O. (2023). Kontseptualni zasady vyznachennia fenomenu spromozhnosti v suchasni metodolohii doslidzhennia derzhavnoho upravlinnia [Conceptual principles of determining the phenomenon of capacity in the modern methodology of public administration]. *Publichne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, 2, 10–18. <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-2-2> [in Ukrainian].
4. Ros, O.H. (2019). Poniattia ta sutnist normatyvno-pravovoho zabezpechennia instytutsiinoi spromozhnosti predstavnytskykh orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [Essence and concept of normative legal provision of institutional capacity of representative local bodies]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 18, 97–100 [in Ukrainian].
5. Tundaiev, S.M. (2022). Poniattia ta sutnist instytutsiinoi spromozhnosti pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy shchodo protydii diialnosti zlochynnykh spilnot ta osib, shcho перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу [The concept and essence of the institutional capacity of the law enforcement bodies of Ukraine regarding countering the activities of criminal communities and persons who are in the status of increased criminal influence]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 11, 684–689. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/166> [in Ukrainian].
6. Derets, V.A. (2021). Tsentralni orhany vykonavchoi vlady zi spetsialnym statusom ta natsionalni komisii v systemi tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady [Central executive authorities with special status and national commissions in system of central executive authorities]. *Pryvatne ta publichne pravo*, 4, 67–71. <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.4.11> [in Ukrainian].
7. Lavrenova, O. (2016). Tsentralni orhany vykonavchoi vlady zi spetsialnym statusom [Central executive authorities with special status]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 8, 115–119 [in Ukrainian].
8. Nehara, R.V. (2024). Tsentralni orhany vykonavchoi vlady zi spetsialnym statusom v Ukraini: analiz kryteriiv vyznachennia [Central bodies of executive power with special status in Ukraine: analysis of criteria for definition]. *Pravova pozysyia*, 3 (44), 25–32. <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-3.5> [in Ukrainian].
9. Botnarenko, O.M. (2024). Subiekty protymynnoi diialnosti v Ukraini [Actors of anti-mine activity in Ukraine]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*, 3, 188–194. <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.3.32> [in Ukrainian].
10. Lappo, I.M., Biriukov, Ye.M., Zhurakhov, O.V., Dobryshkin, Yu.M. (2023). Tsentr protymynnoi diialnosti: osnovni aspekty diialnosti ta perspektvy rozvytku [Mine action center: main aspects of activity and development prospects]. *Zbirnyk naukovykh prats DNDI VS OVT*, 1 (15), 74–80. <https://doi.org/10.37701/dndivsovt.15.2023.10> [in Ukrainian].
11. Poteriaiko, S., Okipniak, A. (2022). Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia sferoiu protymynnoi diialnosti v Ukraini [Mechanisms of state management of the sphere anti-breaking activities in Ukraine]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia*, 2 (12), 304–321. [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2\(12\)-304-321](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2(12)-304-321) [in Ukrainian].
12. Teremetskyi, V.I., Marchenko M.Iu. (2025). Zahalna kharakterystyka subiektiv administratyvno-pravovoho zabezpechennia protymynnoi diialnosti v Ukraini [General characteristics of subjects of administrative and legal support of mine action in Ukraine]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, 3 (2), 259–265. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.42> [in Ukrainian].

13. Bila knyha onovlennia instytuttsiinoi arkhitektury protymynnoi diialnosti v Ukraini [White Paper on the Renewal of the Institutional Architecture of Mine Action in Ukraine] (2025). Instytut hlobalnykh zmin Toni Blera, 112 p. Retrieved from: <https://me.gov.ua/download/dc763a4c-0421-4db9-8f0b-c2594513795e/file.pdf> [in Ukrainian].
14. Deiaki pytannia reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy [Certain Issues of Reforming Public Administration in Ukraine]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.07.2021 № 831-r. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
15. Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia systemy derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha, ratsionalnoho vykorystannia, vidtvorennia i okhorony pryrodnykh resursiv na period do 2029 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025–2027 rokakh [On the Approval of the Strategy for Reforming the System of State Supervision (Control) in the Sphere of Environmental Protection, Rational Use, Reproduction and Protection of Natural Resources for the Period up to 2029 and the Endorsement of the Operational Action Plan for Its Implementation in 2025–2027]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.06.2025 № 625-r. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/625-2025-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
16. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy “Molod Ukrainy: pokolinnia stiikosti – 2030” [On the Approval of the Concept of the State Targeted Social Program “Youth of Ukraine: Generation of Resilience – 2030”]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.08.2025 № 840-r. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840-2025-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
17. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy “Pro Natsionalne ahentstvo Ukrainy z pytan vyavlennia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyniv” shchodo posylennia instytuttsiinoi spromozhnosti Natsionalnoho ahentstva Ukrainy z pytan vyavlennia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyniv, ta vdoskonalennia mekhanizmiv upravlinnia aktyvamy [On Amendments to the Law of Ukraine “On the National Agency of Ukraine for Detection, Search and Management of Assets Derived from Corruption and Other Crimes” Concerning the Strengthening of the Institutional Capacity of the National Agency of Ukraine for Detection, Search and Management of Assets Derived from Corruption and Other Crimes and the Improvement of Asset Management Mechanisms]. Zakon Ukrainy vid 18.06.2025 № 4503-IX. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4503-20#Text> [in Ukrainian].
18. Pro protymynnu diialnist v Ukraini [On Mine Action in Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 06.12.2018 № 2642-VIII. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19#Text> [in Ukrainian].
19. Pro utvorennia Natsionalnoho orhanu z pytan protymynnoi diialnosti [On the Establishment of the National Mine Action Authority]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.11.2021 № 1207. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-2021-p#Text> [in Ukrainian].
20. Deiaki pytannia Ministerstva ekonomiky, dovkillia ta silskoho hospodarstva [Certain Issues of the Ministry of Economy, Environment and Agriculture]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.07.2025 № 903. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2025-p#Text> [in Ukrainian].
21. Pro utvorennia Mizhvidomchoi robochoi hrupy z pytan humanitarnoho rozminuvannia [On the Establishment of the Inter-agency Working Group on Humanitarian Demining]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.02.2023 № 136. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/136-2023-p#Text> [in Ukrainian].
22. IMAS 01.10 “Guide for the application and development of International Mine Action Standards (IMAS)”. Retrieved from: <https://www.mineactionstandards.org/standards/01-10/> [in English].
23. DSTU 8820-1:2023 “Protymynna diialnist. Protsesy upravlinnia. Chastyna 1. Systema upravlinnia yakistiu” [“Mine Action. Management Processes. Part 1. Quality Management System”]. Retrieved from: <https://demine.gov.ua/npas/protymynna-diialnist-chastyna-1-systema-upravlinnia-iakistiu> [in Ukrainian].
24. Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady [On Central Executive Bodies]. Zakon Ukrainy vid 17.03.2011 № 3166-VI. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> [in Ukrainian].
25. Velyka ukrainska entsyklopediia. Tematychnyi reiestr hasel z napriamu “Iurydychni nauky” [Great Ukrainian Encyclopedia. Thematic Index of Entries in the Field of “Legal Sciences”] (2017). Kyiv: Derzhavna naukova ustanova “Entsyklopedyчне vydavnytstvo”. 152 p. [in Ukrainian].
26. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnyi komitet Ukrainy po vodnomu hospodarstvu [On the Approval of the Regulation on the State Committee of Ukraine for Water Management]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.06.2007 № 882. Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/882-2007-p#Text> [in Ukrainian].

Trehub Oleksandr,

Candidate of Law,

Senior Research Fellow at the Department of Economic and Legal Studies of Economic Security Problems

(State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0660-5783>

LEGAL ASPECTS OF STRENGTHENING THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE NATIONAL MINE ACTION AUTHORITY

The article highlights the key shortcomings in the organization and functioning of the National Mine Action Authority, which determine its insufficient institutional capacity. These shortcomings include: an interagency and auxiliary status; the complexity of forming a unified state policy within the collegial decision-making; limited coordination functions; departmental dependence on the Ministry of Defence of Ukraine; the non-permanent nature of its work (in the form of meetings); the implementation of its competence through proposals and recommendations.

It is argued that the optimal way to address the identified shortcomings is to establish the National Mine Action Authority as a central executive body with special status, responsible in Ukraine for regulation, management and coordination in the field of mine action. Special attention is given to the criteria indicating that this body has a special status, namely: the combination of functions related to the formulation and, partially, the implementation of state policy in the field of mine action; a special procedure for resolving personnel matters; specific mechanisms of accountability and oversight; the authority to adopt legal acts; the establishment of guarantees for the exercise of powers (including the prohibition of unlawful interference in the activities of the National Mine Action Authority, its financial and personnel support, etc.).

The article proposes that a transition should be made to the principle of single authority, which does not preclude the existence of certain elements of collegiality in the activities of the National Mine Action Authority as a central executive body with special status. The establishment of the National Mine Action Authority in the form of a committee is substantiated, taking into account the need for a clearer distinction between central executive bodies according to the criterion of special status and the principle of single authority.

Key words: *institutional capacity, public administration, functions, powers, mine action, demining, National Mine Action Authority, special status.*

Надіслано до редколегії 04.09.2025
Рекомендовано до публікації 23.10.2025
Опубліковано 19.11.2025

Цикало Віталій Вікторович,

аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4470-5145>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті розглядається нормативно-правове регулювання застосування заходів адміністративного примусу в діяльності Національної поліції України. Визначено, що нормативно-правове регулювання застосування заходів адміністративного примусу в діяльності Національної поліції України спирається на Конституцію України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про Національну поліцію» та низку підзаконних актів. Проте в цій сфері існують певні недоліки та прогалини, які негативно впливають на ефективність і правомірність застосування таких заходів. Основними проблемами є відсутність уніфікованих критеріїв щодо меж допустимого примусу, неузгодженості термінології, а також недостатній рівень імплементації міжнародних стандартів. Зокрема, актуальними залишаються принципи законності, необхідності, пропорційності та недискримінації. Для вирішення вказаних проблем доцільно запровадити такі заходи: гармонізацію національного законодавства з нормами міжнародного права; розроблення детальних інструкцій для застосування кожного виду адміністративного примусу; організацію систематичного навчання працівників поліції щодо дотримання прав людини та стандартів правомірного використання сили; забезпечення прозорості та підзвітності роботи правоохоронних органів. Удосконалення нормативно-правового регулювання в цій сфері стане вагомим кроком для зміцнення правової державності, сприятиме зростанню довіри громадян до поліції та забезпечить ефективний захист основних прав і свобод людини.

Ключові слова: нормативно-правове регулювання, примус, адміністративний примус, Національна поліція України, правоохоронні органи.

Постановка проблеми. У ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, у зв'язку із чим держава повинна забезпечити реалізацію прав і свобод громадян. Одним із центральних органів виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, є Національна поліція України, яка відповідно до ст. 2. Закону України «Про Національну поліцію» серед поліцейських послуг надає і такі, як забезпечення публічної безпеки та порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави; протидії злочинності [1, с. 36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нормативно-правове регулювання застосування заходів адміністративного примусу в діяльності Національної поліції України було предметом наукових досліджень А. Т. Комзюка, Я. Є. Меженного, М. І. Пелеха, О. А. Присяжнюка й інших провідних науковців. Однак низка аспектів досліджуваної проблеми потребує додаткового опрацювання.

Мета статті – визначення нормативно-правового регулювання застосування заходів адміністративного примусу в діяльності Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу. Ситуація, що склалася, потребує від держави прийняття масштабних заходів правового, організаційного й інших форм впливу. Важливою складовою у подоланні негативних проявів має стати раціональне застосування примусових

заходів. Їх ефективність полягає у дотриманні балансу: з одного боку, держава повинна прагнути гуманізації та зменшення рівня примусу, а з іншого – забезпечувати його достатність і результативність для запобігання чи припинення порушень. Завдяки оперативності, варіативності та чіткому реагуванню правомірне і своєчасне використання примусових заходів дає змогу впливати на протиправну поведінку громадян, усувати найбільш небезпечні її прояви та сприяти профілактиці правопорушень. При цьому їх застосування має відповідати тяжкості та характеру суспільної небезпеки діянь і забезпечувати належний стримувальний ефект для підтримання правопорядку. Як наголошує Верховний Суд України, важливо враховувати адекватність таких заходів, щоб вони залишалися в рамках необхідності для охорони законодавчо захищених інтересів. Інакше реалізація відповідальності суперечитиме основному призначенню державного примусу, що відповідно до Конституції України має переважно спрямовуватися на превентивне застосування юридичних механізмів для забезпечення захисту прав і свобод, а також інших конституційно визнаних цінностей громадянського суспільства і правової держави [2, с. 179].

Прийняття Закону України «Про Національну поліцію» зумовило новий етап розвитку адміністративного законодавства в правоохоронній сфері. Однією з новел цього Закону стала регламентація застосування працівниками поліції дій примусового характеру, які тією чи іншою мірою обмежують права та свободи людини на певний час. На сучасному етапі розвитку держави й суспільства існує потреба в чіткому

адміністративно-правовому регулюванні здійснення адміністративного примусу органами Національної поліції України. Таке регулювання, безперечно, сприятиме утвердженню демократії та дотриманню прав і свобод громадян у нашій державі [3, с. 1].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) досягнення публічної безпеки та порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства та держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [4, с. 34]. Отже, можна констатувати, що центральним нормативно-правовим актом, який регулює застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції, є Закон України «Про Національну поліцію». Цей документ регламентує види поліцейських заходів та їхній перелік, що застосовуються у випадках правопорушень, визначених Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним процесуальним кодексом України. У законі встановлено, що застосування поліцейського заходу припиняється в разі досягнення мети його використання, очевидної неможливості її досягнення або у випадках, коли подальше застосування заходу втрачає необхідність [5, с. 506].

На думку Р. С. Мкртчян та О. О. Горішнього, кожна держава має забезпечувати правопорядок на своїй території. Хоча права і свободи людини закріплено на законодавчому рівні, важливо гарантувати їх дотримання примусовими заходами з боку держави. Одним із ключових обов'язків органів публічної влади у сфері захисту прав людини є попередження правопорушень та оперативна реакція на них. Ця функція покладається на правоохоронні органи, зокрема на Національну поліцію. У процесі виконання своїх завдань поліція застосовує заходи, які можуть обмежувати окремі права та свободи громадян, особливо в разі використання поліцейських заходів примусу. Повноваження, визначені законом, спрямовані на підтримку правопорядку в суспільстві, але вони не повинні порушувати базових прав людини. Порушення цих прав у процесі примусу може створити враження законності таких дій, що здатне перетворитися на зловживання з боку поліцейських. Україна, як правова демократична держава, прагне досягти високого рівня забезпечення прав і свобод людини. Окрему увагу слід приділяти процедурі застосування поліцейських заходів примусу, щоб уникнути можливих порушень. Відповідно до статті 42 Закону України «Про Національну поліцію», під час виконання своїх повноважень поліція має право застосовувати три види примусу: фізичний вплив (силу), спеціальні засоби та вогнепальну зброю [6, с. 393].

У своїй діяльності поліція активно застосовує різноманітні види адміністративного примусу, що детально регламентується у п'ятому розділі Закону України «Про Національну поліцію» під назвою «Поліцейські заходи». Законодавство описує ці заходи як дії превентивного або примусового характеру, що частково обмежують права та свободи громадян і використовуються поліцейськими для виконання їхніх професійних обов'язків. Згідно зі статтею 29, такі заходи мають чітко визначену мету – забезпечення реалізації функцій, покладених на поліцію. Стаття 30 цього закону класифікує поліцейські заходи, які розділені на три групи. Перша передбачає реагування на правопорушення відповідно до

норм Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу, із чітким дотриманням встановленого порядку. Друга група охоплює превентивні заходи та примус для захисту прав громадян, усунення загроз публічній безпеці та припинення порушень у межах компетенції поліції. Третя група дозволяє застосування додаткових заходів, передбачених іншими законами. Однак, аналізуючи положення статті 30, можна відзначити певні недоліки нормативного формулювання. По-перше, заходи реагування на правопорушення (ч. 1) фактично є формами державного примусу – адміністративного або кримінально-процесуального, що недостатньо підкреслено в тексті закону. По-друге, законодавець у частині 2 відокремлює поліцейські превентивні заходи від заходів примусу, що створює логічний дисонанс. Такий підхід не враховує, що всі вказані дії є формами адміністративного примусу, а конкретно – запобіжними заходами. Це відображає непослідовність у правовій класифікації, яка потребує доопрацювання для внесення ясності та погодження з науковими трактуваннями [7, с. 83–84].

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський під час застосування фізичної сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї діє з урахуванням обстановки, що склалася, характеру та ступеня небезпеки дій осіб, щодо яких застосовуються фізична сила, спеціальні засоби або вогнепальна зброя, характеру та сили їхнього опору [8]. Необхідність урахування зазначених обставин свідчить про те, що дії мають бути не тільки законними, а й пропорційними. Сукупність цих вимог щодо застосування поліцейським заходів адміністративного примусу характеризує термін «правомірність» [9, с. 89].

На законодавчому рівні України правове регулювання застосування примусових заходів працівниками органів Національної поліції закріплене в низці нормативно-правових актів. Серед основних документів виділяються Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закони «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України», «Про боротьбу з тероризмом», «Про автомобільний транспорт», «Про дорожній рух» та інші. Ці акти деталізують повноваження органів Національної поліції, зокрема у сфері застосування адміністративно-правового примусу. Крім того, інші нормативні акти, що регулюють правоохоронну діяльність, часто містять бланкетні норми, які посилаються на зазначені закони, особливо на Закон «Про Національну поліцію». Таким чином, правові підстави для застосування адміністративного примусу органами Національної поліції встановлюються нормативно-правовими документами різної юридичної сили, забезпечуючи єдиний підхід у правозастосуванні [5, с. 506].

Слід зазначити, що для визначення конкретних видів адміністративного примусу, що застосовуються поліцією у своїй професійній діяльності, потрібно провести аналіз положень Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) і відповідного Закону. Адміністративно-запобіжні заходи, які підпадають під компетенцію поліції, за своїм змістом і сутністю відповідають тій категорії, що у статті 31 Закону визначається як превентивні поліцейські заходи. До таких заходів належать:

- перевірка документів особи;
- опитування особи;
- поверхнева перевірка й огляд;

- зупинка транспортного засобу;
- вимога залишити певне місце або обмеження доступу до встановленої території;
- обмеження пересування особи, транспортного засобу чи фактичного володіння майном;
- проникнення до житла чи іншого володіння особи;
- перевірка дотримання встановлень дозвільної системи органів внутрішніх справ;
- застосування технічних засобів, оснащених функціями фото- чи відеозйомки;
- перевірка дотримання законодавчих обмежень щодо осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб;
- заходи поліцейського піклування.

Означені дії є ефективним інструментом забезпечення правопорядку та виконуються відповідно до законодавчих процедур [7, с. 84].

Адміністративний примус охоплює систему заходів, що застосовуються органами державної влади для впливу на поведінку фізичних чи юридичних осіб із метою забезпечення дотримання адміністративно-правових норм. Ці заходи відрізняються від кримінально-правового примусу своєю адміністративною природою і меншим рівнем суворості. Основним нормативним документом, що регулює використання адміністративного примусу у випадках правопорушень, є Кодекс України про адміністративні правопорушення. Важливу роль також відіграють законодавчі та підзаконні акти, які уточнюють процедури застосування примусових заходів і визначають порядок їх реалізації. Заходи адміністративного примусу використовуються суто в межах чинного законодавства, що забезпечує їх правомірність та обґрунтованість. Органи державної влади, уповноважені на застосування таких заходів, повинні діяти відповідно до своїх компетенцій, дотримуючись принципів законності, справедливості та пропорційності. Водночас важливо гарантувати, що ці дії не порушуватимуть фундаментальних прав і свобод особи. Згідно з міжнародними стандартами прав людини, адміністративний примус має бути обґрунтованим, пропорційним і застосовуватися лише тоді, коли інші методи впливу не є достатньо ефективними. Контроль за законністю використання адміністративного примусу здійснюють судові органи та прокуратура, що допомагає захистити громадян від можливих неправомірних дій з боку посадових осіб [10, с. 153].

Я. Є. Меженний зазначає, що серед ключових міжнародно-правових документів, які регулюють заходи реагування поліції на правопорушення, варто виділити такі: Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод; Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку ООН; Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 34/169 «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку»; а також Резолюцію Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію» [5, с. 505]. Конвенція про захист прав і основоположних свобод гарантує право кожної людини на свободу та особисту недоторканність. Позбавлення свободи допустиме лише в конкретних випадках і лише на підставі процедури, визначеної законом. Серед таких випадків: законне ув'язнення після винесення вироку компетентним судом; арешт або затримання у зв'язку

з невиконанням законного рішення суду або для забезпечення дотримання обов'язків, визначених законом; затримання особи з наміром доставити її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованих підозр щодо вчинення правопорушення чи для запобігання його скоєнню або втечі після його здійснення. Крім того, допускається законне затримання неповнолітніх для застосування виховних заходів чи їх допровадження до відповідних органів, а також утримання осіб для запобігання поширенню інфекційних хвороб, допомоги психічнохворим, особам із залежністю від алкоголю чи наркотиків або бродяг. Затримання може бути здійснене для запобігання незаконному перетину кордону або під час процедур депортації чи екстрадиції. Особа, яка зазнала арешту, повинна негайно отримати інформацію зрозумілою мовою про причини затримання та висунуті обвинувачення. Після затримання ця особа має без зволікання постати перед суддею чи уповноваженою посадовою особою з правом здійснення судових функцій. Також повинно бути забезпечено розгляд справи в суді в межах розумного строку або надано можливість звільнення під час провадження з гарантією явки на судові засідання. Кожен, кого позбавлено свободи через арешт чи утримання під вартою, має право ініціювати судовий процес для оцінки законності такого затримання. У разі виявлення порушень суд зобов'язаний негайно ухвалити рішення про звільнення [11].

Відповідно до п. 3 Указу Президента України № 64/2022, поліція може діяти в умовах обмеження певних конституційних прав громадян, зокрема свободи пересування, недоторканності житла, таємниці листування, свободи вираження поглядів, права на зібрання. Це потребує від поліцейських особливої відповідальності в дотриманні принципів пропорційності, законності та недопущення зловживання повноваженнями [10, с. 154].

Висновки. Отже, нормативно-правове регулювання застосування заходів адміністративного примусу в діяльності Національної поліції України ґрунтується на Конституції України, Кодексі України про адміністративні правопорушення, Законі України «Про Національну поліцію» та низці підзаконних актів. Однак у цій сфері спостерігаються певні недоліки та прогалини, які впливають на ефективність і правомірність застосування таких заходів. Передусім проблемними є відсутність уніфікованих критеріїв щодо меж допустимого примусу, неузгодженості термінології, а також недостатній рівень врахування міжнародних стандартів. Зокрема, йдеться про принципи законності, необхідності, пропорційності та недискримінації. У зв'язку із цим актуальними є такі пропозиції: узгодження національного законодавства з нормами міжнародного права; розробка детальних інструкцій для застосування кожного виду адміністративного примусу; організація системного навчання поліцейських із питань дотримання прав людини та стандартів правомірного використання сили; забезпечення прозорості й підзвітності діяльності правоохоронних органів. Таким чином, удосконалення нормативно-правового регулювання у цій сфері стане важливим фактором зміцнення правової державності, сприятиме підвищенню довіри громадян до поліції та забезпечить належний захист основних прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Ульянов О. І. Нормативно-правове регулювання застосування поліцейських заходів примусу та вогнепальної зброї працівниками національної поліції України. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України* : зб. наук. праць. Харків, 2018. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi81/0061614.pdf>.
2. Циганенко А. А. Адміністративний примус як елемент забезпечення прав і свобод людини та громадянина в діяльності Національної поліції України. *Правова позиція*. 2019. № 2 (23). С. 178–182.
3. Пелех М. І. Адміністративно-правові засади здійснення адміністративного примусу органами Національної поліції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 20 с.
4. Ульянов О. І. Правові засади застосування поліцейських заходів примусу та вогнепальної зброї працівниками Національної поліції України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С. 34–36.
5. Меженний Я. Е. Стан нормативно-правового регулювання застосування адміністративно-правового примусу органами Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 504–507.
6. Мкртчян Р. С., Горішній О. О. Підстави та порядок застосування поліцейських заходів примусу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 393–395. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/101>
7. Комзюк А. В., Комзюк В. Т. Адміністративний примус в діяльності Національної поліції України. *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави* : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Черкаси : ЧНУ, 2019. С. 81–86. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/2385/>.
8. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
9. Булачек В. Р., Крук А. Я. Адміністративно-правові засоби забезпечення законності застосування поліцією заходів адміністративного примусу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Право*. 2023. № 3. С. 86–93. DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-3-11>
10. Романенко І. В. Актуальні питання застосування заходів адміністративного примусу в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 3. С. 151–157. DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-3-23>
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція, міжнародний документ від 04.11.1950, затверджена членами Ради Європи. Конвенцію ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

References

1. Uliyanov, O.I. (2018). Normatyvno-pravove rehulivannia politseiskykh zakhodiv prymusu ta vohnepalnoi zbroi pratsivnykamy natsionalnoi politsii Ukrainy [Normative and legal regulation of the use of police coercive measures and firearms by employees of the national police of Ukraine]. *Pidhotovka politseiskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy*: zb. nauk. prats. Kharkiv. P. 36–40. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi81/0061614.pdf> [in Ukrainian].
2. Tsyhanenko, A.A. (2019). Administratyvnyi prymus yak element zabezpechennia prav i svobod liudyny ta hromadianyna v diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Administrative priority as an element of ensuring the rights and freedoms of people and citizens in the activities of the National Police of Ukraine]. *Pravova pozysyia*, 2 (23), 178–182 [in Ukrainian].
3. Pelekh, M.I. (2021). Administratyvno-pravovi zasady zdiisnennia administratyvnoho prymusu orhanamy Natsionalnoi politsii Ukrainy [Administrative and legal ambushes of the current administrative authorities of the National Police of Ukraine]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Uliyanov, O.I. (2018). Pravovi zasady zastosuvannia politseiskykh zakhodiv prymusu ta vohnepalnoi zbroi pratsivnykamy Natsionalnoi politsii Ukrainy [Legal ambushes of stagnation of police entrances and fire suppression by police officers of the National Police of Ukraine]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*, 1, 34–36 [in Ukrainian].
5. Mezhenyi, Ya.E. (2021). Stan normatyvno-pravovoho rehulivannia zastosuvannia administratyvno-pravovoho prymusu orhanamy Natsionalnoi politsii Ukrainy [Status of regulatory and legal regulation of administrative and legal primacy by the bodies of the National Police of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 12, 504–507 [in Ukrainian].
6. Mkrтчian, R.S., Horishnii, O.O. (2021). Pidstavy ta poriadok zastosuvannia politseiskykh zakhodiv prymusu [Submit the order of police entry to primus]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 10, 393–395. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/101> [in Ukrainian].
7. Komziuk, A.V., Komziuk, V.T. (2019). Administratyvnyi prymus v diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Administrative flavor in the activities of the National Police of Ukraine]. *Aktualni problemy formuvannia hromadianskoho suspilstva ta stanovlennia pravovoi derzhavy*: zb. materialiv II Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. Cherkasy: ChNU (pp. 81–86). URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/2385/> [in Ukrainian].
8. Pro Natsionalnu politsiiu [About the National Police]. *Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580–VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian].
9. Bulachek, V.R., Kruk, A.Ia. (2023). Administratyvno-pravovi zasoby zabezpechennia zakonnosti zastosuvannia politsiieiu zakhodiv administratyvnoho prymusu [Administrative and legal means of ensuring the legality of police entry into the administrative office]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Serii Pravo*, 3, 86–93. DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-3-11> [in Ukrainian].
10. Romanenko, I.V. (2024). Aktualni pytannia zastosuvannia zakhodiv administratyvnoho prymusu v umovakh dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Current nutritional status of the administrative primus in the minds of the legal regime of the military state]. *Aktualni problemy vitchyznianoj yurysprudentsii*, 3, 151–157. DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-3-23> [in Ukrainian].

11. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]: Konventsiiia, mizhnarodnyi dokument vid 04.11.1950, zatverdzhena chlenamy Rady Yevropy. Konventsiiu ratyfikovano Zakonom Ukrainy № 475/97-VR vid 17 lypnia 1997 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].

Tsykalo Vitalii,

Postgraduate Student at the Research Laboratory on Problems of Criminal Offense Prevention

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4470-5145>

**LEGAL REGULATION OF THE APPLICATION OF ADMINISTRATIVE PRIMUS MEASURES
IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE**

The article considers the legal regulation of the application of administrative coercion measures in the activities of the National Police of Ukraine. It has been established that the legal regulation of the application of administrative coercion measures in the activities of the National Police of Ukraine is based on the Constitution of Ukraine, the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Law of Ukraine “On the National Police” and a number of by-laws. However, there are certain shortcomings and gaps in this area that negatively affect the effectiveness and legality of the application of such measures. The main problems are the lack of unified criteria for the limits of permissible coercion, inconsistencies in terminology, as well as an insufficient level of implementation of international standards. In particular, the principles of legality, necessity, proportionality and non-discrimination remain relevant. To solve these problems, it is advisable to introduce the following measures: harmonization of national legislation with the norms of international law; development of detailed instructions for the application of each type of administrative coercion; organization of systematic training of police officers on compliance with human rights and standards of the lawful use of force; Ensuring transparency and accountability of law enforcement agencies Improvement of legal regulation in this area will be a significant step towards strengthening the rule of law, will contribute to the growth of citizens’ trust in the police and will ensure effective protection of fundamental human rights and freedoms.

Key words: legal regulation, coercion, administrative coercion, National Police, law enforcement agencies.

Надіслано до редколегії 26.08.2025
Рекомендовано до публікації 02.10.2025
Опубліковано 19.11.2025

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.4

DOI 10.32782/2523-4269-2025-92-59-63

Коваленко Марина Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

адвокат

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0153-4613>

ДИСКРИМІНАЦІЯ І МОВА ВОРОЖНЕЧІ У СВІТЛІ РІШЕНЬ ЄСПЛ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано феномен дискримінації та мови ворожнечі крізь призму рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) із метою виявлення основних правових викликів і перспектив їх вирішення на національному рівні. Виокремлено недостатньо досліджені аспекти, зокрема взаємозв'язок між мовою ворожнечі та структурною дискримінацією, а також критерії розмежування допустимого висловлювання від проявів мови ненависті в публічному дискурсі. Розкрито, як практика ЄСПЛ сприяє формуванню балансу між свободою вираження поглядів і захистом прав меншин та вразливих груп. За результатами дослідження встановлено, що судова практика ЄСПЛ закладає уніфіковані стандарти, які можуть бути інтегровані в національні правові системи для вдосконалення антидискримінаційної політики.

Ключові слова: дискримінація, мова ворожнечі, ЄСПЛ, свобода вираження, права людини, судова практика, правопорушення.

Постановка проблеми. Зростання проявів дискримінації та мови ворожнечі стало однією з найактуальніших проблем сучасного суспільства, що спричиняє соціальну поляризацію та загрозу для прав людини. Зростання кількості проявів мови ненависті, зокрема в онлайн-середовищі, ускладнює реагування держав і потребує чітких правових підходів. У контексті правозахисної практики особливої ваги набувають рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), що формують єдині підходи до тлумачення понять «мова ворожнечі», «дискримінація» та «зловживання правом на свободу слова». ЄСПЛ виступає важливим арбітром у визначенні меж свободи слова та захисту від дискримінації. Водночас на рівні національних правових систем, зокрема в Україні, залишається низка нерозв'язаних питань, зокрема щодо критеріїв виявлення мови ворожнечі, меж відповідальності, а також ефективного застосування стандартів ЄСПЛ у судовій практиці. Ці проблеми потребують ґрунтовного аналізу з погляду як міжнародного права, так і національного контексту правозастосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика мови ворожнечі та дискримінації активно досліджується як у межах міжнародного права, так і в національних науково-правових дискурсах. Значну увагу цим питанням приділяють такі дослідники, як Дірк Вурхуф, Март Сузі, які аналізують у рішеннях ЄСПЛ співвідношення свободи вираження поглядів

і меж її обмеження з огляду на захист гідності особи. У вітчизняній науці важливі напрацювання належать О. О. Бурмагіну, Л. В. Опришко, Д. І. Опришко, О. Придулі, О. Уваровій, Г. Колесник, які досліджують природу мови ворожнечі в медіа- і публічному просторі, зокрема в контексті захисту прав вразливих груп. Водночас, попри наявність загальних теоретичних підходів, недостатньо вивченою залишається саме практика ЄСПЛ, як джерело формування стандартів оцінки мови ворожнечі та дискримінаційних висловлювань. Актуальним залишається питання практичної імплементації цих стандартів у національні правові системи, зокрема в умовах збройного конфлікту, політичної поляризації та активного використання інформаційного простору як інструменту впливу.

Формування цілей статті. Завданням статті є аналіз правової природи мови ворожнечі та дискримінаційних висловлювань у світлі практики ЄСПЛ, виокремлення ключових підходів до їх тлумачення, окреслення викликів для національної правової системи у впровадженні європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового

стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обгрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [1].

На відміну від терміна «дискримінація», поняття «мова ворожнечі» не міститься в жодному нормативно-правовому акті українського законодавства. У Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № 97 (20) у статті 1 визначено мову ворожнечі як висловлювання, здатні легітимізувати, поширювати чи сприяти расовій ненависті, ксенофобії, антисемітизму чи іншим формам дискримінації або ворожнечі на основі нетерпимості. Рекомендаціями визначено, що такі висловлювання повинні бути заборонені та публічно засуджені щоразу, коли вони мають місце [2].

Науковці зазначають, що основою «мови ворожнечі» є суспільні стереотипи. Деякі слова з нейтральним значенням набувають негативного відтінку, коли їх використовують щодо представників інших груп. «Мова ворожнечі» містить лексику, яка в певному контексті та соціальному середовищі викликає негативні асоціації [3, с. 280].

Розуміння цих понять є надзвичайно важливим для ефективного застосування норм, спрямованих на захист прав людини, адже саме ці явища можуть стати каталізаторами соціальних конфліктів і насильницьких дій.

Положеннями чинного Кримінального кодексу України у статті 161 передбачено відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками [4].

Відповідно до статті 477 Кримінального процесуального кодексу України кримінальне провадження за частиною 1 статті 161 Кримінального кодексу України здійснюється у формі приватного обвинувачення, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого [5]. У статті 8 Рамкового рішення Ради 2008/913/ЛНА від 28 листопада 2008 року про боротьбу з певними формами та проявами расизму та ксенофобії за допомогою кримінального права чітко визначено, що злочини, пов'язані з расизмом і ксенофобією, підбурювання до таких злочинів не повинні залежати від повідомлення або звинувачення, зробленого потерпілою особою [6].

Потерпілі можуть замовчувати факт вчинення неправомірних дій відносно них, боячись наслідків розголошення. Таким чином, покладання ініціативи відкриття провадження лише на потерпілих може призвести до недостатнього реагування на такі злочини.

Таким чином, розслідування злочинів, пов'язаних із розпалюванням ненависті, закликами до нетерпимості на насильства, повинно відбуватися незалежно від наявності скарг потерпілих.

У контексті демократичного суспільства важливо також встановити чіткі правові межі між допустимою свободою вираження та неприйнятними формами висловлювань, що провокують дискримінацію чи насильство. Це питання виникає під час притягнення до відповідальності за неправомірні дії, пов'язані з мовою ворожнечі.

О. О. Бурмагін, Л. В. Опришко, Д. І. Опришко окреслюють гостру дилему між свободою вираження поглядів і захистом національної безпеки в умовах збройного

конфлікту. Провівши аналіз відповідних рішень ЄСПЛ, правники дійшли висновків, що свобода вираження поглядів, як одна з фундаментальних засад демократичного суспільства, може бути обмежена лише за умов суворого дотримання принципу «необхідності в демократичному суспільстві», навіть у контексті збройного конфлікту. Практика ЄСПЛ демонструє стабільний підхід до оцінки допустимості обмежень, встановлюючи чіткі критерії, зокрема щодо пропорційності втручання, наявності легітимної мети (захист національної безпеки, громадського порядку, прав інших осіб) та обгрунтованої потреби. Це особливо важливо в умовах, коли держава прагне реагувати на загрози, пов'язані з поширенням мови ворожнечі, однак має діяти в межах міжнародних стандартів прав людини [7, с. 102].

Важливо не плутати мову ворожнечі з правом на свободу слова, оскільки останнє гарантує право висловлювати свої думки, навіть якщо вони суперечать загальноприйнятним нормам, але не захищає висловлювання, які можуть завдати шкоди окремим групам або суспільству загалом. Мова ворожнечі має руйнівний характер і здатна сприяти зростанню соціальної поляризації, тому її регулювання повинно здійснюватися з урахуванням принципу пропорційності, щоб не обмежувати законне право на свободу слова, але водночас ефективно захищати суспільство від наслідків ненависті та дискримінації.

У справі *Valaitis v. Lithuania*, розглянутій ЄСПЛ 17 січня 2023 року, порушене питання меж свободи висловлювань у контексті державних заходів щодо запобігання поширенню мови ворожнечі. Позивач стверджував, що дії литовських державних органів з обмеження певних висловлювань, які класифікувалися як мова ворожнечі, порушили його право на свободу слова за Європейською конвенцією з прав людини. Суд провів ретельну оцінку пропорційності застосованих обмежень, враховуючи необхідність захисту суспільного порядку та попередження дискримінації, водночас зберігаючи основне право на вільне вираження думок. Рішення встановило важливий прецедент, який підтверджує обов'язок держави забезпечувати баланс між протидією мові ворожнечі та гарантуванням свободи слова [8].

ЄСПЛ неодноразово розглядав питання щодо використання мови ворожнечі в політичних дебатах і неодноразово зазначав, що політичні діячі мають вищий рівень відповідальності у своїх висловлюваннях, особливо якщо вони можуть сприяти розпалюванню ненависті. Пропонуємо детальніше розглянути ці справи.

Дірк Вурхуф стверджує, що в досліджуваних категоріях справ інколи судді між собою мають різні погляди. Так, прикладом може слугувати рішення у справі *Féret v. Belgium*, у якій ЄСПЛ зазначив, що навіть за умов, коли лише чотири із семи суддів проголосували за підтвердження засудження бельгійського політика, який поширював листівки з антимусульманськими висловлюваннями, розпалювання ненависті під виглядом політичної діяльності не становить захищеного права на свободу вираження поглядів [9].

Цікавим є також рішення у справі *Sanchez v. France* 2023 року, де ЄСПЛ встановив, що політики можуть нести відповідальність за ненависницькі коментарі на їхніх особистих сторінках у соцмережах, якщо вони не реагують на них належним чином. Це стосується навіть випадків, коли коментарі залишені третіми особами [10].

Є окремі набір рішень, де ЄСПЛ послідовно розглядає питання обов'язку медіа й інтернет-платформ реагувати на мову ворожнечі, особливо в тих випадках, коли такі коментарі містять заклики до насильства. Цей обов'язок є пропорційним і може залежати від того, чи платформа є комерційною, чи має контроль над всім контентом та наскільки швидко може реагувати на повідомлення про порушення.

Delfi AS v. Estonia – ще одна показова справа, яку аналізує Март Сузі. Він зазначає, що це перше рішення, у якому ЄСПЛ визначив підхід до відповідальності новинного інтернет-порталу за коментарі користувачів. Суд установив, що якщо коментарі містять мову ворожнечі чи заклики до насильства, онлайн-платформи зобов'язані своєчасно їх видаляти [11, с. 298].

У справі *Beizaras and Levickas v. Lithuania* 2020 року ЄСПЛ визнав, що відмова держави розслідувати гомофобні коментарі на Facebook є дискримінацією, що підтверджує важливість належного реагування на злочини ненависті в інтернеті [12].

Таким чином, у сучасних умовах цифровізації, коли інтернет стає основною ареною публічної дискусії, надзвичайно важливо, щоб національне законодавство містило чіткі норми, які передбачають відповідальність за дискримінаційні висловлювання та коментарі, що розпалюють ненависть. Такі положення сприяють створенню безпечного інформаційного простору, захищаючи вразливі групи населення від агресивної риторики та дезінформації, яка може призвести до соціальної поляризації. Крім того, правова відповідальність за подібні прояви стимулює інтернет-платформи та користувачів до відповідального ставлення до змісту, що публікується, і забезпечує баланс між свободою слова та необхідністю захисту прав людини.

Не можна не зазначити, що у справі *Karter v. Ukraine* 2024 року ЄСПЛ однозначно встановив порушення Україною зобов'язань за статтями 3 (заборона нелюдського чи принизливого звернення) та 14 (заборона дискримінації), вказавши, що українська влада проявила явну байдужість до хейтерських нападів, спрямованих проти представника ЛГБТ-спільноти. Суд узяв до уваги затягнутість, поверхневий характер та фактологічну неповноту слідства, неправомірну кваліфікацію діяння – як звичайного хуліганства замість злочину, вчиненого на ґрунті гомофобії, а також невстановлення гомофобного мотиву нападу. Це рішення підтверджує, що національне право досі не встановило достатньо ефективної відповідальності за злочини на ґрунті ненависті [13].

У справі *Uzu v. Ukraine* 2024 року ЄСПЛ також визнав порушення України за статтями 3 та 8 у поєднанні зі статтею 14, на прикладі расистського нападу проти 16-річного підлітка афроукраїнського походження. Суд звернув увагу на те, що правоохоронні органи із запізненням провели лінгвістичну експертизу, відтермінували кваліфікацію злочину за дискримінаційною ознакою більш ніж на три роки та зрештою закрили справу без ретельного з'ясування расового мотиву [14].

Обидві справи пов'язують активні прояви мови ворожнечі та дискримінації в Україні із системними недоліками національного законодавства та правозастосовної практики. Потрібно розробити зрозумілі, передбачувані та юридично визначені критерії, якими правоохоронці, слідчі та суди можуть відрізнити мову ворожнечі від допустимого висловлювання (наприклад, критики чи емоційного вислову), заклик до насильства

від загального вираження неприязні, дискримінаційні вислови від сатири, іронії чи політичної риторики.

Ці рішення свідчать про те, що українське законодавство ще не встановило належного інструментарію протидії дискримінації та hate speech, що підтверджує актуальність та необхідність реформування згідно з європейськими стандартами.

Висновки. Незважаючи на позитивний вплив судової практики ЄСПЛ, існують суттєві виклики, пов'язані з ефективною реалізацією цих норм у національному законодавстві. По-перше, важливо визначити баланс свободи вираження та захисту від ненависті. Забезпечення свободи слова є фундаментальним правом, але його зловживання може призводити до поширення дискримінаційних висловлювань. По-друге, складнощі під час кваліфікації дій виникають також через відсутність понятійного апарату. Неоднозначність визначень дискримінації та мови ворожнечі в національному праві ускладнює правозастосування та тлумачення цих норм. По-третє, публічні заклики до насильства та дискримінаційні висловлювання потребують швидкого реагування з боку державних органів, що часто ускладнюється процедурними бар'єрами.

На нашу думку, для ефективної боротьби з дискримінацією та мовою ворожнечі потрібно насамперед уточнити термінологію. Розробити чіткі правові визначення понять «дискримінація» та «мова ворожнечі», що відповідатимуть міжнародним стандартам і на практиці легко зможуть кваліфікуватись уповноваженими особами.

Законодавство має передбачати чіткі механізми відповідальності та забезпечувати проведення розслідування випадків пропаганди ненависті незалежно від подання заяв потерпілими, з урахуванням обов'язковості державного реагування.

Варто зауважити щодо необхідності імплементації законодавства Європейського Союзу, врахування міжнародних рекомендацій, що чітко визначають обов'язок держав гарантувати права та свободи кожної особи незалежно від її ознак. Також потрібно враховувати гармонізацію національного законодавства з практикою ЄСПЛ, що дасть змогу підвищити ефективність правозастосування та захисту прав людини.

У зв'язку з особливостями понять «дискримінація», «мова ворожнечі» та їх розмежування потрібно забезпечити навчання та розробку методичних рекомендацій для суддів і слідчих щодо застосування норм про дискримінацію та мову ворожнечі.

Отже, узагальнюючи проведене дослідження, можна дійти висновку, що мова ворожнечі та дискримінаційні висловлювання з огляду на практику Європейського суду з прав людини мають розглядатися крізь призму балансу між свободою вираження поглядів і захистом прав інших осіб, публічного порядку та демократичних цінностей. ЄСПЛ пропонує сталі підходи до тлумачення таких висловлювань, зокрема, враховуючи контекст, мотив, потенційний вплив і ступінь загрози. Водночас національна правова система України стикається з низкою викликів у цій сфері, серед яких – відсутність чітких правових визначень, складна конструкція чинних законодавчих норм, що створює складнощі під час кваліфікації. Упровадження європейських стандартів потребує не лише законодавчих змін, а й інституційного та освітнього підґрунтя для формування сталої практики в реагуванні на прояви мови ворожнечі.

Список використаних джерел

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України 06.09.2012 № 5207-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.
2. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № 97 (20). Рада Європи. 1997. URL: <https://rm.coe.int/1680505d5b>.
3. Колесник Г. «Мова ворожнечі» як соціальний та лінгвістичний феномен. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Т. 32 (71), № 4 (3). С. 278–283.
4. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 25–26, ст. 131.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.
6. Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. European Union. 2008. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_framw/2008/913/oj/eng.
7. Бурмагін О. О., Опришко Л. В., Опришко Д. І. Свобода слова в умовах збройного конфлікту. Огляд практики Європейського суду з прав людини. Київ : ГО «Платформа прав людини», 2019. 112 с.
8. Case of Valaitis v. Lithuania. European Court of Human Rights. 2023. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-222318%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-222318%22]).
9. Dirk Voorhoof. *European Court of Human Rights: Case of Féret v. Belgium*. IRIS. 2009. URL: https://merlin.obs.coe.int/article/4993?utm_source=chatgpt.com.
10. Case of Sanchez v. France. European Court of Human Rights. 2023. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-224928%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-224928%22]).
11. Susi M. Delfi AS v. Estonia. *American Journal of International Law*. 2014. Vol. 108 (2). P. 295–302. DOI: 10.5305/amerjintlaw.108.2.0295.
12. Case of Beizaras and Levickas v. Lithuania. European Court of Human Rights. 2020. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-200344%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-200344%22]).
13. Case of Karter v. Ukraine. European Court of Human Rights. 2024. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-232020%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-232020%22]).
14. Case of Uzu v. Ukraine. European Court of Human Rights. 2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-238027%22%5D%7D>.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2012). Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini [Law of Ukraine “On Principles of Prevention and Combating Discrimination in Ukraine”. No. 5207-VI (06.09.2012). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> [in Ukrainian].
2. Council of Europe (1997). Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to member states on “hate speech”. Retrieved from <https://rm.coe.int/1680505d5b>.
3. Kolesnyk, H. (2021). “Mova vorozhnechi” yak sotsialnyi ta linhvistychnyi fenomen [“Hate speech” as a social and linguistic phenomenon]. *Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalism*, 32 (71), 4 (3), 278–283 [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2001). Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 25–26, Art. 131 [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2013). Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 9–10, 11–12, 13, Art. 88 [in Ukrainian].
6. European Union (2008). Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_framw/2008/913/oj/eng.
7. Burmagin, O.O., Opryshko, L.V., & Opryshko, D.I. (2019). Svoboda slova v umovakh zbroinoho konfliktu. Ohliad praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Freedom of expression in the context of armed conflict: Overview of the case-law of the European Court of Human Rights]. Kyiv: Human Rights Platform NGO. 112 p. [in Ukrainian].
8. European Court of Human Rights (2023). Case of Valaitis v. Lithuania. Retrieved from [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-222318%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-222318%22]).
9. Voorhoof, D. (2009). European Court of Human Rights: Case of Féret v. Belgium. IRIS. (8), 2–3. Retrieved from https://merlin.obs.coe.int/article/4993?utm_source=chatgpt.com.
10. European Court of Human Rights (2023). Case of Sanchez v. France. Retrieved from [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-224928%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-224928%22]).
11. Susi, Mart. 2014. Delfi AS v. Estonia. *American Journal of International Law*, 108 (2), 295–302. DOI: 10.5305/amerjintlaw.108.2.0295.
12. European Court of Human Rights (2020). Case of Beizaras and Levickas v. Lithuania. Retrieved from [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-200344%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-200344%22]).
13. European Court of Human Rights (2024). Case of Karter v. Ukraine. Retrieved from [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-232020%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-232020%22]).
14. European Court of Human Rights (2024). Case of Uzu v. Ukraine. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-238027%22%5D%7D>.

Kovalenko Maryna,

Candidate of Law, Associate Professor,

Attorney

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0153-4613>**DISCRIMINATION AND HATE SPEECH IN THE LIGHT OF ECHR CASE LAW:
CHALLENGES AND PROSPECTS**

The article analyzes the phenomenon of discrimination and hate speech through the lens of the case law of the European Court of Human Rights (ECHR), with the aim of identifying the main legal challenges and prospects for their resolution at the national level. The study highlights underexplored aspects, particularly the interrelation between hate speech and structural discrimination, as well as the criteria for distinguishing permissible expression from manifestations of hate speech in public discourse. The article reveals how the ECHR's practice contributes to shaping a balance between freedom of expression and the protection of the rights of minorities and vulnerable groups.

The methodological framework of the study includes systemic-structural, comparative-legal, formal-legal methods, and content analysis of ECHR decisions. The theoretical basis comprises ECtHR case law, research on human rights, non-discrimination, freedom of expression, and doctrinal positions of European human rights institutions.

The research finds that ECHR jurisprudence establishes unified standards that can be integrated into national legal systems to improve anti-discrimination policies. Special attention is given to state responsibility for inaction in response to hate speech and to the ECHR's approach to interpreting "incitement to hatred." The article recommends the implementation of ECHR precedents in the judicial practice of Ukrainian courts, enhanced professional training for judicial and law enforcement personnel, and the development of clear criteria for identifying hate speech. Future research prospects include a deeper analysis of the role of social media in the dissemination of hate speech and the examination of practices of other international jurisdictions in combating discrimination and protecting human dignity.

Key words: *discrimination, hate speech, ECHR, freedom of expression, human rights, case law, legal offense.*

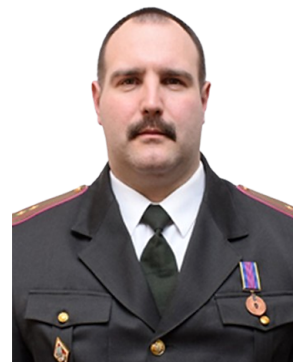

Надіслано до редколегії 20.08.2025
Рекомендовано до публікації 08.10.2025
Опубліковано 19.11.2025

УДК 343.8
DOI 10.32782/2523-4269-2025-92-64-68

Мицька Олександр Іванович,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу
ДКВС України Інституту професійного розвитку
(Пенітенціарна академія України, м. Чернігів)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4621-8809>

УПОВНОВАЖЕНИЙ ОРГАН З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У статті проаналізовано повноваження такого суб'єкта запобігання та протидії домашнього насильства як уповноваженого органу з питань пробації, досліджено інструменти та механізми, які персонал зазначеного суб'єкта використовує у роботі з особами, засудженими за домашнє насильство та кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, інакше кажучи, кривдниками.

Ключові слова: пробаційні програми, суб'єкт запобігання та протидії домашньому насильству, обмежувальні заходи, уповноважений орган з питань пробації, персонал пробації, звільнені від відбування покарання з випробуванням.

Постановка проблеми. Домашнє насильство є однією з найгостріших соціальних проблем сучасного суспільства, яка має масштабні соціальні наслідки. Ця проблема посягає на основоположні права та свободи людини, руйнує міжособистісні зв'язки та спричиняє довготривалі психологічні, фізичні й економічні травми сімейному оточенню. Ще більшої актуальності ця тематика в умовах воєнного стану.

В умовах реалізації державної політики у сфері протидії насильству важливого значення набуває діяльність суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, тому чітке усвідомлення підходів до інструментів, розроблених та апробованих часом, дає змогу ефективніше боротися з таким деструктивним явищем, як домашнє насильство, та впроваджувати передові практики. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності превентивної діяльності у сфері домашнього насильства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання запобігання та протидії домашньому насильству та характеристики суб'єктів, що здійснюють заходи, спрямовані на запобігання та протидію домашньому насильству, підіймали у своїх роботах такі вчені: С. Авраменко, І. Богатирьов, А. Берендєєва, В. Висоцький, В. Ворожбіт-Горбатюк, Л. Головка, А. Драгоненко, О. Джуца, К. Левченко, В. Ладиченко, М. Легенька, О. Мердова, А. Мельник, Ю. Оніщик, О. Проць, Л. Сукмановська, Д. Тичина, В. Томіна, І. Яковець та ін. Проте низка проблем залишилася нерозв'язаною, що зумовлює актуальність вибраної теми дослідження.

Формування цілей статті – здійснити аналіз і дослідити діяльність такого спеціального суб'єкта запобігання та протидії домашньому насильству, як уповноважений орган з питань пробації, та інструменти, які використовуються в роботі з кривдниками.

Вклад основного матеріалу. Утвердження конституційного права на свободу й особисту недоторканість людини та громадянина – це діяльність держави

та її органів, спрямована на визнання та нормативне закріплення свободи та недоторканості людини, які необхідні для її нормального існування й розвитку в суспільстві. Домашнє насильство є не новою проблемою в суспільстві, проте посягає на сімейно-побутову сферу в Україні, загрожує цілісності інституту сім'ї, що потребує вжиття невідкладних дієвих заходів.

Засоби кримінально-правового характеру, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство, передбачають обмежувальні заходи. Так, стаття 91-1 КК України встановлює, що в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладено такі обов'язки:

- заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;
- заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;
- направлення для проходження програми для кривдників [1].

І саме за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, на яких покладено обов'язок пройти пробаційну програму, і здійснюється контроль органу пробації, передбачений ч. 4 ст. 91-1 КК України.

Усі інші види обмежувальних заходів, визначених у ст. 91-1 КК України, належать до категорії «спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству» (стаття 24 Закону України¹ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), контроль за виконанням яких і профілактичний облік за кривдниками належить до компетенції уповноважених підрозділів органів Національної поліції України² (статті 25–28 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

На державу, а точніше на її компетентні органи, покладається обов'язок щодо їх утворення й забезпечення захисту від протиправних посягань, у тому числі у сфері домашнього насильства.

Попередження насильства в сімейній сфері – це система соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню насильства в сімейній сфері, припинення насильства, яке готується або вже почалося, притягнення до відповідальності осіб, винних у його вчиненні, а також медико-соціальна реабілітація жертв [2, с. 143].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» закріплює 4 категорії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Це:

- 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 2) інші органи й установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
- 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [3].

Відповідно до п. 8 ч. 3 ст. 6 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» до органів та установ, на які покладаються функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашнього насильства, є уповноважені органи з питань пробації [3].

Як зазначає І. Яковець, пробація стала однією з ланок на рівні органів місцевого самоврядування, соціальних служб, правоохоронних органів, яка здійснює заходи з протидії домашньому насильству [4, с. 98].

Хоча пробація, з одного боку, поєднує елементи контролю, з іншого – сфокусована на індивідуальній роботі із засудженим, його супроводі та підтримці більше, ніж на покаранні, що обумовлено її ресоціалізаційним спрямуванням [5, с. 331].

Але тут слід зауважити, що, на відміну від інших інституцій, які задіяні у сфері протидії домашньому насильству, та проводять роботу з кривдниками, повноваження уповноважених органів з питань пробації є доволі обмеженими.

У разі покладення судом на кривдника, звільненого від відбування покарання з випробуванням, засудженого до пробаційного нагляду, обов'язку проходження пробаційної програми уповноважений орган з питань пробації інформує про таке рішення суду районні, районні у м. Києві і м. Севастополі держадміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад, за місцем проживання (перебування) кривдника у триденний строк з дня надходження рішення суду, а також про

закінчення проходження пробаційної програми – у п'ятиденний строк [6].

У ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» не зазначено розширених повноважень уповноважених органів з питань пробації, на відміну від органів НПУ, органів місцевого самоврядування та служби надання безоплатної правової допомоги. На наше переконання, проблеми таких обмежень пов'язані з тим, що служба пробації має багатофункціональний характер, широке коло видів діяльності та заходів виховного впливу. Протидія домашнього насильства відбувається під час реалізації наглядової пробації і лише у випадку звільнення від відбування покарання з випробування, коли судом у вирокі буде зазначено проходження пробаційної програми (далі – ПП).

Наглядова пробація застосовується до найбільшої частини осіб, які перебувають на обліку уповноважених органів з питань пробації. При цьому реалізується європейський стандарт пробації, який передбачає, що нагляд потрібно розглядати не лише як контрольну функцію, а і як засіб консультування правопорушників, надання їм допомоги або створення мотивації [7, с. 162].

Одним з інструментів діяльності уповноважених органів з питань пробації в межах наглядової пробації є реалізація заходів, передбачених ПП.

Пробаційна програма – програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, або особі, засудженій до пробаційного нагляду, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можна об'єктивно перевірити [8].

Як зазначає Л. Остапчук, ПП є новим інструментом впливу на правопорушників у пробаційному маркетплейсі [9, с. 85].

Метою реалізації ПП визначено виправлення суб'єктів пробації, звільнених від відбування покарання з випробуванням, досягнення позитивних змін у їх поведінці, а також запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

У спрямуванні пробаційних заходів акцент робиться на забезпечення їх нормального фізичного та психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості, поліпшення соціальних стосунків [9, с. 173].

Розглядаючи ПП в комплексі заходів запобігання злочинності, В. Ворожбіт-Горбатюк зазначає, що передусім ідеться про індивідуальне запобігання кримінальним правопорушенням, коли адресатом індивідуального запобігання злочинам виступає суб'єкт пробації, його світоглядні орієнтири, цінності-сенси, які виступають спонуканими соціальної поведінки, рівень соціалізації такого суб'єкта і стан сформованості в нього правосвідомості [10, с. 169].

В основі всіх пробаційних заходів перебуває оцінка фактора ризику та використання спеціальних методик пробаційної роботи, які враховують стать і вік суб'єкта пробації, передбачають постійний моніторинг результатів та корегування для досягнення максимального ефекту [11, с. 68].

Підтримуючи позицію теоретиків, слід сказати, що на практиці перед застосуванням ПП куратор пробаційних програм в обов'язковому порядку проводить оцінку ризиків скоєння повторного кримінального правопорушення – це надасть йому можливість виявити фактори ризику та вибрати правильну ПП до цього суб'єкта.

¹ Далі – ЗУ.

² Далі – НПУ.

Для осіб, які скоїли домашнє насильство або кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, фахівцями було розроблено ПП «Подолання домашнього насильства».

На наше переконання, детальний опис програми «Подолання домашнього насильства» дасть змогу більш ретельно розкрити сутність та особливості діяльності уповноваженого органу з питань пробації у роботі з особами, які скоїли домашнє насильство.

На відміну від інших, цю ПП було розроблено після ратифікації Україною Стамбульської конвенції.

Програма призначена для роботи з повнолітніми та неповнолітніми суб'єктами пробації – жінками та чоловіками: звільненими від відбування покарання з випробуванням, на яких судом покладено обов'язок виконувати заходи, передбачені ПП; у яких за результатами оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення виявлено фактори ризику, що обумовлюють застосування ПП «Подолання домашнього насильства», та які схильні до поведінки домінування, контролю та прояву агресивних дій без належного розуміння можливих негативних наслідків; а також мають низький рівень розвитку навичок саморегуляції [12, с. 8].

Метою програми «Подолання домашнього насильства» є досягнення позитивних змін у поведінці суб'єкта пробації через розвиток у нього ненасильницьких поведінкових моделей, подолання дисфункційних установок влади, контролю та превальювання над партнером чи іншими членами сім'ї, а також шляхом формування навичок саморегуляції психоемоційних станів, управління гнівом і агресивною поведінкою, формування установок рівності та партнерства [12, с. 4].

Вищезгадана програма застосовується до осіб, які вчинили домашнє насильство, та зосереджена на думках, установках та ідеях, які стали основою для вчинення домашнього насильства.

Розробники програми стверджують, що особи, які вчиняють домашнє насильство, потребують змін уявлень щодо ролі чоловіка та жінки в сім'ї, формування ідей рівності та партнерства, набуття ненасильницьких навичок реалізації власних потреб шляхом усвідомлення наслідків своєї поведінки, набуття навичок відповідального батьківства, уміння прогнозувати наслідки своєї поведінки та планувати життєдіяльність [9, с. 98].

Під час проходження програми суб'єкти пробації отримують знання про сутність домашнього насильства, його форми, причини, наслідки, відповідальність за вчинення; наявні та ймовірні підтримувальні цикли насильства: індивідуальний та міжособистісний; ідеї, переконання й установки, які формують насильницьку поведінку, зокрема гендерні стереотипи, ідеї домінування та контролю; наявні та ймовірні пускові механізми індивідуальної моделі насильницької поведінки; ситуації та фази розвитку вияву агресії та деструктивного мислення; деструктивні наслідки вчинків, які відбуваються під впливом неконтрольованих емоцій; переваги та недоліки різних стратегій поведінки, спрямованої на реалізацію власних потреб; сутність партнерства та гендерної рівності; розуміння поняття відповідального батьківства й особливостей впливу на дітей різних стилів виховання, у тому числі жорстокого

поводження з дітьми та його згубних наслідків для життя та здоров'я дитини; норми суспільно прийнятної поведінки в родині; інструменти чуйної (емпатичної) взаємодії в сім'ї та асертивної реалізації потреб; сутність критичного мислення та його користь у вирішенні сімейних питань. Навички: розпізнавання та формування відповідального ставлення до проявів домашнього насильства; аналіз власного циклу насильства та його підтримувальних факторів; моніторинг думок, переконань, ідей і конфронтація до них із метою подолання поведінки домінування та контролю; моніторинг емоцій і розпізнавання сигналів втрати контролю над ними; подолання тілесного компонента агресивної реакції; здійснення емоційної саморегуляції шляхом напрацювання ефективних копінг-стратегій; прогнозування короткотривалих і довготривалих наслідків власних вчинків; здійснення вибору конструктивних способів вираження гніву; ефективне розв'язання конфліктів і розвиток навичок стратегії співпраці; побудова та підтримка сімейних стосунків, які базуються на ідеях рівності й партнерства; реалізація відповідального батьківства та критична оцінка різних стилів виховання; дотримання асертивної і чуйної до інших членів родини позиції в реалізації власних потреб; вирішення сімейних питань із використанням критичного мислення [9, с. 98].

Так, до числа суб'єктів пробації можуть належати не лише кривдники, що звільнені від відбування покарання з випробуванням, а й ті, хто відбуває покарання у вигляді громадських робіт, або особи, що були засуджені до позбавлення волі за вчинення домашнього насильства і стосовно яких суд замінив невідбуту частину цього покарання виправними або громадськими роботами. Стосовно цих категорій засуджених суд не може призначити обов'язок пройти ПП, але це не означає, що органи пробації не працюватимуть над подоланням негативних проявів таких осіб, зокрема подоланням агресивної поведінки [7, с. 252, 253].

Висновки. Отже, з проведеного дослідження можна зробити висновок, що у світлі реформування та вдосконалення системи кримінальної юстиції України потребує запровадження нових методів та підходів, також це стосується діяльності служби пробації, яка є важливою складовою системи кримінальної юстиції України. З урахуванням європейських підходів збільшилася кількість категорій суб'єктів пробації. Особливо це стосується роботи з різними їх категоріями, що об'єднані специфікою вчиненого правопорушення, оскільки в таких засуджених є особливі криміногенні чинники. З упевненістю можна сказати, що уповноважені органи з питань пробації є суб'єктами запобігання та протидії домашнього насильства. Вони наділені повноваженнями проводити роботу з особами, які вчинили домашнє насильство (кривдниками) та звільнені від відбування покарання з випробуванням, тобто суб'єктами пробації. Для ефективної роботи з такою категорією суб'єктів, як кривдники, уповноважені органи з питань пробації використовують такий інструментарій, як пробаційна програма. Фахівцями було розроблено цілу низку програм для різних категорій суб'єктів, однією з яких є пробаційна програма «Подолання домашнього насильства».

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3816> (дата звернення: 13.08.2025).
2. Самченко М. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2011. 216 с.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
4. Яковець І. С. Робота з кривдниками в межах наглядової пробації. *Кримінально-виконавча система. Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2024. № 1 (15). С. 96–108. DOI 10.32755/sjcriminal.2024.01.096.
5. Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування : монографія. Одеса : Фенікс, 2011. 446 с.
6. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
7. Теоретичні питання удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та практики його застосування : монографія / К. А. Автухов, О. В. Гальцова, М. Ю. Кутєпов та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Степанюка. НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2021. 488 с.
8. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>. (дата звернення: 13.08.2025).
9. Пробація: 10 років змін та досягнень : колективна монографія / В. О. Аніщенко, І. Г. Богатирьов, І. Б. Волеваха та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. К. Гречанюка. Чернігів : Пенітенціарна академія України, 2025. 272 с.
10. Ворожбит-Горбатюк В. В. Гуманістичні концепти пробаційних програм у вирішенні завдань запобігання кримінальним правопорушенням. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. Том 1, № 47. С. 168–176. DOI: 10.31359/2079-6242-2024-47-16
11. Богатирьова О. І., Олефір Л. І. Застосування пробації в Україні: теорія і практика : навч. посіб. / за заг. ред. професора І. Г. Богатирьова. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 208 с.
12. Журавель Т., Мельник Л., Строева Н. Подолання домашнього насильства : методичний посібник до пробаційної програми. Київ, 2023. 222 с.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2001). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Code of Ukraine] [in Ukrainian].
2. Samchenko, M.Yu. (2011) *Kryminolohichna kharakterystyka ta poperedzhennia simeinoho nasylstva shchodo nepovnolitnikh* [Criminological characteristics and prevention of domestic violence against minors]. *Candidate's thesis*. Lviv, 216 p. [in Ukrainian].
3. *Pro zapobihannia ta protydiu domashnomu nasylstvu: Zakon Ukrainy* [Ukraine on Preventing and Combating Domestic Violence: Law of Ukraine, Kyiv] [in Ukrainian].
4. Yakovets, I.S. (2024). *Robota z kryvdnykamy v mezhakh nahliadovoi probatsii* [Work with offenders within the framework of supervised probation]. *Kryminalno-vykonavcha systema. Vchora. Sohodni. Zavtra*, 1 (15), 96–108. DOI 10.32755/sjcriminal.2024.01.096 [in Ukrainian].
5. Yahunov, D.V. (2011). *Penitentsiarna systema Ukrainy: istorychnyi rozvytok, suchasni problemy ta perspektyvy reformuvannia* [Penitential System of Ukraine: Historical Development, Modern Problems and Prospects of Reform]: monohrafiia. Odessa: Feniks. 446 p. [in Ukrainian].
6. *Pro zatverdzhennia Poriadku vzaiemodii subiektiv, shcho zdiisniuut zakhody u sferi zapobihannia ta protydiu domashnomu nasylstvu i nasylstvu za oznakoiu staty* [On approval of the Procedure for interaction between entities implementing measures in the field of prevention and counteraction to domestic violence and gender-based violence]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 serpnia 2018 r. № 658/ Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
7. Avtuhov, K.A., Haltsova, O.V., Kutieпов, M.Yu., et al. (2021). *Teoretychni pytannia udoskonalennia kryminalno-vykonavchoho zakonodavstva Ukrainy ta praktyky ioho zastosuvannia* [Theoretical issues of improving the criminal-executive legislation of Ukraine and the practice of its application]: monohrafiia. A.F. Stepaniuk (Ed.). NDI vyvch. problem zlochyynosti im. akad. V.V. Stashysa Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. Kharkiv: Pravo. 488 p. [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). *Pro probatsiiu: Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 No 160-VIII*. [On Probation: Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>. Ukraine [in Ukrainian].
9. Anishchenko, V.O., Bohatyrov, I.H., Volevakha, I.B., et al. (2025). *Probatyia: 10 rokiv zmin ta dosiahnen* [Probation: 10 years of changes and achievements]: kolektivna monohrafiia. S.K. Hrechaniuk (Ed.). Chernihiv: Penitentsiarna akademiia Ukrainy. 272 p. [in Ukrainian].
10. Vorozhbit-Horbatyuk, V.V. (2024). *Humanistychni kontsepty probatsiinykh prohran u vyrishenni zavdan zapobihannia kryminalnym pravoporushenniam* [Humanistic concepts of probation programs in solving the problems of preventing criminal offenses]. *Pytannia borotby zi zlochyynistiu*, 1 (47), 168–176. DOI: 10.31359/2079-6242-2024-47-16 [in Ukrainian].
11. Bohatyrova, O.I., & Olefir, L.I. (2019). *Zastosuvannia probatsii v Ukraini: teoriia i praktyka navch.* [Application of probation in Ukraine: theory and practice of teaching]: navch. posib. I.H. Bohatyrov (Ed.). Chernihiv: Desna Polihraf. 208 p. [in Ukrainian].
12. Zhuravel, T., Melnyk, L., & Stroeiva, N. (2023). *Podolannia domashnoho nasylstva* [Overcoming domestic violence]: metodychnyi posibnyk do probatsiinoi prohramy. Kyiv. 222 p. [in Ukrainian].

Mytska Oleksandr,

Candidate of Law,

Associate Professor at the Department of Formation and Development of Professional Competency of the Personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine of the Institute of Professional Development

(Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4621-8809>

THE AUTHORIZED PROBATION AUTHORITY AS A ENTITY FOR PREVENTING AND COMBATING DOMESTIC VIOLENCE

The article analyzes the powers of such a subject of prevention and counteraction to domestic violence as an authorized body for probation. During the period of reform and improvement of the criminal justice system of Ukraine, to which the probation service belongs, the latter requires the introduction of new methods and approaches. Taking into account European approaches, the number of categories of probation subjects has increased. This especially applies to work with their various categories, which are united by the specifics of the offense committed, since such convicts have special criminogenic factors. Understanding the features and potential of the probation agency in this area will contribute to improving the mechanisms of work with persons who have committed domestic violence or criminal offenses with signs of domestic violence at the legislative level, they are defined as offenders. Work with offenders by probation staff is carried out during the period of supervisory probation, which applies to the largest part of persons registered with authorized probation agencies. The tools and mechanisms that the personnel of the authorized body for probation use in working with persons convicted of domestic violence and criminal offenses related to domestic violence, other offenders, have been studied.

It has been determined that the activities of the authorized body for probation with the above-mentioned subjects involve the use of such a tool as a probation program. The program is intended for work with adult and minor subjects of probation - women and men: released from serving a sentence with probation, who are obliged by the court to carry out measures provided for by the probation program; in whom, according to the results of the assessment of the risks of committing a repeated criminal offense, risk factors have been identified that determine the use of the probation program "Overcoming Domestic Violence".

Key words: probation programs, subject of prevention and counteraction to domestic violence, restrictive measures, authorized body for issues, probation, probation staff, released from serving a sentence with probation.

Надіслано до редколегії 20.08.2025
Рекомендовано до публікації 23.09.2025
Опубліковано 19.11.2025

УДК 343.98:336.7:343.575(477)(045)

DOI 10.32782/2523-4269-2025-92-69-74

Назимко Єгор Сергійович,

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4949-4155>

Пономарьова Тетяна Ігорівна,

доктор юридичних наук, старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем
запобігання кримінальним правопорушенням
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5209-0234>

Князєв Сергій Миколайович,

доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5101-7526>

**ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ
ВИКОРИСТАННЮ КОШТІВ, ЗДОБУТИХ ВІД НЕЗАКОННОГО ОБІГУ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ,
ПРЕКУРСОРІВ, ОТРУЙНИХ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ РЕЧОВИН
АБО ОТРУЙНИХ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ**

*У статті аналізується ефективність кримінально-правової норми, якою встановлено кримінальну відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Доводиться доцільність визначення способу її удосконалення шляхом виконання однієї з двох альтернативних дій: 1) доповнення переліку предметів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 306 КК України фальсифікованими лікарськими засобами; 2) декриміналізації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 306 КК України. Вказується на актуальність детального аналізу міжнародних правових документів у сфері боротьби із незаконним обігом наркотичних засобів, який надасть можливість привести національне кримінальне законодавство у відповідність до *acquis communautaire*.*

Ключові слова: незаконний обіг, наркотичні засоби, психотропні речовини, аналоги, прекурсори, отруйні чи сильнодіючі речовини, отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, фальсифіковані лікарські засоби, легалізація майна.

Постановка проблеми. Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення складають достатню значну частку від загальної кількості суспільно небезпечних діянь, які щорічно вчиняються в Україні. Відповідно до даних, викладених на сайті Офісу Генерального прокурора, у 2020 році було обліковано 28 204 таких кримінальних правопорушень, у 2021 році – 29 587, у 2022 році – 34 398, у 2023 році – 39 124, у 2024 – 48 233, станом на вересень 2025 року було обліковано 42 574 у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення [1]. Одночасно із цим, аналіз судової практики та статистики правоохоронних органів дозволяє стверджувати, що із усієї сукупності таких протиправних діянь найбільш розповсюдженими залишаються кримінальні правопорушення, передбачені ст. 307 та ст. 309 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Найменш розповсюдженим є суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 306 КК України, у якій встановлено кримінальну відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Очевидно, така ситуація зумовлена низькою ефективністю кримінально-правової норми, а також недоведеністю наявності підстав для криміналізації окремих форм реалізації об'єктивної сторони такого діяння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів розглядалась у працях таких учених як А.М. Бабенко, А.А. Вознюк, Ю.О. Данилевська, В.І. Жунунтій, А.В. Савченко тощо. Проте окремі питання, пов'язані із кримінально-правовою протидією кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 306 КК України залишились розв'язаними не у повному обсязі.

Метою статті є аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 306 КК України, виявлення прогалин у конструкції кримінально-правової норми та удосконалення меж кримінальної відповідальності та покарання за таке суспільно небезпечне діяння.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-правова норма, якою встановлено кримінальну відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів не є новелою кримінального законодавства 2001 року. З моменту прийняття чинного КК України ст. 306 неодноразово змінювалась та доповнювалась, однак такі зміни, здебільшого, були спрямовані на уточнення видів та розмірів покарань.

У 2011 році було прийнято Закон України від 06.10.2011 № 3826-VI «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і одурманюючих засобів» [2]. Відповідно до цього законодавчого акту було розширено

перелік предметів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 306 КК України, шляхом його доповнення коштами, здобутими від незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Такі зміни були негативно оцінені Головним науково-експертним управлінням, у висновку до законопроекту якого було визначено, що особливий контроль за цими категоріями речовин зумовлений не їх вживанням подібно до наркотиків, а необхідністю запобігати ненадлежащому поводженню з цими речовинами і заподіяння внаслідок цього шкоди здоров'ю людей або навколишньому середовищу. Саме тому відповідальність у чинному КК України за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання (як з метою збуту, так і без такої мети), а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (статті 307 та 309 КК України) встановлена окремо і є значно жорсткішою, аніж відповідальність за аналогічні протиправні дії щодо отруйних або сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами (стаття 321 КК України). У випадках, коли отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби або речовини одночасно є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, на них уже й нині поширюється вся система кримінально-правових заходів протидії незаконному обігу, які передбачені чинним КК України. Це стосується і спеціальних щодо статті 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» положень, передбачених статтею 306 вказаного Кодексу. Однак якщо йдеться про кошти, здобуті від незаконного обігу речовин, які не є наркотичними засобами, психотропними речовинами чи їх аналогами, то поширення на відповідні діяння положень, які стосуються коштів, одержаних від збуту наркотиків, є сумнівним і належним чином не обґрунтовано, оскільки повною мірою охоплюються статтею 209 КК України [3].

Загалом, із наведеною позицією можна погодитись, зокрема із огляду на те, що основною підставою криміналізації протиправного діяння, передбаченого ст. 306 КК України було виконання міжнародно-правових зобов'язань, а саме – положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Одночасно із цим така заборона, відповідно до міжнародних та європейських стандартів стосується лише наркотичних засобів і психотропних речовин, відповідно розширення переліку предметів та криміналізація отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів є ініціативою українського законодавця. Проте не можна залишити поза увагою і те, що така ініціатива зумовила формування окремих прогалин, більшість із яких пов'язані із особливостями кримінально-правової кваліфікації, а також ігноруванням інших, не менш небезпечних предметів, які можуть чинити негативний вплив на здоров'я населення. У першу чергу, вказане стосується фальсифікованих лікарських засобів.

У чинному кримінальному законодавстві України фальсифіковані лікарські засоби є предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 305 КК України (контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів), а також ст. 321-1 КК України (фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів).

Окремо варто відмітити, що діяння, передбачене ст. 321-1 КК України було криміналізовано відповідно до Закону України № 3718-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів» також у 2011 році, але на два місяці пізніше, ніж було розширено перелік предметів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 306 КК України.

У пояснювальній записці до проекту вказаного законодавчого акту було визначено, що виробництво і розповсюдження фальсифікованих лікарських засобів створює загрозу для життя та здоров'я населення України, при цьому наносяться значні збитки легальним виробникам фармацевтичної продукції та державному бюджету. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ), у розвинених країнах відсоток фальсифікату становить близько 10 %, а в країнах третього світу – половину всіх лікарських засобів. В Україні, за різними версіями, продається до 50 % підроблених ліків. Фальсифіковані ліки несуть високу загрозу життю та здоров'ю громадян України, особливо якщо врахувати, що за даними ВОЗ найбільша кількість підробок – 42 % це антибіотики, та 18 % – психотропні речовини. При цьому, в Україні на законодавчому рівні не визначено поняття «фальсифіковані лікарські засоби» і відсутня кримінальна відповідальність за виготовлення та розповсюдження фальсифікованих лікарських препаратів, що є однією з основних причин фальсифікації. Запропонований законопроект спрямований на встановлення на законодавчому рівні визначення терміну «фальсифіковані лікарські засоби» та запровадження кримінальної та адміністративної відповідальності за виготовлення та реалізацію фальсифікованих лікарських засобів. Внесенні зміни в цілому мають зробити економічно не вигідним виробництво та збут фальсифікованих лікарських засобів і спонукати винних у таких діях осіб відмовитися від подальшої злочинної діяльності [4].

Одночасно із цим, криміналізація лише фальсифікації лікарських засобів та їх обігу не у повній мірі робить таке діяння економічно не вигідним, так само як і наявність кримінальної відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів не завжди утримує правопорушників від вчинення таких дій та використання здобутих коштів. Необхідно відзначити, що кошти, отримані внаслідок незаконного обігу фальсифікованих лікарських засобів також часто використовуються кримінальними правопорушниками з метою продовження кримінально протиправної діяльності у цій сфері. Вказане може стосуватись придбання матеріалів, обладнання для виготовлення, його ремонту, оренди приміщення тощо.

Так, наприклад, відповідно до вироку Ківерцівського районного суду Волинської області від 28 липня 2020 року (справа № 158/1574/20) особу обвинувачено за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 321-1 КК України за таких обставин: *ОСОБА_4 в період часу з січня 2020 року по 20.03.2020 року, без отримання відповідної ліцензії та проведення обов'язкової атестації виробництва і перевірки якості продукції на відповідність вимогам, що встановлені чинним законодавством, з корисливих мотивів, з метою отримання кримінального прибутку вчиняв умисні дії, які виразились у виготовленні, перевезенні та зберіганні з метою збуту завідомих фальсифікованих лікарських засобів. ОСОБА_4 будучи колишнім директором ТзВО «СМ-ХІМ», яке здійснює*

виробництво мила та мийних засобів, яке знаходиться за адресою: АДРЕСА_3, отримавши доступ до обладнання за допомогою якого можна виготовити завідомих фальсифікований лікарський засіб «АХД 2000», з метою отримання кримінального прибутку придбав необхідні компоненти для такої протиправної діяльності та виготовляв за вищевказаною адресою даний препарат. Разом з тим, на підставі ухвали Луцького міськрайонного суду Волинської області від 20.03.2020 року, проведено обшук в складських приміщеннях за адресою АДРЕСА_3, під час проведення якого було виявлено і вилучено завідомих фальсифікований лікарський засіб «АХД 2000», блокувати з чорновими записами стосовно його незаконного виготовлення комплектуючі та сировину для такого виготовлення. Згідно із повідомленням ТОВ «Лізофарм Медікал», яке є офіційним виробником в Україні лікарського засобу «АХД 2000», зазначене підприємство не здійснює виробництво своєї продукції за адресою АДРЕСА_3. Своїми умисними протиправними діями, які виразились у виготовленні, перевезенні та зберіганні з метою збуту завідомих фальсифікованих лікарських засобів, тобто ОСОБА_4 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 321-1 КК України [5]. Логічним висновком є те, що частину із отриманого кримінально протиправним способом прибутку правопорушник витрачав на поновлення запасу матеріалів та речовин, із яких виготовляв фальсифіковані лікарські засоби. Однак, через відсутність спеціальної кримінально-правової заборони та через недоведеність факту легалізації (відмивання) майна одержаного злочинним шляхом, такі дії кваліфікувались лише за однією статтею кримінального законодавства.

На сьогоднішній день використання коштів, отриманих внаслідок незаконного обігу фальсифікованих лікарських засобів кваліфікуються за ст. 209 КК України. Така ситуація також не може бути позитивно оцінена, оскільки розміри покарань, передбачених у санкції ч. 1 ст. 209 КК України є меншими, ніж ті, що передбачені у ч. 1 ст. 306 КК України.

Із цього приводу необхідно погодитись із думкою В.О. Меркулової, яка вказує, що ступінь чинної і потенційної суспільної небезпеки обігу фальсифікованих лікарських засобів посилює значення загальнодержавних заходів, у тому числі кримінально-правового характеру. У ст. 306 КК чітко визначається предмет предикатного злочину (наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори, отруйні чи сильнодіючі речовини, отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби). Отже у разі відмивання доходів, отриманих від реалізації ФЛЗ (*фальсифіковані лікарські засоби – уточнено нами – Є.Н., Т.П., С.К.*), діяння за чинним законодавством має кваліфікуватися за ст. 209, де не виокремлюється вид суспільно небезпечної поведінки і предмет предикатного злочину. А це не відповідатиме ступеню суспільної небезпеки вчиненого діяння, яке за обсягом шкідливих наслідків має тягнути більш суворе покарання. Адже сам факт виробництва фальсифікованих лікарських засобів тягне покарання до восьми років позбавлення волі з конфіскацією майна, що є значно суворішим ніж покарання передбачене ч. 1 ст. 209 КК. На тлі досить інтенсивного реформування кримінального законодавства, виникнення досить значної кількості нових кримінально-правових норм, які утворюють досить розгалужену систему правових норм, об'єктивно посилюється значення суто теоретичних проблем співвідношення суміжних, загальних та спеціальних складів злочину. Визначення під час кваліфікації

саме тієї норми, яка в більшій мірі відтворює зміст та сутність діяння, а отже містить адекватну санкцію, має завдячувати чіткості та узгодженості змісту та сутності положень, що містяться у відповідних нормах. Адже ефективність цього процесу залежить від рівня досконалості певної системи кримінально-правових норм, що регулюють відповідну сферу суспільних відносин, від усунення прогалин у чинному кримінальному законодавстві [6].

Вчена пропонує декілька способів удосконалення кримінального законодавства в частині кримінально-правової протидії використанню коштів, отриманих від незаконного обігу наркотичних засобів взагалі, так і щодо фальсифікованих лікарських засобів зокрема. Так, визнано доцільним встановлення кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) злочинних доходів, отриманих від обігу фальсифікованих лікарських засобів. Другий напрям удосконалення розглядуваних норм, на її думку, стосується об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 209 та 306 КК. В.О. Меркулова відзначає, що бажано, щоб у диспозиціях кримінально-правових норм, які співвідносяться між собою як загальна та спеціальна норми, по можливості відтворювалася тотожність у визначенні змісту та структурних складових тієї ознаки, яка робить ці норми суміжними (однаковими за певними ознаками). Доцільність виокремлення у спеціальній нормі усіх визначених у загальній нормі суспільно небезпечних дій обумовлюється різним ступенем небезпеки вчиненого, що може бути пов'язано із особливостями предмету злочину, потерпілого від злочину тощо. Враховуючи той факт, що будь-які дії по відношенню до коштів та іншого майна, здобутого від незаконного обігу наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин, отруйних та сильнодіючих лікарських засобів становлять більш суттєву небезпеку, більш небезпечною відповідно є і поведінка особи, спрямована на їх приховування та маскування, володіння та використання тощо. Отже доцільним є визначити такі дії у якості елемента об'єктивної сторони основного складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 306 КК. Або ж (як варіант) виокремити окрему частину даної норми з визначенням відповідної суспільно небезпечно поведінки з менш суворою санкцією. Проте більш суворою, ніж передбачена у ч. 1 ст. 209 КК [6].

Одночасно із цим видається за можливе також розглянути такі способи розв'язання досліджуваної проблеми: 1) доповнення переліку предметів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 306 КК України фальсифікованими лікарськими засобами, що надасть можливість підвищити межі кримінальної відповідальності та покарання за вчинення такого діяння; 2) декриміналізація кримінального правопорушення, передбаченого ст. 306 КК України, оскільки фактично всі дії, визначені у цій кримінально-правовій нормі можуть охоплюватись складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209 КК України.

Що стосується другого способу, необхідно відзначити, що у проєкті нового КК України члени Робочої групи не виокремлюють використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів у самостійний склад кримінального правопорушення, до речі, так само як і фальсифікацію лікарських засобів та обіг фальсифікованих лікарських засобів. Так, використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, відповідно до проєкту, охоплюється легалізацією (відмиванням) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, тоді як фальсифікація лікарських засобів та обіг фальсифікованих лікарських засобів є видом діяльності у сфері охорони здоров'я без належного дозволу.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження надало підставу для констатації, що питання щодо доцільності збереження складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 306 КК України як самостійного суспільно небезпечного діяння залишається не до кінця вирішеним. Так само це стосується й елементів складу такого протиправного діяння та доцільності його уточнення шляхом розширення переліку форм реалізації об'єктивної сторони та/або предметів кримінального правопорушення. Як видається, окрім запропонованих способів розв'язання досліджуваної проблеми, актуальним також є детальний аналіз міжнародних правових документів у сфері боротьби із незаконним обігом наркотичних засобів, який надасть можливість удосконалити національне кримінальне законодавство та привести його у відповідність до *acquis communautaire*.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Статистика. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і одурманюючих засобів: Закон України від 06.10.2011 р. № 3826-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3826-17#Text>
3. Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і одурманюючих засобів». URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8357&skl=7
4. Пояснювальна записка до проєкту Закону України про внесення змін до деяких Законів України (щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів). URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7146&skl=7
5. Вирок Ківерцівського районного суду Волинської області від 28 липня 2020 року (справа № 158/1574/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90674596>
6. Меркулова В.О. Легалізація доходів, отриманих від незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, обігу фальсифікованих лікарських засобів: співвідношення загального та спеціального складів злочину. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 1. С. 120–125. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2017/1/36.pdf>

References

1. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia. Statystyka [On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation. Statistics]. *Ofis Heneralnoho prokurora*. Retrieved from: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kryminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian]
2. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia ta Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za nezakonnyi obih narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn ta prekursoriv, otruiynykh chy sylnodiiuchykh rehovyn abo otruiynykh chy sylnodiiuchykh likarskykh zasobiv i odurmaniuuchykh zasobiv [On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses and the Criminal Code of Ukraine to Strengthen Liability for Illegal Trafficking in Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Precursors, Poisonous or Potent Substances or Poisonous or Potent Medicinal Products and Intoxicants]: Zakon Ukrainy vid 06.10.2011 r. № 3826-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3826-17#Text> [in Ukrainian]
3. Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia ta Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za nezakonnyi obih narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn ta prekursoriv, otruiynykh chy sylnodiiuchykh rehovyn abo otruiynykh chy sylnodiiuchykh likarskykh zasobiv i odurmaniuuchykh zasobiv" [Conclusion on the draft Law of Ukraine "On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses and the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Responsibility for Illegal Trafficking in Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Precursors, Poisonous or Potent Substances or Poisonous or Potent Medicinal Products and Intoxicants"]. Retrieved from: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8357&skl=7 [in Ukrainian]
4. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy pro vnesennia zmin do deiakykh Zakoniv Ukrainy (shchodo zapobihannia falsyfikatsii likarskykh zasobiv) [Explanatory Note to the Draft Law of Ukraine on Amendments to Certain Laws of Ukraine (Regarding the Prevention of Falsification of Medicinal Products)]. Retrieved from: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7146&skl=7 [in Ukrainian]
5. Vyroky Kivertsivskoho raionnoho sudu Volynskoi oblasti vid 28 lypnia 2020 roku (sprava № 158/1574/20) [Verdict of the Kivertsivskiy District Court of Volyn Region dated July 28, 2020 (case No. 158/1574/20)]. (2020). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90674596> [in Ukrainian]
6. Merkulova, V.O. (2017). Lehalizatsiia dokhodiv, otrymanykh vid nezakonnoho obihu otruiynykh chy sylnodiiuchykh likarskykh zasobiv, obihu falsyfikovanykh likarskykh zasobiv: spivvidnoshennia zahalnoho ta spetsialnoho skladiv zlochynu [Legalization of income received from the illegal circulation of poisonous or potent medicines, circulation of counterfeit medicines: the ratio of general and special elements of the crime]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*. № 1. S. 120–125. Retrieved from: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2017/1/36.pdf> [in Ukrainian]

Nazymko Yehor,

Doctor of Law, Professor,
Chief Researcher at the Research Laboratory on Problems of
Criminal Offenses Prevention of the E.O. Didorenko Educational
and Scientific Institute for Training Specialists for Criminal Police Units
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5209-023>

Ponomarova Tetiana,

Doctor of Law, Senior Researcher,
Head of the Research Laboratory on Problems of
Criminal Offenses Prevention of the E.O. Didorenko Educational
and Scientific Institute for Training Specialists for Criminal Police Units
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5209-0234>

Kniaziev Serhii,

Doctor of Law, Associate Professor,
Leading Researcher at the Research Laboratory on Problems of
Criminal Offenses Prevention of the E.O. Didorenko Educational
and Scientific Institute for Training Specialists for Criminal Police Units
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5101-7526>

**ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF CRIMINAL-LEGAL COUNTERACTION
AGAINST THE USE OF FUNDS OBTAINED FROM THE ILLEGAL CIRCULATION
OF NARCOTIC DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES, THEIR ANALOGUES,
PRECURSORS, POISONOUS OR POTENT SUBSTANCES OR POISONOUS
OR POTENT MEDICINES**

*The article analyzes the effectiveness of the criminal law norm that establishes criminal liability for the use of funds obtained from the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues, precursors, poisonous or potent substances or poisonous or potent medicinal products. It is indicated that the presence of criminalization of only the falsification of medicinal products and the circulation of falsified medicinal products does not fully make such an act economically disadvantageous, just as the presence of criminal liability for the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors does not always deter offenders from committing such acts and using the obtained funds. It is noted that the funds obtained as a result of the illegal circulation of falsified medicinal products are also often used by criminal offenders to continue criminally unlawful activities in this area. This may apply to the purchase of materials, equipment for manufacturing, its repair, rental of premises, etc. It is noted that today the use of funds obtained as a result of illegal circulation of falsified medicines is qualified under Art. 209 of the Criminal Code of Ukraine. This situation cannot be positively assessed either, since the size of the penalties provided for in the sanction of Part 1 of Art. 209 of the Criminal Code of Ukraine is less than those provided for in Part 1 of Art. 306 of the Criminal Code of Ukraine. The expediency of determining the method of improving the national criminal legislation by implementing one of two alternative actions is proved: 1) supplementing the list of subjects of the criminal offense provided for in Art. 306 of the Criminal Code of Ukraine with falsified medicines; 2) decriminalizing the criminal offense provided for in Art. 306 of the Criminal Code of Ukraine. The relevance of a detailed analysis of international legal documents in the field of combating illegal circulation of narcotic drugs is indicated, which will provide an opportunity to bring the national criminal legislation into line with the *acquis communautaire*.*

Key words: *illicit trafficking, narcotic drugs, psychotropic substances, analogues, precursors, poisonous or potent substances, poisonous or potent medicines, falsified medicines, legalization of property.*

Надіслано до редколегії 28.08.2025
Рекомендовано до публікації 01.10.2025
Опубліковано 19.11.2025

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.35(477):006.032(4-6ЄС)
DOI 10.32782/2523-4269-2025-92-75-80

Зарадюк Зоряна Валентинівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності
(Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3364-9565>

Музичук Катерина Сергіївна,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності
(Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4153-8558>

ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

У статті досліджено основні проблеми доступу до правосуддя, українську систему кримінального провадження та її основні недоліки; розуміння поняття «доступу до правосуддя». Проаналізовано сучасний стан забезпечення доступу до правосуддя в українському кримінальному провадженні та визначення напрямів його гармонізації з європейськими стандартами, зокрема у сфері протидії корупції. Також на прикладі конкретних справ Європейського суду з прав людини визначені основні стандарти доступу до правосуддя.

Автори зазначають, що в процесі євроінтеграції Україна зобов'язана гармонізувати своє законодавство з Копенгагенськими критеріями, які визначають верховенство права як одну з основних умов членства в Європейському Союзі, та в контексті цього виокремлює деякі вимоги ЄС. Також автори дійшли висновку, що гармонізація українського кримінального процесу з європейськими стандартами доступу до правосуддя потребує системного підходу, який охоплює як удосконалення законодавчої бази, так і реформування практики застосування норм права. Та на основі цього виділили основні ключові напрями.

Ключові слова: правосуддя, протидія корупції, напрям євроінтеграції та стандарти ЄС, антикорупційна політика, судове провадження, суд, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Проблематика забезпечення доступу до правосуддя є однією з ключових для функціонування сучасної правової держави. Право на справедливий суд, гарантоване Конституцією України та міжнародними договорами, ратифікованими нашою державою, становить фундаментальну основу верховенства права та захисту прав людини. Водночас

особливого значення ця проблематика набуває в умовах протидії корупції, яка протягом багатьох років залишається однією з найбільших загроз для стабільності та демократичного розвитку України.

Європейський Союз висуває чіткі вимоги щодо забезпечення незалежності судової влади, прозорості кримінального провадження та ефективного доступу

до правосуддя, зокрема у справах про корупційні правопорушення. Виконання цих вимог є невід'ємною частиною євроінтеграційного курсу України та передумовою наближення української правової системи до європейських стандартів. Зокрема, практика Європейського суду з прав людини встановлює високі стандарти дотримання принципів справедливого судочинства, які мають бути враховані під час реформування кримінального процесу.

Попри низку реформ, зокрема створення спеціалізованих антикорупційних органів (НАБУ, САП, ВАКС), українська система кримінального провадження досі стикається з проблемами: затягування розгляду справ, обмеження в доступі сторін до матеріалів, недосконалість процесуальних гарантій, що часто стає підставою для сумнівів у справедливості рішень. Це породжує недовіру громадян до судової системи та знижує ефективність антикорупційної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гармонізація українського кримінального процесу з європейськими стандартами доступу до правосуддя в контексті протидії корупції на сьогодні є однією з актуальних тем і розглядається такими вченими, як Т. С. Голоднова [1], І. М. Жаровська [2], І. Д. Климкович [3], О. П. Кучинська [4], О. З. Хотинська-Нор [5], В. П. Шибіко [6] та ін. Серед зарубіжних науковців можна виділити М. Баклі [7], К. Паркер [8] та ін. Праці цих науковців мають фундаментальний характер і становлять основу для подальшого наукового дослідження, зокрема щодо наближення доступу до правосуддя у сфері протидії корупції до європейських стандартів і пошуку нових напрямів удосконалення цієї проблематики.

Формування цілей статті. Аналіз сучасного стану забезпечення доступу до правосуддя в українському кримінальному провадженні та визначення напрямів його гармонізації з європейськими стандартами, зокрема у сфері протидії корупції.

Виклад основного матеріалу. Єдиного універсального підходу до розуміння поняття «доступу до правосуддя» немає ні в українській науці, ні в міжнародному праві. Це пов'язано з тим, що цей термін розглядається в різних аспектах – правовому (як основоположне конституційне право), соціальному (реальна можливість скористатися судовим захистом – наявність безоплатної правової допомоги, врахування інтересів вразливих груп, тощо), процесуальному (ефективність процесуальних механізмів захисту – дотримання процесуальних строків, гарантії змагальності, розумні строки розгляду справи тощо). «У найбільш загальному значенні доступ до правосуддя – це можливість особи вільно та безперешкодно ініціювати процесуальну діяльність суду або вступити у вже розпочатий процес і брати в ньому участь для забезпечення ефективного захисту і поновлення своїх порушених прав, а також досягнення справедливості», – зазначають О. П. Кучинська та О. В. Щиголь [4, с. 22]. Варто погодитись із думкою І. Жаровської, яка наголошує, що доступ до правосуддя як складова частина доступності права охоплює досить широкий спектр заходів і засобів, які забезпечують можливість особі або іншому суб'єкту безперешкодно звернутися до органів правосуддя й отримати захист свого права [2, с. 11]. В. П. Шибіко вказує, що доступ до правосуддя в кримінальному процесі означає певний процесуальний режим (у вигляді визначених у кримінально-процесуальному законі вимог, заборон і дозволів) як систему відповідних процесуальних засобів, який дає змогу учасникам процесу знати про свої права

на активну участь у справі, використовувати ці права для справедливого її вирішення [6, с. 167].

Загалом, досліджуючи різні підходи до розуміння вказаного поняття, варто зазначити, що «доступ до правосуддя» є комплексною правовою категорією, яка охоплює нормативно-правове забезпечення можливості звернення до суду; реальність здійснення процесуальних прав усіх учасників кримінального провадження; належну організацію судової системи, яка гарантує своєчасність і справедливість судового розгляду, а також ефективність виконання судових рішень.

Право на доступ до правосуддя є складовою більш загального права на справедливий суд, закріпленого у ст. 55 та ст. 124 Конституції України. Конституційний рівень гарантій передбачає можливість кожної особи звернутися до суду для захисту своїх прав і свобод, а також зобов'язує державу забезпечити ефективність судового захисту. Це право конкретизоване в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК), який визначає порядок реалізації процесуальних прав сторін у кримінальному провадженні.

Що стосується європейських стандартів доступу до правосуддя, то вони ґрунтуються на положеннях статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [9]. У практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) право на справедливий суд тлумачиться широко й охоплює низку процесуальних гарантій: незалежність і безсторонність суду, рівність сторін, право на захист, доступ до матеріалів справи, розумні строки розгляду й обґрунтованість судових рішень. Для України ці стандарти мають особливе значення, оскільки вони є орієнтиром у процесі реформування кримінального процесуального законодавства. Зокрема, у справах «Салов проти України» [10], «Нечипорук і Йонкало проти України» [11], «Волков проти України» [12] ЄСПЛ неодноразово наголошував на порушеннях принципів справедливого суду та необхідності вдосконалення механізмів доступу до правосуддя.

ЄСПЛ підкреслює, що в разі коли держава переслідує легітимну мету, зокрема боротьбу з корупцією, вона не може порушувати базові гарантії Конвенції. Тобто боротьба з корупцією не виправдовує незаконні арешти чи тримання під вартою, надмірні обшуки та вилучення, особливо в адвокатів, а також затягування судового розгляду. Яскравим прикладом у цьому випадку є справа «Сергієнко проти України» [13] про звернення адвоката, якого арештували в рамках розслідування НАБУ за підозрою в корупції. Під час арешту його було травмовано, а розслідування цих фактів проводили ті самі органи, які брали участь у затриманні. Крім того, судовий розгляд щодо оскарження тривалості його тримання під вартою був затриманий на 28 днів. За результатами розгляду справи ЄСПЛ визнав порушення ст. 3 (процедурна та матеріальна складові) через недостовірне розслідування. Також встановлене порушення ст. 5 § 4 (право на оперативний судовий перегляд рішення про затримання). Ця справа ілюструє суттєвий зв'язок між ефективністю процесуальних гарантій і реальним доступом до правосуддя, особливо в умовах підозр у корупції. Є згадки про рішення ЄСПЛ у справах «Рисовський проти України» та «Ухань проти України», які, серед інших, стосуються принципів правового врядування й обов'язку держави дотримуватися власних процедур, навіть у справах, пов'язаних із фінансовою звітністю чи корупцією. Ці рішення підкреслюють, що порушення процедур, навіть у корупційних справах,

не повинно ставати на заваді реалізації доступу до правосуддя.

ЄСПЛ неодноразово розглядав справи, пов'язані з корупційними злочинами, наголошуючи, що навіть у таких справах держава зобов'язана повною мірою дотримуватися прав людини. Недотримання процесуальних гарантій у провадженнях проти корупції призводить до скасування вироків і репутаційних втрат для держави. Європейський Союз у своїх звітах щодо прогресу України у сфері правосуддя та боротьби з корупцією відзначає, що доступ до правосуддя в корупційних справах має бути забезпечений не лише формально, а й на практиці. Це означає наявність швидкого, ефективного та неупередженого розгляду таких справ із дотриманням усіх процесуальних прав сторін.

За роки діяльності Європейський суд з прав людини сформував головні критерії доступу до правосуддя: незалежність і безсторонність суду; право на справедливий і публічний розгляд справи впродовж розумного строку; рівність сторін та змагальність процесу; право на ефективний захист і доступ до матеріалів справи; обґрунтованість судових рішень. Досліджуючи практику Європейського суду з прав людини, Конституційний Суд України узагальнив, що визначене статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року право на суд було б ілюзорним, якби юридична система держави допускала, щоб остаточне обов'язкове судові рішення не виконувалося на шкоду одній зі сторін; і саме на державу покладено позитивний обов'язок створити систему виконання судових рішень, яка була б ефективною як у теорії, так і на практиці, і гарантувала б їх виконання без неналежних затримок; ефективний доступ до суду включає право на те, щоб рішення суду було виконане без невиправданих затримок; держава і державні органи відповідальні за повне та своєчасне виконання судових рішень, які постановлені проти них [3, с. 333].

У процесі євроінтеграції Україна зобов'язана гармонізувати своє законодавство з Копенгагенськими критеріями, які визначають верховенство права як одну з основних умов членства у Європейському Союзі [14]. У контексті цього варто виокремити кілька вимог ЄС: забезпечення незалежності та добросовісності суддів; створення спеціалізованих антикорупційних органів і гарантування їх процесуальної автономії; дотримання принципу прозорості судових процедур; забезпечення доступу громадськості до інформації про розгляд корупційних справ. Попри суттєві кроки в напрямі реформування судової та правоохоронної системи, Україна продовжує стикатися з низкою викликів у забезпеченні реального доступу до правосуддя в кримінальних провадженнях, зокрема тих, що стосуються корупційних злочинів.

Хоча було зроблено перші позитивні кроки в цьому напрямі, а саме створення спеціалізованих антикорупційних органів (НАБУ, САП, ВАКС), функціонування цих органів стикається з проблемами: політичний тиск, спроби законодавчих змін, що обмежують їх незалежність, а також брак ресурсів і кадрового потенціалу.

У вітчизняному кримінальному процесі також є ряд системних недоліків, як-от затягування строків розслідувань і судових розглядів, що суперечить принципу «розумних строків»; обмеження доступу сторін до матеріалів справи, що ставить під сумнів принцип рівності сторін; часті випадки скасування рішень через процедурні порушення, що знижує ефективність правосуддя; неефективність виконання судових рішень,

зокрема у корупційних справах, де реальне покарання часто не настає; тощо. Корупція у самій судовій системі підриває основи верховенства права. Зловживання повноваженнями суддів, неформальний вплив на рішення та політизованість окремих проваджень знижують довіру громадян до судової влади. Це створює парадокс: органи, покликані боротися з корупцією, змушені діяти в середовищі, де корупційні практики досі зберігаються. Судова корупція є серйозним викликом і загрозою для судової влади, підриваючи суспільну довіру до неї та загрожуючи її легітимності. Відзначаючись специфікою та характером особливої небезпеки для сталого функціонування держави, судова корупція має безліч проявів (хабарництво, вимагання, кумівство тощо) і причин (структурних, економічних, політичних, соціальних, особистих) [5, с. 668].

Гармонізація українського кримінального процесу з європейськими стандартами доступу до правосуддя потребує системного підходу, який охоплює як удосконалення законодавчої бази, так і реформування практики застосування норм права. Гармонізація виступає як припис правотворчого процесу, а також спрямовує національне законодавство до виконання внутрішніх завдань та досягнення цілей [1, с. 117]. Для досягнення цього можна виокремити кілька ключових напрямів:

Узгодження положень КПК України з практикою ЄСПЛ. Потрібно закріпити чіткі процесуальні гарантії: рівність сторін, право на доступ до матеріалів справи, обов'язковість мотивованих рішень. Варто закріпити в законі механізми, що мінімізують політичний тиск та вплив на кадрові рішення.

Розвиток судової практики на основі стандартів ЄСПЛ. Українські суди мають активно посилалися на рішення ЄСПЛ під час винесення рішень у корупційних провадженнях. Уніфікація судової практики через узагальнення рішень ВАКС та Верховного Суду, щоб уникнути правової невизначеності. Підвищення професійної підготовки суддів і прокурорів у сфері європейських стандартів справедливого суду.

Прозорість та громадський контроль. Відкритість судових процесів у корупційних справах (за винятком випадків державної таємниці). Регулярна публікація аналітичних звітів про діяльність антикорупційних органів. Залучення інститутів громадянського суспільства до моніторингу судових процесів.

Імплементация рекомендацій ЄС та GRECO (Групи держав проти корупції) у національне законодавство. Активна взаємодія з європейськими партнерами у сфері підготовки суддів, прокурорів та адвокатів. Запровадження системи моніторингу виконання євроінтеграційних зобов'язань у сфері правосуддя та боротьби з корупцією. На сьогодні організація визнає, що Україна продовжує функціонувати в умовах воєнного стану, отже, змушена коригувати свої пріоритети. Також GRECO оцінило прогрес України у впровадженні антикорупційних реформ, що є важливим кроком у зміцненні прозорості, верховенства права та зближенні з ЄС [15].

Висновки. Дослідження показує, що доступ до правосуддя є головним елементом ефективної протидії корупції в Україні. Незалежність судової системи, рівність сторін у кримінальному процесі та забезпечення реального доступу до матеріалів справи не лише гарантують дотримання прав обвинувачених, але й формують довіру суспільства до антикорупційної політики.

Гармонізація українського кримінального процесу з європейськими стандартами є необхідною умовою виконання зобов'язань перед ЄС і впровадження

принципів верховенства права. Це потребує комплексних заходів: удосконалення законодавства, реформування інституцій, підвищення прозорості судових процедур та розвитку професійної компетентності суддів і прокурорів.

Упровадження європейських стандартів забезпечує баланс між ефективністю кримінального

переслідування корупційних злочинів і гарантією дотримання прав людини. Лише комплексний підхід до реформування кримінального процесу, антикорупційних органів і судової практики дасть змогу Україні підвищити ефективність боротьби з корупцією та зміцнити довіру громадян до правосуддя, що є ключовим фактором успішної євроінтеграції.

Список використаних джерел

1. Голоднова Т. С. Деякі особливості гармонізації законодавства України про міжнародну технічну допомогу в секторі національної безпеки і оборони з міжнародними стандартами у сфері запобігання корупції. *Гармонізація законодавства України з правом європейського союзу: реалії та перспективи* : матеріали Всеукр. науково-практичної конференції (18 травня 2023 р., м. Запоріжжя), 2023. 204 с. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-315-9-29>.
2. Жаровська І. М. Доступність права: теоретико-правові проблеми : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2006. 20 с.
3. Климкович І. Д. Аналіз поняття «доступ до суду» у судовій практиці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2023. № 78 (2). С. 332–335. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.53>.
4. Кучинська О. П., Щиголь О. В. Поняття та зміст доступу до правосуддя в кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. 265 с. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/20-30>.
5. Хотинська-Нор О. З., Саленко О. В. Корупція як фактор делегітимації судової влади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. 771 с. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.117>.
6. Шибіко В. П. Забезпечення права особи на доступ до правосуддя у системі принципів кримінального процесу України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2009. № 81. С. 166–169.
7. Buckley M. Searching for the Constitutional Core of Access to Justice [Electronic resource]. The Supreme Court Law Review: Osgoode's Annual Constitutional Cases Conference. 2008. Vol. 42. Mode of access: <http://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/sclr/vol42/iss1/20> (дата звернення: 25.08.2025).
8. Parker C. Just Lawyers: regulation and access to justice. Oxford : Oxford University Press, 1999. 278 p.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.08.2025).
10. Справа «Салов проти України» (заява № 65518/01) : рішення Європейського суду з прав людини від 06.09.2005. Офіційний переклад https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text (дата звернення: 25.08.2025).
11. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 21.04.2011. Офіційний переклад https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text (дата звернення: 25.08.2025).
12. Справа «Волков проти України» (заява № 21722/11) : рішення Європейського суду з прав людини від 09.01.2013. Офіційний переклад https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text (дата звернення: 25.08.2025).
13. Справа «Сергієнко проти України» (заява № 72678/16) : рішення Європейського суду з прав людини від 07.11.2024. Офіційний переклад https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_k41#Text (дата звернення: 25.08.2025).
14. Копенгагенські критерії. URL: http://ukrcei.org/uploads/files/default/kopengagenskie_kriterii.pdf (дата звернення: 25.08.2025).
15. Звіт GRECO: відзначено прогрес України у виконанні антикорупційних рекомендацій для суддів, прокурорів і парламентарів. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/zvit-greco-vidznacheno-progres-ukrainy-u-vykonanni-antykoriupciynyh-rekomendatsiy-dlya-suddiv-prokuroriv-i-parlamentariv-zvit-ukrainskoju/> (дата звернення: 25.08.2025).

References

1. Holodnova, T.S. (2023). Deyaki osoblyvosti harmonizatsiyi zakonodavstva Ukrayiny pro mizhnarodnu tekhnichnu dopomohu v sektori natsionalnoyi bezpeky i oborony z mizhnarodnymy standartamy u sferi zapobihannya koruptsiyi [Some features of harmonization of Ukrainian legislation on international technical assistance in the national security and defense sector with international standards in the field of corruption prevention]. *Harmonizatsiya zakonodavstva Ukrayiny z pravom yevropeyskoho soyuzu: realiyi ta perspektivy: materialy Vseukr. naukovy-praktychnoyi konferentsiyi – Harmonization of Ukrainian legislation with European Union law: realities and prospects: naukovy-praktychnoyi konferentsiyi*. Zaporizhzhya, 204 p. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-315-9-29> [in Ukrainian].
2. Zharovska, I.M. (2006). Dostupnist prava: teoretychni ta pravovi problemy [Accessibility of law: theoretical and legal problems]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv, 20 p. [in Ukrainian].
3. Klymkovych, I.D. (2023). Analiz ponyattya “dostup do sudu” u sudoviyi praktytsi [Analysis of the concept of “access to court” in judicial practice]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya PRAVO – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series LAW*, 78 (2), 332–335. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.53> [in Ukrainian].
4. Kuchynska, O.P., & Shchyhol, O.V. (2019). Ponyattya ta zmist dostupu do pravosudivy v kryminalnomu protsesi Ukrayiny [The concept and content of access to justice in the criminal process of Ukraine]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva – Bulletin of Criminal Procedure*, 3, 265. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/20-30> [in Ukrainian].
5. Khotynska-Nor, O.Z., & Salenko, O.V. (2024). Koruptsiya yak faktor delehitymatsiyi sudovoyi vlady [Corruption as a factor of delegitimization of the judiciary]. *Analitychno-porivnyalne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 1, 771. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.117> [in Ukrainian].

6. Shybykom, V.P. (2009). Zabezpechennya prava osoby na dostup do pravosudivy v systemi pryntsyypiv kryminalnoho protsesu Ukrainy [Ensuring the right of an individual to access justice in the system of principles of the criminal process of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Sciences*, 81, 166–169 [in Ukrainian].
7. Buckley, M. (2008). Searching for the Constitutional Core of Access to Justice [Electronic resource]. The Supreme Court Law Review: Osgoode's Annual Constitutional Cases Conference. Vol. 42. Mode of access: <http://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/sclr/vol42/iss1/20> (access date: 25.08.2025).
8. Parker, S. (1999). *Just Lawyers: regulation and access to justice*. Oxford: Oxford University Press. 278 p.
9. Konventsyya pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (access date: 25.08.2025) [in Ukrainian].
10. Sprava “Salov proty Ukrainy” (zayava № 65518/01): rishennya Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny vid 06.09.2005 [Case “Salov v. Ukraine” (Application No. 65518/01): decision of the European Court of Human Rights of 06.09.2005]. Ofitsiyyny pereklad – Official translation https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text (access date: 25.08.2025) [in Ukrainian].
11. Sprava “Nechyporuk i Jonkalo proty Ukrainy” (zayava № 42310/04): rishennya Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny vid 21.04.2011 [Case “Nechyporuk and Jonkalo v. Ukraine” (Application No. 42310/04): decision of the European Court of Human Rights of 21.04.2011]. Ofitsiyyny pereklad – Official translation https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text (access date: 25.08.2025) [in Ukrainian].
12. Sprava “Volkov proty Ukrainy” (zayava № 21722/11): rishennya Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny vid 09.01.2013 [Case “Volkov v. Ukraine” (Application No. 21722/11): decision of the European Court of Human Rights of 09.01.2013]. Ofitsiyyny pereklad – Official translation https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text (access date: 25.08.2025) [in Ukrainian].
13. Sprava “Serhiyenko proty Ukrainy” (zayava № 72678/16): rishennya Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny vid 07.11.2024 [Case “Sergienko v. Ukraine” (Application No. 72678/16): decision of the European Court of Human Rights of 07.11.2024]. Ofitsiyyny pereklad – Official translation https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_k41#Text (access date: 25.08.2025) [in Ukrainian].
14. Kopenhahenski kryteriyi [Copenhagen Criteria] URL: http://ukrcei.org/uploads/files/default/kopengagenskie_kriterii.pdf (access date: 25.08.2025) [in Ukrainian].
15. Zvit GRECO: vidznacheno prohres Ukrainy u vykonanni antykoruptsiynykh rekomendatsiy dlya suddiv, prokuroriv i parlamentariv [GRECO Report: Ukraine's progress in implementing anti-corruption recommendations for judges, prosecutors and parliamentarians noted]. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/zvit-greco-vidznacheno-progres-ukrainy-u-vykonanni-antykoruptsiynyh-rekomendatsiy-dlya-suddiv-prokuroriv-i-parlamentariv-zvit-ukrainskoyu/> (access date: 25.08.2025) [in Ukrainian].

Zaradiuk Zoriana,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Criminal Justice and Law Enforcement
(*Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk*)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3364-9565>

Muzychuk Kateryna,

Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Criminal Justice and Law Enforcement
(*Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk*)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4153-8558>

HARMONIZATION OF UKRAINIAN CRIMINAL PROCEDURE WITH EUROPEAN STANDARDS OF ACCESS TO JUSTICE IN THE CONTEXT OF COUNTERING CORRUPTION

The article examines the main problems of access to justice, the Ukrainian criminal justice system and its main shortcomings, and the understanding of the concept of “access to justice”. It analyzes the current state of access to justice in Ukrainian criminal proceedings and identifies areas for harmonization with European standards, particularly in the field of anti-corruption. In addition, the main standards of access to justice are identified using specific cases from the European Court of Human Rights. In particular, these include the independence and impartiality of the court; the right to a fair and public hearing within a reasonable time; equality of the parties and adversarial proceedings; the right to effective defense and access to case materials; and the reasonableness of court decisions.

The authors note that in the process of European integration, Ukraine is obliged to harmonize its legislation with the Copenhagen criteria, which define the rule of law as one of the main conditions for membership in the European Union, and in this context, she highlights some of the EU's requirements. The authors also conclude that harmonizing Ukrainian criminal procedure with European standards of access to justice requires a systematic approach that encompasses both improving the legislative framework and reforming the practice of applying the law. On this basis, they identified the following key areas:

1) Harmonization of the provisions of the CPC of Ukraine with the practice of the ECHR. Clear procedural guarantees must be established: equality of the parties, the right to access case materials, and the obligation to provide reasoned

decisions. 2) Development of judicial practice based on ECHR standards. Ukrainian courts should actively refer to ECHR decisions when ruling on corruption cases. Unify judicial practice by generalizing the decisions of the High Anti-Corruption Court and the Supreme Court to avoid legal uncertainty. 3) Transparency and public control. Open court proceedings in corruption cases (except in cases of state secrecy). Regular publication of analytical reports on the activities of anti-corruption bodies. Involvement of civil society institutions in monitoring court proceedings. 4) Implementation of EU and GRECO (Group of States against Corruption) recommendations into national legislation. Active cooperation with European partners in the training of judges, prosecutors, and lawyers.

Key words: *justice, anti-corruption, European integration and EU standards, anti-corruption policy, judicial proceedings, court, criminal proceedings.*

Надіслано до редколегії 27.08.2025
Рекомендовано до публікації 01.10.2025
Опубліковано 19.11.2025

УДК 343.98.001.36
DOI 10.32782/2523-4269-2025-92-81-85

Комісарчук Руслан Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права та безпеки
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2082-1207>

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ (ЗАПРОШЕННЯ ДО ДИСКУСІЇ)

У статті досліджується національна ідея, як концептуальний чинник у структурі криміналістичної технології боротьби зі злочинністю.

Розкрито логіко-функціональну побудову криміналістичної технології, що включає ідеологічний, політичний, стратегічний, тактичний, технічний та операційно-діяльниський рівні. Показано, що інтеграція національної ідеї в ці складові надає криміналістичній технології світоглядно-ціннісного змісту, перетворюючи її з сукупності методів на систему, зорієнтовану на забезпечення прав людини, державної безпеки й національної ідентичності. Аргументується, що національна ідея виконує функцію інтегративної рамки, у межах якої реалізуються стратегічні напрями, тактичні рішення та технічні операції з попередження, виявлення й розслідування злочинів.

Особливу увагу приділено практичним аспектам імплементації національної ідеї у криміналістичну діяльність: формуванню ідеології безпеки в системі професійної підготовки кадрів, використанню цифрових технологій для підвищення прозорості та довіри до інституцій правопорядку, а також зміцненню морально-психологічного фундаменту правоохоронної системи.

Зроблено висновок, що національна ідея забезпечує внутрішню єдність криміналістичної технології, з'єднуючи правові, наукові та державотворчі засади у спільну систему захисту суспільства від злочинності. Криміналістика в цьому контексті постає не лише як прикладна юридична наука, а як технологічний механізм національної безпеки, стійкості та суверенності України.

Ключові слова: національна ідея, криміналістична технологія, протидія злочинності, безпека, ідентичність, стратегія і тактика, верховенство права.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства позначений трансформаційними процесами, що відбуваються на тлі воєнних подій, гібридних загроз, високої динаміки злочинності та зростання рівня суспільної небезпеки. Злочинність набуває дедалі складніших форм – від організованих кримінальних мереж до кіберзлочинів і воєнних злочинів, що безпосередньо посягають на основи державності. В таких умовах традиційні підходи до протидії злочинності, засновані виключно на вдосконаленні техніко-криміналістичних засобів, методик, процесуальних процедур, виявляються недостатніми. Вони забезпечують інструментальну ефективність, але, не гарантують формування суспільної довіри, моральної легітимності та ціннісної мотивації правоохоронної діяльності.

Криміналістика, позбавлена світоглядного виміру, ризикує перетворитися на технократичний механізм, здатний досягати формального результату, але, не підтримувати справедливості, як суспільну цінність. Саме тому виникає потреба у концептуальному переосмисленні її методологічного підґрунтя – через інтеграцію національної ідеї, як фундаментального смислотворчого чинника.

Національна ідея у цьому контексті постає не абстрактною декларацією, а структуротворчим принципом, який поєднує правові, моральні, культурні й безпекові орієнтири суспільного розвитку. Вона

забезпечує цілісність між такими категоріями, як безпека – екзистенційна основа держави; ідентичність – як духовна вісь нації; та протидія злочинності – як практичний механізм захисту цих засад.

Інтеграція національної ідеї в структуру криміналістичної технології відкриває можливість формування нової парадигми: криміналістика перестає бути лише прикладною наукою про розслідування злочинів і набуває значення світоглядно-ціннісної системи, спрямованої на зміцнення національної безпеки, утвердження верховенства права та консолідацію суспільства.

Таким чином, актуальність дослідження визначається потребою глибокого теоретико-методологічного осмислення криміналістичної технології крізь призму національної ідеї, що в умовах сучасних викликів є не лише інтелектуальним завданням науки, а й стратегічним чинником збереження української державності, правопорядку та довіри громадян до правових інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні існують наукові дослідження, що торкаються окресленої автором теми, однак поєднання цих категорій в єдину концепцію поки що не отримало широкого висвітлення. Переважно лише окремі аспекти цієї проблематики розглядаються в межах кримінології, криміналістики та правознавства. Наприклад, можна виокремити такі ключові напрями досліджень:

1. Протидія злочинності та внутрішня безпека: Монографія Ю.В. Нікітіна «Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства» (2009) аналізує загрози внутрішній безпеці та їх вплив на криміногенний стан в Україні, що є важливим елементом у контексті національної ідеї та безпеки [1].

2. Наукові дослідження у сфері протидії злочинності: Матеріали наукової конференції НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса (2023) містять дослідження, що стосуються аспектів протидії злочинності, включаючи питання національної безпеки та правової ідентичності [2].

3. Актуальні питання протидії злочинності в умовах воєнного стану: Збірник матеріалів конференції Донецького державного університету внутрішніх справ (2022) розглядаються питання протидії злочинності в умовах воєнного стану, зокрема, аспекти правової політики та національної безпеки [3].

Таким чином, хоча в Україні наразі немає досліджень, які б комплексно поєднували концепції безпеки, ідентичності та національної ідеї у межах криміналістичної технології, проте існують окремі наукові праці, що висвітлюють деякі аспекти цієї проблематики. Це підкреслює актуальність і потребу подальших наукових розвідок у зазначеному напрямі.

Об'єкт дослідження – технологія протидії злочинності як складова системи забезпечення безпеки держави та збереження національної ідентичності.

Предмет дослідження – роль та функції національної ідеї у структурі криміналістичної технології, зокрема щодо забезпечення безпеки, формування національної ідентичності та ефективності криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні змісту та значення національної ідеї у структурі криміналістичної технології та її впливу на ефективність протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу. З огляду на визначену мету дослідження, доцільно розпочати виклад основного матеріалу з розгляду теоретико-методологічних основ зазначеної проблематики.

Поняття національної ідеї та її роль у формуванні безпеки й ідентичності. Річ в тому, що в будь-якій цивілізованій державі національна ідея виступає системою цінностей, ідей та принципів, що об'єднують громадян держави, формують їхню політичну та культурну свідомість і задають орієнтири для розвитку суспільства. Вона визначає не лише соціальні та культурні норми, а й політичні пріоритети, в тому числі у сфері безпеки. У контексті криміналістики саме національна ідея має формувати морально-етичні стандарти поведінки слідчих та експертів, визначати пріоритети в роботі правоохоронних органів, сприяти цим формуванню довіри громадян до системи правопорядку і служити потім, на майбутнє, основою для суспільно-ціннісного розуміння безпеки України як держави.

Історично національна ідея виникає на перетині політичної філософії, культури та права [4; 5, с. 575–577]. На сьогодні в Україні її формування пов'язане з державотворчими процесами, захистом територіальної цілісності, розвитком правових інститутів і системи правопорядку.

Філософські підходи до національної ідеї включають концепції соціальної справедливості [6, с. 104–107], верховенства права та моральної відповідальності громадян і держави [7; 8, с. 15–25].

На правовому рівні національна ідея визначає допустимі поведінкові моделі, формує основу законодавчих норм і стандартів професійної діяльності у сфері безпеки [9].

Враховуючи зазначене, на наш погляд, у структурі криміналістичної технології протидії злочинності має бути сформована триєдина основа: безпека, ідентичність та національна ідея. Безпека визначає стратегічні напрями захисту суспільства та держави; ідентичність укорінює діяльність у національних культурних і моральних цінностях; національна ідея інтегрує ці виміри в єдину систему, яка задає орієнтири для розвитку криміналістики.

Національна ідея постає, в нашому розумінні, як сукупність духовних, моральних, правових та соціальних цінностей, що об'єднують громадян, формують політичну та культурну свідомість і визначають вектор розвитку суспільства.

У криміналістиці, на наш погляд, вона має виконувати такі функції:

1. Ідеологічно-координаційну – формувати спільне розуміння меж правомірної та злочинної поведінки, уніфікувати професійну практику.

2. Соціально-легітимаційну – забезпечуватиме довіру суспільства до криміналістичної діяльності та інститутів правосуддя.

3. Ціннісно-мотиваційну – визначатиме професійні стандарти честі, відповідальності та справедливості, якими мають керуватися слідчі, експерти, прокурори.

Вважаємо, криміналістика в сучасному розумінні – це не лише технологія збору доказів, а й суспільно-ціннісна практика, де національна ідея поєднується із безпековим ідентифікаційним підґрунтям. І вона може впливати на: вибір методів протидії (з урахуванням культурних та правових традицій); етичні стандарти професії (неупередженість, гуманізм, верховенство права); міжвідомчу координацію (єдність ціннісних і безпекових орієнтирів між поліцією, прокуратурою, судом); пріоритети роботи (захист життя і здоров'я громадян, справедливості, порядок). Практичним наслідком тоді стане розробка національно-орієнтованих стандартів доказування, вдосконалення професійної освіти та уніфікація правоохоронних стратегій у масштабі держави.

Тому національна ідея як структурний елемент криміналістичної технології має інтегрувати категорії безпеки та ідентичності, перетворюючись на своєрідний «компас» для правоохоронної системи. Вона гарантуватиме не лише ефективність протидії злочинності, а й легітимність та суспільну довіру до криміналістики (як технології) у формі науки і практики. Та для цього криміналістика має розглядатися як технологія, що поєднує методи, прийоми та технічні засоби для виявлення, фіксації та оцінки доказів, а також для забезпечення ефективності розслідування злочинів. Сучасний підхід окреслює інтеграцію криміналістики із соціальними, психологічними та правовими механізмами, що дозволить поєднати технічний і ціннісний виміри криміналістичної діяльності, наприклад, слідчих та експертів. Цей аспект критично важливий для забезпечення не лише формальної результативності, а й суспільної легітимності протидії злочинності.

У чому тоді проявляється взаємозв'язок національної ідеї та криміналістичної технології? Суть у тому, що національна ідея виступає концептуальною віссю, яка визначає ціннісні, моральні та правові орієнтири криміналістичної діяльності. Вона впливає на формування

стратегічних цілей, тактичних рішень і операційних процедур протидії злочинності. Інтеграція національної ідеї у криміналістичну технологію забезпечить гармонізацію технічних методів із соціально-культурним контекстом, підвищить довіру громадян до правоохоронних органів і зміцнить загальний рівень національної безпеки.

Які ж тоді функції національної ідеї в криміналістичній технології?

Ідеологічно-координаційна функція. Національна ідея на сьогодні виступає основою для формування єдиного суспільного та професійного розуміння злочину і допустимої поведінки. Вона задає критерії, які визначають, що є кримінально каранним, а що – соціально прийнятним, забезпечуючи єдність підходів між різними органами правопорядку. В межах криміналістичної технології це означає, що суб'єкти криміналістичної діяльності (наприклад, слідчі, експерти та прокурори) оперують спільними ціннісними орієнтирами, що підвищує ефективність розслідування і зменшує ризик правових та етичних колізій. Зазначене зумовлює соціальну легітимізацію діяльності правоохоронних органів, Тобто інтеграція національної ідеї у криміналістичну практику сприяє підсиленню довіри громадян до правоохоронних органів. Коли дії слідчих і експертів відповідають не лише закону, а й соціокультурним і моральним нормам, суспільство сприймає їх як легітимні та справедливі, і – навпаки. Це створює передумови для більш активної взаємодії громадян із правоохоронними структурами, підвищує готовність до співпраці під час розслідувань та зміцнює соціальну стабільність.

Наступна функція – ціннісно-мотиваційна. Національна ідея формує систему пріоритетів та морально-етичних стандартів для криміналістів. Вона визначає, що саме слід вважати пріоритетом у розслідуванні – захист життя і здоров'я громадян, відновлення справедливості, підтримка громадського порядку. Ціннісно-мотиваційна функція також забезпечує моральну рамку, в межах якої професійна діяльність відбувається без порушення законів і суспільної довіри.

Таким чином, національна ідея стає не абстрактною концепцією, а практичним «компасом», що керує поведінкою криміналістів і спрямовує технологію боротьби зі злочинністю на досягнення суспільно значущих результатів.

Національна ідея як чинник забезпечення безпеки та ідентичності здійснює також вплив на формування стратегічного, тактичного та операційного рівнів криміналістичної технології. Національна ідея визначає стратегічні пріоритети криміналістичної діяльності, формує основу для планування державної політики у сфері безпеки та протидії злочинності. На стратегічному рівні вона задає цілі держави щодо захисту громадян, підтримки правопорядку та зміцнення національної ідентичності. На тактичному рівні вона орієнтує правоохоронців на пріоритетні напрями діяльності – виявлення і нейтралізацію соціально небезпечних явищ, захист ключових цінностей і ресурсів держави. Операційний рівень відображає конкретні дії та прийоми слідчих і експертів, які реалізують криміналістичну стратегію і тактику, адаптуючи методи криміналістичної роботи до специфіки національного правового та культурного контексту.

Національна ідея може слугувати орієнтиром для адаптації криміналістичних методів (методики розслідування) до реалій конкретної держави, адже це включає врахування історичних, соціальних та культурних

особливостей, що впливають на поведінку правопо-рушників та очікування суспільства. Наприклад, підходи до збору доказів, оцінки слідів або організації оперативних заходів у різних регіонах України можуть відрізнятися через локальні традиції, звичаї та правові прецеденти. Така адаптація дозволяє підвищити ефективність розслідування та забезпечити легітимність результатів в очах громадян.

Зазначене також проявляє свою роль у формуванні правової та культурної орієнтації суспільства, тому що національна ідея формує суспільне розуміння того, що є допустимою поведінкою, а що – кримінально каранною. Вона задає культурно-правові стандарти, які визначають моральні та етичні рамки для громадян і правоохоронців. Упровадження цих принципів у криміналістичну практику сприяє підвищенню довіри до правоохоронних органів, стимулює добровільне дотримання закону та зміцнює соціальну згуртованість. Таким чином, у цьому ракурсі національна ідея виступає не лише теоретичною категорією, а й практичним механізмом забезпечення безпеки й формування національної ідентичності через криміналістичну діяльність.

Тому в цій площині є важливими і практичними аспекти інтеграції національної ідеї у криміналістичну діяльність. Один із напрямів є розробка національно орієнтованих стандартів доказування та процедур розслідування. Інтеграція національної ідеї у криміналістичну технологію вимагає створення стандартів, які враховують як міжнародні практики, так і національні правові та культурні особливості. Це стосується методів збору, фіксації та оцінки доказів, організації процесуальних дій та застосування слідчих прийомів. Такий підхід забезпечує не лише ефективність розслідування, а й його легітимність у суспільстві, створюючи відчуття справедливості та відповідності національним цінностям.

Наступний – підготовка фахівців: освіта, підвищення кваліфікації та формування ціннісної системи. Національна ідея має безпосередній вплив на освітні програми для слідчих, експертів і прокурорів. Включення в навчальні курси історії держави, культури, етики професії та моральних норм і т. ін. дозволяє формувати цілісну систему цінностей у майбутніх фахівців. Підвищення кваліфікації повинно передбачати не лише технічні навички, а й розвиток компетенцій у сфері правової культури, критичного мислення та етичної відповідальності.

Ще один аспект – міжвідомча координація та уніфікація підходів між правоохоронними органами. Національна ідея сприяє формуванню спільної системи пріоритетів між поліцією, прокуратурою, судами та іншими органами. Це забезпечує уніфікацію методів і процедур, що підвищує узгодженість дій у розслідуванні злочинів, зменшує дублювання і підвищує оперативну ефективність. Такий підхід також дозволить врахувати регіональні особливості та адаптувати криміналістичні технології до різних соціокультурних контекстів України.

Насамкінець, вплив на суспільну довіру та легітимність правоохоронних органів. Інтеграція національної ідеї у криміналістичну практику створює відчуття справедливості та прозорості дій правоохоронців. Коли методи розслідування відповідають національним цінностям і моральним нормам, громадяни сприймають органи правопорядку як легітимні і надійні. Це підвищує добровільну співпрацю з правоохоронними структурами, зміцнює суспільний порядок і сприяє формуванню цілісної системи національної безпеки.

Висновки. Системне значення національної ідеї для криміналістичної технології та безпеки держави – беззаперечне!

Національна ідея виступає фундаментом внутрішньої єдності криміналістичної технології, який дозволяє поєднати технічний раціоналізм із гуманітарним сенсом правозастосування. Її інтеграція в систему криміналістики означає зміщення акценту з «механічної ефективності» до «сислової результативності» – коли розслідування не лише встановлює факти, а й відновлює порушену справедливість, як суспільну цінність. У такому контексті національна ідея виконує низку ключових функцій:

1. Світоглядно-інтегративну. Вона забезпечує цілісність криміналістичної технології як багаторівневої системи, що включає ідеологічний, стратегічний, тактичний і технічний компоненти. Саме національна ідея визначає, якою мірою кожен елемент цієї системи узгоджується з базовими цінностями держави – людською гідністю, правовою справедливістю, патріотизмом і безпекою.

2. Нормативно-регулятивну. Вона формує морально-правові орієнтири для суб'єктів криміналістичної діяльності. Це не лише питання закону, а й питання внутрішньої відповідальності, професійної честі та суспільного довір'я. У цьому сенсі національна ідея стає своєрідним «етичним кодом» криміналістики, що спрямовує рішення навіть у ситуаціях, коли норма права не дає однозначної відповіді.

3. Комунікативно-ціннісну. У практиці розслідування національна ідея сприяє гармонізації взаємодії між державою та громадянами. Вона задає мову спільних смислів – коли правоохоронець, прокурор, суддя і громадянин діють не як сторони конфлікту, а як учасники спільної справи збереження правопорядку і безпеки держави.

4. Освітньо-професійну. Імплементація національної ідеї має починатися з системи професійної підготовки кадрів. Формування у криміналістів (слідчих, прокурорів, експертів тощо) ціннісно-національної ідентичності підсилює їхню професійну стійкість, знижує ризики корупційної поведінки та морального релятивізму, а також формує готовність до дії в умовах гібридних загроз.

Таким чином, у межах криміналістичної технології національна ідея виступає не лише філософським підґрунтям, а й системоутворюючим чинником, який визначає напрям розвитку методів, тактик і процедур. Вона перетворює криміналістику на технологію національної безпеки – науку, що стоїть не осторонь суспільних процесів, а в самому центрі державотворчої місії.

Сьогодні, коли Україна переживає етап глибоких випробувань, осмислення ролі національної ідеї у структурі криміналістичної технології набуває не лише теоретичного, а й екзистенційного значення. Це – не просто питання ефективності розслідувань, а питання виживання правової держави, збереження її морального стрижня і довіри громадян до інститутів правопорядку.

Список використаних джерел

1. Нікітін Ю. В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства: монографія. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2009. 373 с.
2. Наукові дослідження у сфері протидії злочинності : матеріали наук. конф. за підсумками роботи фахівців НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України за фундаментал. темами у 2022 р. (м. Харків, 6 груд. 2022 р.) / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2023. 304 с.
3. Актуальні питання протидії злочинності в умовах воєнного стану: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 25 листоп. 2022 р.). Кривий Ріг, 2022. 276 с.
4. Українська Національна Ідея як духовно-інтелектуальний код соборності народу: етнічний, інтеграційний та цивілізаційний вектори (матеріали круглого столу) / за ред. В.С. Кравців; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львів, 2011. 60 с.
5. Ясь О. В. Українська ідея. *Енциклопедія історії України. Кн. 2: Україна–Українці*. Київ : Наук. думка, 2019. С. 575–577.
6. Гриненко А.М. Соціальна справедливість як ключовий принцип у реалізації соціальної політики держави. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2009. Вип. 99. Т. 112. С. 104–107.
7. Якубенко В.М. Принципи соціальної держави: стан і перспективи їх реалізації в Україні : атореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 21 с.
8. Погребняк С. Соціальна держава: обґрунтування концепції. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. / редкол.: В. Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2011. № 2 (65). С. 15–26.
9. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.

References

1. Nikitin, Yu. V. (2009). *Protydiya zlochynnosti v systemi zabezpechennya vnutrishn'oyi bezpeky ukrayins'koho suspil'stva* [Counteracting crime in the system of ensuring internal security of Ukrainian society] : monohrafiya. Kyiv: VNZ «Natsional'na akademiya upravlinnya» [in Ukrainian].
2. *Naukovi doslidzhennya u sferi protydyi zlochynnosti* [Scientific research in the field of combating crime] : materialy nauk. konf. za pidsumkamy roboty fakhivtsiv NDI vyvch. problem zlochynnosti im. akad. V.V. Stashysa Nats. akad. prav. nauk Ukrayiny za fundamental. temamy u 2022 r. (m. Kharkiv, 6 hrud. 2022 r.) / NDI vyvch. problem zlochynnosti im. akad. V. V. Stashysa NAPrN Ukrayiny. (2022). Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
3. *Aktual'ni pytannya protydyi zlochynnosti v umovakh voyennoho stanu* [Current issues of combating crime under martial law] : zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf. (v avtors'kiy redaktsiyi), (m. Kryvyi Rih, 25 lystop. 2022 r.). (2022). Kryvyi Rih [in Ukrainian].

4. Ukrayins'ka Natsional'na Ideya yak dukhovno-intelektual'nyy kod sobornosti narodu: etnichnyy, intehratsiyyny ta tsyvilizatsiyyny vektory (materialy kruhloho stolu) [Ukrainian National Idea as a spiritual and intellectual code of the unity of the people: ethnic, integration and civilizational vectors (round table materials)] / za red. V.S. Kravtsiva; NAN Ukrayiny. In-t rehional'nykh doslidzhen'. (2011). L'viv [in Ukrainian].

5. Yas', O. V. (2019). Ukrayins'ka ideya [Ukrainian idea]. *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny. Kn. 2: Ukrayina–Ukrayintsi*. Kyiv: Nauk. dumka. S. 575–577. [in Ukrainian].

6. Hrynenko, A. M. (2009). Sotsial'na spravedyvist' yak klyuchovyy pryntsyp u realizatsiyi sotsial'noyi polityky derzhavy [Social justice as a key principle in the implementation of the state's social policy]. *Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «KyievoMohylyans'ka akademiya»*. Vyp. 99. T. 112. S. 104–107. [in Ukrainian].

7. Yakubenko, V. M. (2005). Pryntsypy sotsial'noyi derzhavy: stan i perspektyvy yikh realizatsiyi v Ukrayini [Principles of the social state: status and prospects for their implementation in Ukraine]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

8. Pohrebnyak, S. (2011). Sotsial'na derzhava: obgruntuvannya kontseptsiyi [Welfare state: justification of the concept]. *Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny* : zb. nauk. pr. / redkol.: V. YA. Tatsiy ta in. Kharkiv : Pravo, № 2 (65). S. 15–26. [in Ukrainian].

9. Reznikova, O. O. (2022). *Natsional'na stiykist' v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyshcha [National Resilience in a Changing Security Environment]* : monohrafiya. Kyiv : NISD. [in Ukrainian].

Komisarchuk Ruslan,

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Criminal Law Disciplines of the Institute of Law and Security

(Odesa State University of Internal Affairs, Odesa)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2082-1207>

THE NATIONAL IDEA IN THE STRUCTURE OF CRIMINALISTIC TECHNOLOGY (AN INVITATION TO DISCUSSION)

The article explores the national idea as a conceptual factor within the structure of criminalistic technology for combating crime. It outlines the logical and functional framework of criminalistic technology, which encompasses ideological, political, strategic, tactical, technical, and operational levels. The integration of the national idea into these components provides the system with a worldview and value-based foundation, transforming it from a set of methods into a holistic mechanism aimed at protecting human rights, state security, and national identity.

It is argued that the national idea functions as an integrative framework within which strategic directions, tactical decisions, and technical operations for the prevention, detection, and investigation of crimes are implemented. Particular attention is devoted to the practical aspects of incorporating the national idea into criminalistic activity: shaping a security-oriented ideology in professional training, applying digital technologies to enhance transparency and public trust in law enforcement institutions, and strengthening the moral and psychological foundations of the security system.

The study concludes that the national idea ensures the internal unity of criminalistic technology by integrating legal, scientific, and state-building principles into a unified system for protecting society from crime. In this context, criminalistics appears not merely as an applied legal science but as a technological mechanism of national security, resilience, and sovereignty of Ukraine.

Key words: national idea, criminalistic technology, crime prevention, security, identity, strategy and tactics, rule of law.

Надіслано до редколегії 01.09.2025
Рекомендовано до публікації 17.10.2025
Опубліковано 19.11.2025

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 305-055.2:316.647.82:355(477)
DOI 10.32782/2523-4269-2025-92-86-91

Мухіна Галина Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, соціології та педагогіки
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>

Гельбак Анжела Миколаївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології, соціології та педагогіки
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7137-6326>

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ

У статті розглядається проблема гендерних стереотипів у секторі безпеки й оборони України, акцентується увага на специфіці формування гендерних уявлень у військовому середовищі. Водночас підкреслюється, що подолання стереотипів сприятиме не лише гендерній рівності, а й формуванню інклюзивного та професійного середовища в секторі безпеки, а також пропонуються напрями вдосконалення гендерної політики, серед яких – інформаційно-просвітницькі кампанії, підготовка керівного складу до роботи з гендерними питаннями, удосконалення нормативно-правової бази.

Ключові слова: гендерні стереотипи, сектор безпеки й оборони, поліцейська діяльність, гендерна рівність, гендерні ролі, інститути соціалізації.

Постановка проблеми. Проблематика гендерної рівності в секторі безпеки й оборони України набуває особливої ваги в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Війна висуває на перший план необхідність залучення всіх громадян, незалежно від статі, до оборонних процесів та забезпечення функціонування Збройних Сил і силових структур. Проте, попри зростання чисельності жінок у військових формуваннях та їхній активний внесок у захист держави, у суспільній свідомості та в самих інституціях безпеки й оборони продовжують існувати гендерні стереотипи. Ці стереотипи проявляються у сприйнятті «традиційних» ролей жінок і чоловіків, обмеженні доступу до певних посад, нерівних можливостях кар'єрного зростання, а також

у суспільній недооцінці внеску жінок у сектор оборони. Така ситуація не лише суперечить принципам демократичного розвитку та європейської інтеграції України, але й знижує ефективність функціонування сектору безпеки загалом.

Дослідження проблеми гендерних стереотипів у секторі безпеки й оборони є актуальним у контексті виконання Україною міжнародних зобов'язань, зокрема Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», а також у процесі формування інклюзивної та стійкої системи національної безпеки. Подолання стереотипів і запровадження реальної рівності прав та можливостей сприятиме підвищенню боєздатності, ефективності прийняття рішень і зміцненню демократичних інститутів держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема гендерних стереотипів є предметом активних наукових дискусій як серед зарубіжних, так і серед українських дослідників. Значний внесок у її вивчення роблять такі вчені, як В. Агеев, Ю. Альошина, Р. Бейлс, Ш. Берн, А. Волович, О. Вороніна, Ю. Гусева, Т. Кліменкова, І. Кльоцина, Т. Кубриченко, О. Кустова, Т. Парсонс, Н. Рождественська, М. Сабунаєва й інші. Їхні роботи закладають основу для подальшого осмислення сутності гендерних стереотипів, їхнього походження та впливу на соціальні відносини, зокрема у професійній і суспільно-політичній сферах. На сьогодні стереотипи виступають своєрідними когнітивними конструкціями, які допомагають людині швидко орієнтуватися в соціальній реальності та формувати картину світу на основі вже наявних установок, переконань, інтересів і цінностей. Проте поряд із виконанням адаптивної функції стереотипи можуть набувати й деструктивного характеру, оскільки здатні обмежувати індивіда у його можливостях, створювати упередження та сприяти дискримінаційним практикам. Особливо відчутним цей вплив стає у сферах, де суспільні очікування тісно пов'язані з традиційними уявленнями про «чоловічі» та «жіночі» ролі, наприклад у секторі безпеки й оборони.

Науковці (І. Іванова, О. Цокур) визначають методологічну основу гендерної освіти, спираючись на низку ключових підходів. До них належать: аксіологія як вчення про цінності, що акцентує увагу на значущості особистості, навчання та виховання; культурно-історична теорія розвитку особистості, яка визнає пріоритет соціальних чинників над біологічними; постмодерністські концепції, що підкреслюють конструктивістську природу культури та соціально-конструктивістський характер знання й досвіду, а також розглядають стать і сексуальність як соціально сконструйовані категорії; ідея андрогінії як важливої умови ефективного розвитку та самореалізації особистості; результати наукових досліджень, що розкривають гендерну ідентичність як базову структуру особистості [1].

Мета дослідження полягає у виявленні й аналізі гендерних стереотипів, що існують у секторі безпеки й оборони України, а також у визначенні шляхів їх подолання для підвищення ефективності функціонування інституцій безпеки та забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків.

Виклад основного матеріалу. Для послідовного розкриття зазначеної теми доцільно насамперед звернутися до понятійного апарату та визначити сутність поняття «стереотип». У класичному трактуванні, запропонованому американським ученим У. Ліпманом, стереотип визначається як відносно стійкий, узагальнений і впорядкований образ, схема або модель, що формується в індивідуальній чи колективній свідомості. Головне завдання стереотипу полягає у «раціоналізації» та спрощенні процесу пізнання, зокрема в економії інтелектуальних та психологічних зусиль під час оцінки нових обставин і ситуацій.

Загальновідомо, що гендерні стереотипи – це відносно стійкі, соціально зумовлені уявлення про відмінності в ролях, поведінці, психологічних та соціальних характеристиках жінок і чоловіків, які формуються в культурі та відтворюються у процесі соціалізації. Вони мають як когнітивний (установки, образи, очікування), так і поведінковий вимір (впливають на взаємодію, оцінку та розподіл ролей у суспільстві).

У межах соціально-психологічного підходу гендерні стереотипи розглядаються як когнітивні схеми,

що виникають у процесі міжособистісної взаємодії та сприйняття. Вони спрощують оцінку оточення, але водночас можуть призводити до викривлення реальності, зумовлюючи упереджене ставлення. Зокрема, у дослідженнях Ш. Берн та І. Кльоциної підкреслюється, що стереотипи задають стандарти «належної» жіночої та чоловічої поведінки, які часто вступають у суперечність із реальними можливостями та прагненнями особистості.

З позиції культурології гендерні стереотипи є продуктом історичного розвитку та соціокультурних традицій. Вони відображають усталені уявлення про «природні» ролі статей, що формуються під впливом міфології, релігії, суспільного устрою та економічних відносин. Наприклад, традиційний поділ на «чоловічу» (сила, влада, війна) та «жіночу» (турбота, виховання, побут) сфери зумовлює закріплення певних соціальних функцій і значною мірою визначає ставлення суспільства до участі жінок у військовій чи політичній діяльності.

У правовому аспекті гендерні стереотипи розглядаються як фактор, що перешкоджає реалізації принципу рівності та недискримінації. Міжнародні документи, зокрема Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», наголошують на необхідності подолання гендерних стереотипів у сфері безпеки й оборони, оскільки вони стають бар'єрами для рівного доступу жінок до військової служби, прийняття рішень, кар'єрного зростання [2].

Принагідно зауважимо, що в наукових студіях гендерні стереотипи визначаються як соціально сконструйовані уявлення «маскуліності» та «фемінності», які підтверджуються різною (залежно від статі) поведінкою, різним розподілом усередині соціальних ролей і статусів, підтримуються психологічними потребами людини поводитися в соціально бажаній манері та відчувати свою цілісність і несуперечливість [3, с. 153]. Гендерні стереотипи складаються в процесі суспільної комунікації та передаються індивідам у процесі соціалізації. Перш ніж перейти до аналізу гендерних стереотипів у секторі безпеки й оборони України, охарактеризуємо гендерні стереотипи за такими компонентами, як структура, зміст, властивості, функції та види [4].

У наукових дослідженнях, присвячених проблемі гендерних стереотипів, значну увагу привертає підхід С. Фіске та Л. Стівенса, які виокремлюють два базові компоненти цього явища – описовий і наказовий.

Описовий компонент відображає усталені уявлення про притаманні чоловікам і жінкам риси, завдяки чому формуються соціальні упередження. Так, поширеною є думка, що жінки нібито менш компетентні у сфері керівництва, тоді як чоловіки менш схильні до виховання дітей і виконання доглядових функцій. Наказовий компонент, зі свого боку, задає очікувану модель поведінки для представників обох статей, фактично спонукаючи індивідів до її відтворення: наприклад, чоловіків суспільство стимулює демонструвати мужність і рішучість, тоді як від жінок очікується прояв ніжності, турботи та поступливості.

Водночас, на нашу думку, гендерні стереотипи є різновидом ширшого соціального феномену – соціальних стереотипів, структура яких охоплює три взаємопов'язані компоненти: когнітивний, афективний і поведінковий. Когнітивний компонент відповідає за змістовне наповнення стереотипів і відображає риси, які суспільство приписує різним статям, тоді як

афективний компонент виражає емоційне ставлення до об'єкта стереотипізації та визначає оцінку «своїх» і «чужих» у соціальній взаємодії. Готовність індивіда діяти певним чином щодо об'єкта пізнання репрезентує поведінковий компонент гендерного стереотипу. На думку В. Ядова, ці компоненти утворюють єдність когнітивних та емоційних складових, а гендерні стереотипи можуть виступати як повні (містять усі три компоненти) або неповні (відсутній один із них) [4].

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що зміст гендерних стереотипів доцільно розглядати через їх класифікацію. У сучасних наукових студіях усталилася думка про існування трьох основних груп: стереотипи маскуліності та фемінності; стереотипи сімейних і професійних ролей; стереотипи трудової діяльності.

Стереотипи маскуліності та фемінності окреслюють соматичні, психологічні та поведінкові якості, які традиційно приписують чоловікам і жінкам. Фемінність зазвичай асоціюється з природним, репродуктивним і пасивним началом, а маскуліність – із культурним, творчим і активним. Тож жінкам приписуються залежність, емоційність, ніжність і покірність, тоді як чоловікам – доміантність, компетентність, логічність та агресивність. Подібний підхід поляризує та ієрархічно протиставляє соціальні статуси статей.

Стереотипи сімейних і професійних ролей відображають уявлення про «належні» соціальні ролі чоловіків і жінок. У традиційній українській культурі жінкам найчастіше приписуються ролі матері, дружини та господині, тоді як чоловіків суспільство оцінює переважно за професійними здобутками. Отже, соціальну значущість жінки часто визначають через сім'ю, а чоловіка – через роботу та кар'єру.

Загальновідомо, що стереотипи трудової діяльності стосуються розподілу сфер професійної реалізації. Жінкам відводиться «експресивна» сфера – робота, пов'язана з обслуговуванням, доглядом і виконавчими функціями. Чоловіки ж вважаються більш придатними до «інструментальної» сфери, яка передбачає управління, креативність і відповідальність за прийняття рішень [3].

Як слушно зазначають дослідники, стереотипи виконують функцію соціального пізнання як на рівні індивіда, так і на рівні соціальних груп. Їх основними властивостями є: схематичність і групове узагальнення, що спрощує сприйняття; емоційно-оціночний характер, який може мати негативне забарвлення та сприяти дискримінації (зокрема, у формах сексизму); масовість і поширеність, завдяки чому вони здатні значно впливати на суспільну поведінку; стійкість і консервативність, що ускладнює їх зміну навіть під впливом соціально-культурних трансформацій.

Аналіз поняття «гендерний стереотип», його складових дає змогу перейти до визначення їхніх функцій і значення у суспільстві. У сучасній літературі пропонується умовна класифікація функцій на психологічні (спрощення сприйняття, створення почуття «нормальності») та соціальні (легітимація нерівності, підтримка традиційного розподілу ролей) [5].

Як зазначалося вище, формування гендерних стереотипів є складним соціокультурним процесом, що зумовлений як історичними традиціями, так і сучасними умовами соціалізації. Ця проблема найчастіше розглядається в контексті теорії соціалізації, адже саме вона забезпечує передачу соціального досвіду від покоління до покоління та закріплює нормативні уявлення про

«належні» ролі чоловіків і жінок у багатьох аспектах.

По-перше, одним із чинників формування стереотипів є оцінки, очікування й упередження, які закріплюються в суспільстві через багаторазове відтворення. Із часом вони перетворюються на стійкі зразки поведінки, комунікації та професійної діяльності, формуючи своєрідні культурні стандарти.

По-друге, важливу роль відіграє засвоєння індивідом певних гендерних ролей у процесі соціалізації та виховання. Дитина з раннього віку отримує від дорослих когнітивну інформацію та практичні настанови, які визначають, якою має бути «правильна» поведінка хлопців і дівчат. Унаслідок цього відбувається самокатегоризація – ототожнення себе з певною статевою роллю та відповідними моделями поведінки.

По-третє, на думку Е. Іглі, джерелом формування гендерних стереотипів виступають відмінності в соціальних ролях чоловіків і жінок. Традиційно типовий жіночий образ асоціюється з комунікативними й соціальними навичками, орієнтацією на підтримку, емоційну теплоту та турботу. Натомість чоловічий образ пов'язується з професійною компетентністю, раціональним мисленням і активною життєвою позицією.

Разом із тим сучасна соціальна реальність дедалі більше демонструє взаємопроникнення маскуліних і фемінних рис у професійній діяльності. Так, універсальною цінністю для представників різних професій стає прагнення до успіху, яке може поєднувати як «традиційно чоловічі» (рішучість, компетентність, лідерство), так і «традиційно жіночі» (емпатія, турбота, комунікативність) риси. Наприклад, дослідження показують, що жінки-поліцейські нерідко демонструють вищий рівень сміливості, самоконтролю та комунікабельності порівняно з чоловіками в тій самій професії [6].

У контексті українських реалій гендерні стереотипи проявляються передусім у сфері праці та професійної реалізації (горизонтальна сегрегація, вертикальна сегрегація, дискримінація у сфері кар'єрного зростання). Горизонтальна сегрегація простежується в тому, що існує стійкий поділ професій на «чоловічі» та «жіночі». До «жіночих» зазвичай відносять сфери обслуговування – педагогіку, охорону здоров'я, культуру, громадське харчування, торгівлю. Водночас «чоловічими» вважаються галузі будівництва, транспорту, промисловості, сектор безпеки й оборони.

Вертикальну сегрегацію ми відслідковуємо в багатьох галузях, навіть «жіночих», тому що існує так званий ефект скляної стелі: керівні посади обіймають переважно чоловіки, тоді як жінки залишаються на нижчих або другорядних позиціях. Має місце, на жаль, і дискримінація у сфері кар'єрного зростання. Незважаючи на високий рівень освіти та професійної підготовки, жінки часто займають менш престижні й менш оплачувані посади. Це спричиняє економічну нерівність та знижує рівень їхнього соціального впливу [3].

Варто наголосити, що в умовах чинної податкової системи роботодавці нерідко виявляють упереджене ставлення до жінок, які мають дітей або перебувають у віці, коли можливе материнство. Для певного кола роботодавців передбачені державою соціальні гарантії та пільги для працюючих жінок сприймаються не як підтримка гендерної рівності, а як додаткове фінансове чи організаційне навантаження. Це, зі свого боку, формує дискримінаційні практики на ринку праці та зменшує можливості жінок щодо працевлаштування та професійної реалізації.

У системі МВС України додатковою проблемою виступає відсутність чітко визначених вимог щодо забезпечення гендерного балансу під час формування кадрового резерву. Недостатнім залишається і впровадження сталих гендерних підходів у програми професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників сектору безпеки й оборони. Значною мірою це пов'язано з поширеністю стереотипних уявлень, а також із тим, що гендерна компетентність досі не є невід'ємною умовою кар'єрного зростання в цій сфері [7, с. 123].

Ще одним важливим наслідком дії гендерних стереотипів є їхній вплив на демографічні процеси. Зокрема, вони можуть виступати фактором зниження рівня народжуваності. Суспільство, у якому панує гендерна нерівність, фактично ставить жінку перед дилемою: зробити кар'єру чи зосередитися на материнстві. Тож багато молодих жінок свідомо відкладають народження дитини на користь професійного розвитку. Водночас, хоча в законодавстві України чоловіки мають рівні права щодо догляду за дитиною, на практиці лише близько 1 % батьків беруть відпустку по догляду за дитиною [7, с. 117]. На нашу думку, саме гендерні стереотипи створюють антимотивацію для чоловіків у реалізації їхнього батьківського потенціалу.

Крім того, гендерні стереотипи зумовлюють надмірно спрощене та стандартизоване сприйняття чоловіків і жінок, що веде до формування певних шаблонних очікувань та установок у міжособистісних і професійних відносинах. Подібне спрощення позбавляє людину індивідуальності, що негативно впливає на процес пізнання особистості, її самореалізацію та розвиток. Особливістю є те, що стереотипи обмежують не лише жінок, а й чоловіків, адже від них також очікується відповідність жорстко закріпленим рольовим моделям. Це стає серйозним бар'єром у розвитку особистості та професійній реалізації, оскільки індивід часто змушений діяти не відповідно до власних здібностей і прагнень, а згідно зі соціальною «нормою».

Окремі уваги заслуговує мовний аспект, що відображає гендерні стереотипи в офіційній риторичній сектору безпеки й оборони. Зокрема, у назвах державних нагород і відзнак часто використовуються категорії, пов'язані із «чоловічими» чеснотами. Прикладом є слово «мужність», яке традиційно асоціюється з відвагою та сміливістю як переважно чоловічими характеристиками. Це простежується, наприклад, у назві ордена «За мужність» (Указ Президента України від 21 серпня 1996 року № 720/96), а також у відомчих заохочувальних відзнаках Державної прикордонної служби України (наказ МВС від 16 квітня 2013 року № 368) [3]. Подібна термінологія на символічному рівні відтворює традиційний зв'язок героїзму та відваги з чоловічою роллю, залишаючи поза увагою участь жінок у забезпеченні безпеки й оборони держави.

Подолання негативних наслідків гендерних стереотипів, які обмежують як жінок, так і чоловіків, потребує комплексного та системного підходу. У цьому контексті

доцільним видається реалізувати низку конкретних заходів:

- розроблення та впровадження довгострокової державної програми підтримки кар'єрного розвитку жінок. Її важливою складовою має стати створення умов для поєднання професійної діяльності та сімейних обов'язків, зокрема через упровадження гнучких форм зайнятості (неповний робочий день, неповний робочий тиждень, гнучкий графік роботи);

- модернізація системи організації догляду за дітьми. Це сприятиме подоланню одного з ключових бар'єрів, пов'язаних із гендерними стереотипами, які негативно впливають як на суспільство загалом, так і на окремі його сфери, включно з правоохоронною та оборонною діяльністю;

- створення ефективного механізму контролю за дотриманням принципу гендерної рівності. Важливо не лише декларувати рівні права жінок і чоловіків, але й забезпечувати персональну відповідальність посадових осіб за невиконання обов'язків у цій сфері;

- формування гендерної культури суспільства. Це має передбачати як виховання відповідних цінностей у кожної особистості, так і впровадження інституційних практик. Зокрема: проведення громадських слухань із питань порушення прав людини за ознакою статі; системне навчання працівників сектору безпеки щодо запобігання дискримінації жінок; активне висвітлення гендерної проблематики в засобах масової інформації. У закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання потрібно передбачити запровадження навчальних дисциплін, що забезпечуватимуть базові знання з гендерної проблематики для всіх освітньо-професійних програм.

Висновки. Гендерні стереотипи розглядаються як стійкі соціально сконструйовані уявлення про «належні» ролі, поведінку та риси чоловіків і жінок, що формуються в процесі соціалізації та підтримуються культурними традиціями. Структура гендерних стереотипів охоплює когнітивний, афективний і поведінковий компоненти, які формують установки, емоційне ставлення та моделі соціальної взаємодії.

У наукових студіях стереотипи класифікуються за трьома основними групами: маскуліності та фемінності; сімейних і професійних ролей; трудової діяльності. Попри функцію спрощення соціального пізнання, стереотипи водночас легітимізують нерівність і підтримують традиційний розподіл ролей, що ускладнює забезпечення рівності та недискримінації.

Проте у сфері безпеки й оборони гендерні стереотипи залишаються бар'єром для повноцінної участі жінок, обмежуючи їх доступ до військової служби, управлінських позицій та кар'єрного зростання. Подолання стереотипів потребує комплексного підходу, що враховує як соціально-культурні трансформації, так і міжнародні правові зобов'язання України (зокрема, вимоги Конвенції ООН та Резолюції РБ ООН 1325).

Список використаних джерел

1. Кононенко Т. В. Гендерна компетентність у контексті професійної підготовки поліцейського. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2025. № 2 (10). С. 57–62. <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-2-6>.
2. Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія / за наук. ред. В. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.
3. Формування комунікативної компетентності поліцейського у сфері гендерної рівності : науково-практичні рекомендації / Т. В. Кононенко, Г. В. Мухіна, А. М. Гельбак, Н. В. Цумарева, Ю. М. Короткова, Т. М. Сабельникова, В. С. Сусликов / за заг. ред. С. С. Вітвіцького. Київ : Алерта, 2023. 134 с.
4. Кубриченко Т. Генезис гендерних стереотипів. URL: https://www.researchgate.net/publication/281038336_GENEZIS_GENDERNIH_STEREOTIPIV.
5. Щотка О. Гендерна психологія : навч. посіб. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М., 2019. 358 с.
6. Гельбак А. М. Гендерний підхід до формування комунікативної компетентності поліцейських. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 15 (33). С. 654–665. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-15\(33\)-654-664](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-15(33)-654-664).
7. Гендерна політика в нормативно-правових документах. Ч. 1 / за заг. ред. К. Левченко / Г. Жуковська, К. Левченко, О. Остапенко, О. Сулова. Київ : БВ, 2020. 186 с.

References

1. Kononenko, T.V. (2025). Henderna kompetentnist u konteksti profesiinoid pidhotovky politseiskoho [Gender competence in the context of police professional training]. *Tsentrlnoukrainskyi visnyk prava ta publichnoho upravlinnia*, 2 (10), 57–62. <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-2-6> [in Ukrainian].
2. Kravets, V. (Ed.). (2013). Henderni doslidzhennia: prykladni aspekty: monohrafiia [Gender studies: Applied aspects: A monograph]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].
3. Kononenko, T.V., Mukhina, H.V., Helbak, A.M., Tsumaryova, N.V., Korotkova, Yu.M., Sabelnykova, T.M., & Suslykow, V.Ye. (2023). Formuvannya komunikatyvnoyi kompetentnosti politseyskoho u sferi gendernoyi rivnosti : nauk.-prakt. rekomendatsiyi [Formation of communicative competence of a police officer in the field of gender equality : scientific-practical recommendations] (S.S. Vitvitsky, Ed.). Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
4. Kubrychenko, T. (n.d.). Henezys hendernykh stereotypiv [Genesis of gender stereotypes]. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/281038336_GENEZIS_GENDERNIH_STEREOTIPIV [in Ukrainian].
5. Shchotka, O. (2019). Henderna psykholohiia: navchalnyi posibnyk [Gender psychology: A textbook]. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M. [in Ukrainian].
6. Gelbak, A.M. (2023). Hendernyi pidkhid do formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti politseyskykh [Gender approach to the formation of communicative competence of police officers]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 15 (33), 654–665. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-15\(33\)-654-664](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-15(33)-654-664) [in Ukrainian].
7. Zhukovska, H., Levchenko, K., Ostapenko, O., & Suslova, O. (2020). Henderna polityka v normatyvno-pravovykh dokumentakh. Ch. 1 [Gender policy in regulatory and legal documents. Part 1] (K. Levchenko, Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

Mukhina Galyna,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Psychology, Sociology and Pedagogy

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>

Gelbak Anzhela,

Candidate of Psychological Sciences,

Head of the Department of Psychology, Sociology and Pedagogy

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7137-6326>

**GENDER STEREOTYPES IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE:
PROBLEMS AND PROSPECTS FOR OVERCOMING**

The article examines the problem of gender stereotypes in the security and defense sector of Ukraine, which is becoming particularly relevant in the context of a full-scale war, army reform and the transformation of social relations. It is emphasized that traditional ideas about «male» and «female» roles still retain their influence on the professional environment, forming a biased attitude towards women in the security structures. Such stereotypes limit the opportunities for self-realization of military personnel and security sector workers, affect the distribution of tasks, promotion, access to resources and the perception of professional competence.

Gender biases reduce the effectiveness of human potential, create barriers to attracting qualified female specialists, and also hinder Ukraine's integration into NATO standards, which are based on the principles of equality, respect for diversity and non-discrimination.

The study emphasizes the specifics of the formation of gender perceptions in the military environment, where a hierarchical structure, a high level of discipline and conservative values prevail. It is emphasized that overcoming gender stereotypes will contribute not only to ensuring equal rights and opportunities, but also to increasing the efficiency of the security sector, strengthening the state's defense capability, and creating an inclusive, professional and motivating environment.

The article proposes directions for improving gender policy: conducting systematic information and educational campaigns, integrating gender issues into the training of management personnel, improving the regulatory framework, developing mechanisms to prevent discrimination and ensuring equal access of women and men to service and career growth in the security and defense sector of Ukraine.

Key words: *gender stereotypes, security and defense sector, police activity, gender equality, gender roles, institutions of socialization.*

Надіслано до редколегії 01.09.2025
Рекомендовано до публікації 09.10.2025
Опубліковано 19.11.2025

УДК 351.75
DOI 10.32782/2523-4269-2025-92-92-95

Сахно Артем Петрович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки та особистої безпеки поліцейського
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1260-1212>

Ковбасюк Анатолій Васильович,

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
та особистої безпеки поліцейського
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7250-3819>

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ СКАНДИНАВСЬКОЇ МОДЕЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ ДО УКРАЇНСЬКОГО БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ

У статті розглянуто актуальні проблеми адаптації скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку до українського безпекового середовища. Проаналізовано передумови її запровадження, основні принципи й переваги моделі, заснованої на партнерстві поліції та громади, превентивності та пропорційності дій. Обґрунтовано необхідність ухвалення спеціального закону, що врегулює механізми забезпечення публічного порядку під час масових заходів і стандарти дій поліції в кризових ситуаціях.

Ключові слова: публічна безпека, публічний порядок, скандинавська модель, Національна поліція, правове регулювання, масові заходи, концепція, комунікація, деескалація конфліктів.

Постановка проблеми. Забезпечення публічної безпеки та порядку є одним із ключових напрямів діяльності держави, від ефективності якого безпосередньо залежить рівень довіри громадян до правоохоронної системи, стабільність суспільства та стійкість державних інститутів. В умовах трансформації українського сектору безпеки й оборони, посилення інтеграційних процесів із Європейським Союзом і зростання викликів, пов'язаних із гібридними загрозами, набуває особливої актуальності питання адаптації найкращих європейських практик у сфері забезпечення публічної безпеки, зокрема скандинавської моделі.

Зазначимо, що до створення Національної поліції України правові засади забезпечення публічної безпеки та порядку визначалися низкою нормативно-правових актів, які, однак, втратили чинність у зв'язку з реформуванням правоохоронної системи. Унаслідок цього протягом певного часу зазначена сфера залишалася поза належним правовим регулюванням, що негативно впливало на єдність підходів та ефективність дій поліції під час проведення масових заходів і в кризових ситуаціях. У 2018 році було затверджено Концепцію запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної

поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів, яка визначила загальний підхід до формування нових стандартів поліцейської діяльності, спрямованих на мінімізацію конфліктів і розвиток партнерських відносин між поліцією та громадою. Водночас зазначена Концепція не має статусу нормативно-правового акта, а лише окреслює засади, що мають стати підґрунтям для його розроблення. Відсутність спеціалізованого нормативно-правового акта, який би системно регулював питання запровадження, реалізації та моніторингу скандинавської моделі публічної безпеки в українських реаліях, створює правову прогалину, що ускладнює імплементацію сучасних підходів до забезпечення правопорядку. Саме тому дослідження актуальних аспектів адаптації скандинавської моделі до українського безпекового середовища має не лише теоретичне, але й практичне значення – воно сприятиме вдосконаленню законодавчої бази, підвищенню ефективності діяльності поліції та формуванню європейських стандартів публічної безпеки в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання імплементації скандинавської моделі забезпечення

публічної безпеки та порядку в Україні неодноразово розглядалися в наукових працях вітчизняних дослідників. Зокрема, окремі аспекти правового регулювання механізмів реалізації елементів цієї моделі в діяльності органів Національної поліції висвітлено в роботах А. А. Аносенкова, Р. В. Мукоїди, М. О. Лисої, Л. В. Ярмола, О. Г. Юшкевича й інших провідних українських науковців.

Водночас у працях зазначених авторів залишилися недостатньо розкритими питання практичної адаптації окремих складових скандинавського підходу до специфіки українського правового поля, а саме щодо диференційованого застосування адміністративних стягнень, а також організаційно-управлінських особливостей забезпечення публічної безпеки під час масових заходів.

Метою дослідження є обґрунтування доцільності адаптації окремих елементів скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку до українських реалій, зокрема у контексті правового регулювання масових заходів, запровадження диференційованого підходу до відповідальності правопорушників, а також підвищення ефективності діяльності Національної поліції з урахуванням безпекових викликів воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Скандинавську модель забезпечення публічної безпеки та порядку, як таку, що акцентує увагу на громадському партнерстві, превентивних заходах і мінімальному використанні сили під час проведення всіх без винятку масових заходів, було популяризовано в Україні як орієнтир для реформування правоохоронних органів, яке розпочалося після Революції гідності шляхом прийняття у 2015 році Закону України «Про Національну поліцію» [1], відповідно до якого фактично розпочалася реформа правоохоронної системи в Україні.

На переконання М. О. Лисої, запровадження скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку в діяльність органів і підрозділів поліції сприяє формуванню ефективної системи управління та координації дій поліцейських сил, оскільки вона орієнтована на превентивний підхід до забезпечення публічного порядку, що, зі свого боку, дає змогу своєчасно й результативно реагувати на конфліктні або кризові ситуації на їх ранніх етапах розвитку [2, с. 188].

Основною перевагою скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку є зниження потреби в застосуванні силових методів і залученні спеціалізованих підрозділів особливого призначення. Згідно з принципами цієї моделі, поліцейські сили мають застосовувати силу суто як крайній захід – лише у тих випадках, коли інші засоби поліцейського впливу виявилися неефективними для забезпечення виконання службових обов'язків відповідно до чинного законодавства.

У межах скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку наголос робиться на комунікацію, медіацію, деескалацію конфліктів, а також на тісну взаємодію поліції з громадою. Такий підхід дає змогу не лише підвищити рівень довіри населення до правоохоронних органів, але й забезпечити стабільну безпекову ситуацію без надмірного застосування сили. Ефективність цієї моделі підтверджується практикою скандинавських країн, де превентивна діяльність поліції та акцент на соціальне партнерство стали ключовими елементами національних стратегій безпеки.

Сама ідея виникнення скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку за участі великої

кількості її учасників виникла у світі після цілого ряду масштабних сутичок між поліцією та антиглобалістами, що відбувались як у США, так і в Європі на початку 2000-х років. Протести антиглобалістів виникали в містах, у яких зазвичай проводилися міжнародні саміти: Сіетл (1999); Гетеборг (2001); Генуя (2001).

Однією з арен масштабних подій у період з 14 по 16 червня 2001 року стало шведське місто Гетеборг, у якому під час проведення саміту Європейського Союзу відбулися масові протести проти розширення Євросоюзу, відносин із США та безпекової політики. На масовому заході понад 90 осіб отримали поранення під час саміту в шведському місті, коли поліція вела запеклі сутички з анархістами, антиглобалістами та іншими протестувальниками. Завдані збитки були оцінені більш ніж у 4 мільйони доларів [3].

На відміну від перерахованих вище країн, у яких протестувальники виступали проти всесвітньої глобалізації, у тому числі спротиву щодо створення Євросоюзу, в Україні, навпаки, протести громадян виникли після протиправного розгону мирної акції студентів та громадських активістів 30 листопада 2013 року як спротив проти відходу політичного керівництва країни на чолі з Віктором Януковичем від законодавчо-закріпленого курсу на Європейську інтеграцію та подальшої відмови тодішньої влади від цього курсу.

23 серпня 2018 року наказом Міністерства внутрішніх справ України № 706 було затверджено Концепцію запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів [4].

Відповідно до положень указаної Концепції, основним завданням органів (підрозділів) Національної поліції є впровадження превентивного, діалогового та пропорційного підходу до забезпечення публічного порядку під час масових зібрань. Також передбачено перегляд традиційної моделі реагування на порушення громадського порядку під час проведення масових заходів, зокрема шляхом зменшення ролі силового компонента та розширення комунікаційної складової в роботі поліції. Ключовими елементами, що пропонуються до імплементації, є підрозділи діалогу, мінімізація конфронтації, забезпечення відкритості дій поліції, а також дотримання принципу необхідності та пропорційності під час втручання.

Тож реалізація скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку в українських реаліях потребувала оперативного затвердження на державному рівні чіткого, структурованого плану дій, який би визначив цілі та завдання Концепції, засади реформування правоохоронної сфери, етапи соціальних трансформацій, прогнозовані результати, а також ресурсне забезпечення. Однією з ключових умов мала стати ініціатива щодо законодавчого врегулювання механізмів проведення масових заходів шляхом підготовки відповідного закону та підзаконних актів. Представляється, що їх розробка повинна здійснюватися за участі всіх гілок влади та з урахуванням позицій інститутів громадянського суспільства.

Разом із тим, за висновками численних фахівців у галузі поліцейського права [5–7], ні законодавчою, ні виконавчою гілками влади за весь період із моменту винесення рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 р. [8], створення Національної поліції в Україні та запровадження Концепції скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку до

цього часу не прийнято відповідного спектра нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення системного підходу як щодо урегулювання належної поведінки громадян, так і щодо захищеності правоохоронців. Отже, у нестандартних ситуаціях працівники поліції до цього часу змушені діяти на власний розсуд, ризикуючи своїм здоров'ям, а іноді й життям. На цій підставі авторами цієї статті пропонується низка пропозицій, спрямованих на покращення правового регулювання в контексті адаптації скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку до українського безпекового середовища.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що впровадження скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку в українських реаліях є не лише актуальним, але й стратегічно необхідним кроком у процесі формування сучасної, демократичної, орієнтованої на права людини системи публічної безпеки. Вивчення досвіду інших країн, у тому числі скандинавських, свідчить, що ефективне функціонування правоохоронних органів у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку базується на превентивності, комунікації, довірі суспільства і пропорційному застосуванню сили, імплементація якого повинна здійснюватися з урахуванням українських реалій. На нашу

думку, ключовим завданням є не механічне запозичення окремих практик, а їх адаптація до національної правової системи, організаційної структури поліції та рівня суспільної довіри. Під час цього процесу доцільно враховувати безпекові виклики воєнного стану, які вимагають поєднання гуманістичних принципів із реаліями високого рівня загроз. Визначальним кроком держави має стати прийняття спеціального нормативно-правового акта, наприклад Закону України «Про забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів», який би врегулював механізми забезпечення публічного порядку під час масових заходів, права й обов'язки їх учасників, межі та підстави втручання поліції, а також стандарти дій у кризових ситуаціях, положення якого можуть бути деталізовані в ряді відомчих підзаконних нормативно-правових актах Міністерства внутрішніх справ України.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у виробленні методичних і правових рекомендацій щодо застосування скандинавської моделі в умовах реформування сектору безпеки з урахуванням міждисциплінарного підходу, який поєднує юридичну, соціальну та управлінську складові, а також активну участь громадськості в процесі формування нових стандартів публічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Лиса М. О. Тактика дій поліції при плануванні та організації заходів із забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів (скандинавська модель). *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. № 32. С. 186–193.
3. Four jailed for Gothenburg riots. BBC. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1456903.stm>.
4. Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів : наказ МВС України від 23 серпня 2018 року № 706. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MVS873>.
5. Ярмол Л. В. Право на мирні зібрання: до уточнення загальнотеоретичної характеристики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 850. С. 331–337.
6. Юшкевич О. Г. Особливості реформування поліції в Україні на шляху європейської інтеграції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 33–37.
7. Аносенков А. А., Мукоїда Р. В. Впровадження скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів в аспекті вдосконалення національного законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 138–143.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) : рішення Конституційного суду України від 19.04.2001 № 4-рп/2001. *Офіційний вісник України*. 2003. № 28. Ст. 1379.

References

1. Pro Natsionalnu politsiyu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580-VIII [On the National Police: Law of Ukraine of July 2, 2015 No. 580-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 40–41, Art. 379 [in Ukrainian].
2. Lysa, M.O. (2022). *Taktyka dii politsii pry planuvanni ta orhanizatsii zakhodiv iz zabezpechennia publichnoi bezpeky ta poriadku pid chas provedennia masovykh zakhodiv (skandynavska model)* [Police tactics in planning and organizing public safety and order during mass events (Scandinavian model)]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriiia ekonomichna. Seriiia yurydychna*, 32, 186–193 [in Ukrainian].
3. BBC (n.d.). *Four jailed for Gothenburg riots*. Retrieved from <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1456903.stm>.
4. *Pro zatverdzhennia Kontseptsii zaprovadzhennia v diialnosti orhaniv ta pidrozdiliv Natsionalnoi politsii Ukrainy skandynavskoi modeli zabezpechennia publichnoi bezpeky ta poriadku pid chas provedennia masovykh zakhodiv: nakaz MVS Ukrainy vid 23.08.2018 № 706* [On approval of the Concept of implementing the Scandinavian model in the activities of the National Police of Ukraine during mass events: Order No. 706 of 23.08.2018]. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/MVS873> [in Ukrainian].
5. Yarmol, L.V. (2016). *Pravo na myrni zibrannia: do utochnennia zahalnoteoretychnoi kharakterystyky* [The right to peaceful assembly: towards clarification of the general theoretical characteristics]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. *Seriia "Yurydychni nauky"*, 850, 331–337 [in Ukrainian].

6. Yushkevych, O.H. (2019). Osoblyvosti reformuvannya politsii v Ukraini na shliakhu yevropeiskoi intehratsii [Peculiarities of police reform in Ukraine on the path to European integration]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 3, 33–37 [in Ukrainian].

7. Anosienkov, A.A., & Mukoida, R.V. (2023). Vprovadzhenia skandinavskoi modeli zabezpechennia publichnoi bezpeky ta poriadku pid chas provedennia masovykh zakhodiv v aspekti vdoskonalennia natsionalnoho zakonodavstva [Implementation of the Scandinavian model of public security and order during mass events in the context of improving national legislation]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*, 3, 138–143 [in Ukrainian].

8. *Rishennia u spravi shchodo zavchasnoho spovishchennia pro myrni zibrannia: Rishennia vid 19.04.2001 № 4-rp/2001* [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case concerning advance notification of peaceful assemblies: Decision of April 19, 2001, No. 4-rp/2001]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 2003 (28), Art. 1379 [in Ukrainian].

Sakhno Artem,

Candidate of Law, Senior Researcher,
Head of the Department of Tactical and Special Training and
Personal Security of the Police

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1260-1212>

Kovbasyuk Anatoliy,

Lecturer at the Department of Tactical and Special Training and
Personal Security of the Police

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7250-3819>

CURRENT ASPECTS OF ADAPTING THE SCANDINAVIAN MODEL OF PUBLIC SECURITY AND ORDER TO THE UKRAINIAN SECURITY ENVIRONMENT: LEGAL CHALLENGES

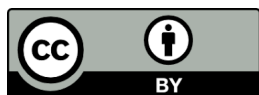
The article examines topical aspects of adapting the Scandinavian model of public safety and order to the Ukrainian security environment. It is argued that ensuring public safety is a key area of state activity, on which the level of public trust in the law enforcement system, social stability, and the resilience of state institutions depend. The author emphasizes that after the reform of the law enforcement system and the creation of the National Police of Ukraine, a legal gap arose in the regulation of public safety mechanisms, which was partially filled in 2018 by the Concept of Introducing the Scandinavian Model. At the same time, this Concept does not have the status of a normative legal act, which complicates its practical implementation.

The paper analyzes the essence of the Scandinavian model as a system based on partnership between the police and the community, preventive approaches, communication, mediation, and the proportionate use of force. The author examines the historical preconditions for its emergence in Northern European countries, as well as the peculiarities of its adaptation in Ukraine in the context of European integration processes and security challenges of martial law. It is determined that the main advantage of the Scandinavian approach is the reduction of confrontation during mass events, the formation of citizens' trust in the police, and the provision of sustainable public security without excessive use of force.

Based on the analysis, the author concluded that it is necessary to legislate legal mechanisms for implementing the Scandinavian model in Ukraine. It is proposed to adopt a special Law of Ukraine "On Ensuring Public Safety and Order during Mass Events," which would define the rights and obligations of participants, the limits of police intervention, standards of action in crisis situations, and the principles of proportionality in the use of force. Such an act should become the foundation for the formation of a new paradigm of public safety focused on human rights, communication, and trust.

Prospects for further research lie in the development of methodological and legal recommendations for improving the mechanisms for implementing the Scandinavian model in Ukrainian conditions using an interdisciplinary approach that combines legal, managerial, and social aspects of ensuring public safety.

Key words: public safety, public order, Scandinavian model, National Police, legal regulation, mass events, Concept, communication, conflict de-escalation.

Надіслано до редколегії 02.09.2025
Рекомендовано до публікації 08.10.2025
Опубліковано 19.11.2025

ЗМІСТ

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.
КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО**

Янчук Н. Д. ПРАВО В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	3
--	---

**ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО.
ТРУДОВЕ ПРАВО**

Романчук Т. А. ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	8
Світличний О. С. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКСПЕРТНО-АПЕЛЯЦІЙНОЇ РАДИ З ПИТАНЬ ЛІЦЕНЗУВАННЯ У СКЛАДІ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК СПЕЦІАЛЬНО УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ З ПИТАНЬ ЛІЦЕНЗУВАННЯ.....	13
Юдін О. Ю. ПРОБЛЕМА ЛЕГІТИМАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ У КРИПТОВАЛЮТІ.....	19

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

Іваненко Д. Д., Деревянко Б. В., Глушенко Н. В. ЩОДО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН В УКРАЇНІ.....	25
Мердова О. М., Умрихіна І. О., Дронік Д. С. ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ТА МЕЖ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ОСІБ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	33
Пузирна Н. С. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОФІСУ ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ.....	40
Трегуб О. А. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОСИЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ОРГАНУ З ПИТАНЬ ПРОТИМІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	45
Цикало В. В. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	54

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

Коваленко М. С. ДИСКРИМІНАЦІЯ І МОВА ВОРОЖНЕЧІ У СВІТЛІ РІШЕНЬ ЄСПЛ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	59
Мицька О. І. УПОВНОВАЖЕНИЙ ОРГАН З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	64
Назимко Є. С., Пономарьова Т. І., Князев С. М. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ВИКОРИСТАННЮ КОШТІВ, ЗДОБУТИХ ВІД НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ, ПРЕКУРСОРІВ, ОТРУЙНИХ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ РЕЧОВИН АБО ОТРУЙНИХ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ.....	69

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Зарадюк З. В., Музичук К. С.

ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ
В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ.....75

Комісарчук Р. В.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ
(ЗАПРОШЕННЯ ДО ДИСКУСІЇ).....81

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Мухіна Г. В., Гельбак А. М.

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ..... 86

Сахно А. П., Ковбасюк А. В.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ СКАНДИНАВСЬКОЇ МОДЕЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ ДО УКРАЇНСЬКОГО БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА:
ПРАВОВІ ВИКЛИКИ.....92

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW

Yanchuk N. LAW IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF MODERN SOCIETY.....	3
---	---

COMMERCIAL LAW. CIVIL LAW. LABOR LAW

Romanchuk T. FEATURE OF THE PROSECUTOR'S PARTICIPATION IN COMMERCIAL PROCEEDINGS.....	8
Svitlychnyi O. LEGAL REGIME OF ACTIVITIES OF THE EXPERT-APPELLATE COUNCIL ON LICENSING ISSUES WITHIN THE STATE REGULATORY SERVICE OF UKRAINE AS A SPECIALLY AUTHORIZED BODY ON LICENSING ISSUES.....	13
Yudin O. THE PROBLEM OF LEGITIMIZATION OF NON-CASH PAYMENTS IN CRYPTOCURRENCY.....	19

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS. FINANCE LAW. INFORMATION LAW

Ivanenko D., Derevyanko B., Hlushchenko N. REGARDING THE LEGAL SECURITY OF THE APPLICATION INNOVATIVE BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN UKRAINE.....	25
Merdova O., Umrykhina I., Dronik D. DETERMINING THE SUBJECT MATTER AND LIMITS OF PROOF IN CASES OF BRINGING PERSONS TO ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY.....	33
Puzyrna N. ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT OF THE ACTIVITIES OF THE OMBUDSMAN'S OFFICE IN UKRAINE.....	40
Trehub O. LEGAL ASPECTS OF STRENGTHENING THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE NATIONAL MINE ACTION AUTHORITY.....	45
Tsykalo V. LEGAL REGULATION OF THE APPLICATION OF ADMINISTRATIVE PRIMUS MEASURES IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....	54

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY

Kovalenko M. DISCRIMINATION AND HATE SPEECH IN THE LIGHT OF ECHR CASE LAW: CHALLENGES AND PROSPECTS.....	59
Mytska O. THE AUTHORIZED PROBATION AUTHORITY AS A ENTITY FOR PREVENTING AND COMBATING DOMESTIC VIOLENCE.....	64
Nazymko Ye., Ponomarova T., Kniaziev S. ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF CRIMINAL-LEGAL COUNTERACTION AGAINST THE USE OF FUNDS OBTAINED FROM THE ILLEGAL CIRCULATION OF NARCOTIC DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES, THEIR ANALOGUES, PRECURSORS, POISONOUS OR POTENT SUBSTANCES OR POISONOUS OR POTENT MEDICINES.....	69

**CRIMINAL PROCESS AND FORENSIC.
OPERATIONAL AND INVESTIAGTIVE ACTIVITIES**

Zaradiuk Z., Muzychuk K.

HARMONIZATION OF UKRAINIAN CRIMINAL PROCEDURE
WITH EUROPEAN STANDARDS OF ACCESS TO JUSTICE IN THE CONTEXT
OF COUNTERING CORRUPTION.....75

Komisarchuk R.

THE NATIONAL IDEA IN THE STRUCTURE OF CRIMINALISTIC TECHNOLOGY
(AN INVITATION TO DISCUSSION).....81

**CURRENT ISSUES OF POLICE ACTIVITY AND STAFF TRAINING
FOR UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE**

Gelbak A., Mukhina G.

GENDER STEREOTYPES IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE:
PROBLEMS AND PROSPECTS FOR OVERCOMING.....86

Kovbasyuk A., Sakhno A.

CURRENT ASPECTS OF ADAPTING THE SCANDINAVIAN MODEL OF PUBLIC SECURITY
AND ORDER TO THE UKRAINIAN SECURITY ENVIRONMENT: LEGAL CHALLENGES..... 92

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ
LAW JOURNAL OF DONBASS

Випуск № 3(92) 2025

Коректор – Н.В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – В.Б. Гайдабрус

Підписано до друку 12.11.2025 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Обл. вид. арк. 10,64. Ум. друк. арк. 11,62.
Зам. № 1125/852. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.